

Güz
Spring
Осень

Yıl / Year / Год

2024

Sayı / Issue / Номер

63

KARADENİZ

ISSN: 1308-6200

<http://dergikaradeniz.com>

ULUSLARARASI
BİLİMSEL DERGİ

INTERNATIONAL
SCIENTIFIC JOURNAL

МЕЖДУНАРОДНЫЙ
НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

SAHİBİ / OWNER / УЧРЕДИТЕЛЬ

Hayrettin İVGİN

Konur Sokak 66/7 Bakanlıklar- ANKARA
(+90) 312 4259353 – hayrettinivgin@gmail.com

BAŞ EDİTÖR / EDITOR IN CHIEF / ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK
Ardahan University

REDAKSİYON / REDACTION / РЕДАКЦИЯ

TÜRKÇE / TURKISH / ТУРЕЦКИЙ

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Ardahan University)

İNGİLİZCE / ENGLISH / АНГЛИЙСКИЙ

Dr. Eray KARA (Giresun University)

RUSÇA / RUSSIAN / РУССКИЙ

Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Kars Kafkas University)

YAZIŞMA ADRESİ / CORRESPONDANCE ADDRESS / АДРЕС ДЛЯ КОРРЕСПОНДЕНЦИИ

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-Ardahan/TÜRKİYE
Tel.: (+90) 5308852928 E-mail: dergikaradeniz@gmail.com

TEKNİK DESTEK / TECHNICAL SUPPORT / ТЕХНИЧЕСКАЯ ПОДДЕРЖКА**A. Alper ALTINKAYNAK**Tel: +996 709 364 880 (Whatsapp / Telegram)
dergikaradeniz@gmail.com / karadeniz@kulturaajans.com**EDİTÖRLER / EDITORS / РЕДАКТОРЫ**

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK ORCID: 0000-0003-1105-0479 erdoganaltinkaynak[@]ardahan.edu.tr	Halk Edebiyatı Ardahan Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ ORCID: 0000-0002-6682-8455 bayramdurbilmez[@]gmail.com	Aşık Edebiyatı Nevşehir Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Rezan KARAKAŞ ORCID: 0000-0001-9138-3825 rezankarakas[@]hotmail.com	Halk Edebiyatı Siirt Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Ceval KAYA ORCID: 0000-0002-6872-6145 cevalkaya[@]ardahan.edu.tr	Eski Türk Dili Ardahan Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Ahmet BURAN ORCID: 0000-0002-8430-1008 buran.ahmet[@]gmail.com	Dil- Dilbilim Fırat Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Bahattin ÇELİK ORCID: 0000-0001-8386-0062 c.bahattin[@]gmail.com	Arkeoloji İğdir Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Aleksandre MGHEBRİSHVİLİ ORCID: 0000-0002-4275-2417 aleqsandre.m[@]gmail.com	Gürcü Dili ve Edebiyatı Gori Devlet Üniversitesi Gürcistan
Prof. Dr. Giorgi SOSIASHVILI ORCID: 0000-0002-2406-8662 Giorgisosiashvili[@]gmail.com	Gürcistan Tarihi Gori Devlet Üniversitesi Gürcistan
Prof. Dr. Remzi KILIÇ ORCID: 0000-0002-2815-6360 kilicremzi[@]gmail.com	Tarih Erciyes Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU ORCID: 0000-0002-6211-8114 telliogluibrahim[@]gmail.com	Tarih Ondokuz Mayıs Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Roin KAVRELİSHVİLİ ORCID: 0000-0001-5829-8557 roinkav[@]gmail.com	Yakıncağ Tarihi Kars Kafkas Üniversitesi Gürcistan
Prof. Dr. Enver SARI ORCID: 0000-0002-7623-6832 enversari[@]hotmail.com	Psikoloji Giresun Üniversitesi Türkiye

Prof. Dr. Enver TÖRE ORCID: 0000-0002-2074-3608 entor[@]artvin.edu.tr	Tiyatro Artvin Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Fatih BAŞBUĞ ORCID: 0000-0001-7600-273X fbasbug[@]gmail.com	Sanat Tarihi Akdeniz Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Harun DEMİRKAYA ORCID: 0000-0003-0260-7538 harundemirkaya[@]hotmail.com	Yönetim ve Strateji İstanbul Arel Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Yakup ÇELİK ORCID: 0000-0001-9252-8221 ycelik1234[@]gmail.com	Yeni Türk Edebiyatı İstanbul Kültür Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Ghadir GOLKARIAN ORCID: 0000-0003-3801-7989 gh.golkarian[@]gmail.com	İran-Azerbaycan Dili ve Edebiyatı Yakın Doğu Üniversitesi KKTC
Prof. Dr. Layli UKUBAYEVA ORCID: 0000-0002-4688-0651 layli.ukubaeva[@]manas.edu.kg	Kırgız Dili ve Edebiyatı Manas Üniversitesi Kırgızistan
Prof. Dr. Remzi DEVLETOV ORCID: 0000-0002-1521-0305 remzidevletov[@]mail.ru	Rus Dili ve Edebiyatı Kırım Tatar Devlet Milli Tiyatrosu Rusya
Prof. Dr. Elena ARABADJI ORCID: 0000-0002-7549-9673 olena.arabadji[@]gmail.com	Ukrayna Dili ve Edebiyatı Melitopol Devlet Üniversitesi Ukrayna
Prof. Dr. Sibel CENGİZ ORCID: 0000-0002-3582-5454 sibalcengiz[@]ardahan.edu.tr	İktisat Ardahan Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Ahmet İÇLİ ORCID: 0000-0002-7478-7518 ahmet.icli[@]batman.edu.tr	Eski Türk Edebiyatı Batman Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Batır MATYAKUBOV ORCID: 0000-0003-1561-2969 batir.matyakubov[@]mail.ru	Müzikoloji Özbekistan Devlet Konservatuarı Özbekistan
Doç. Dr. Alptürk AKÇÖLTEKİN ORCID: 0000-0001-6694-1346 alp7501[@]gmail.com	Eğitim Bilimleri Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Halis Adnan ARSLANTAŞ ORCID: 0000-0002-5289-9017 haarslantas[@]gmail.com	Eğitim Bilimleri Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Ergali ESBOSUN ORCID: 0000-0002-5477-2116 ergaliesb[@]mail.ru	Kazak Dili ve Edebiyatı Abay Kazak Devlet Pedagoji Üniversitesi Kazakistan
Doç. Dr. Faig ELEKBERLİ ORCID: 0000-0002-8865-568X faikelekber[@]gmail.com	Felsefe Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Azerbaycan

Doç. Dr. Mehmet TEYFUR ORCID: 0000-0001-7573-0241 teyfur1965[@]gmail.com	Felsefe Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Semra ÇEVİK ORCID: 0000-0001-5291-243X semracevik[@]yahoo.com	Resim Ardahan Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Caner ÇİÇEKDAĞI ORCID: 0000-0001-6138-363X ccicekdagi[@]gmail.com	Felsefe Artvin Çoruh Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Zafer AYKANAT ORCID: 0000-0003-3160-933X zaferaykanat[@]ardahan.edu.tr	İşletme Ardahan Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Ömer BİLEN ORCID: 0000-0001-7198-8421 omer.bilen[@]btu.edu.tr	İstatistik, Nicel Karar Yöntemleri Bursa Teknik Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Sedat BAHADIR ORCID: 0000-0002-1018-016X Sedat.bahadir[@]artvin.edu.tr	Folklor Artvin Çoruh Üniversitesi Türkiye
Yrd. Doç. Dr. Azamat MAKSÜDÜNOV ORCID: 0000-0002-5010-513X azamat.maksudunov[@]manas.edu.kg	Pazarlama Kırgız Türk Manas Üniversitesi Kırgızistan
Dr. Öğretim Üyesi Arif Cem TOPUZ ORCID: 0000-0002-5110-5334 arifcemtopuz[@]ardahan.edu.tr	Öğretim Teknolojileri Eğitimi Ardahan Üniversitesi Türkiye
Dr. Şelale RAMAZANOVA ORCID: 0000-0002-3252-6504 shramazan18[@]gmail.com	Rus Dili ve Edebiyatı Ardahan Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Arif KALA ORCID: 0000-0003-2572-2264 kalaarif[@]hotmail.com	Sosyoloji Munzur Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Kutay ÜSTÜN ORCID: 0000-0003-1840-6562 kutayustun[@]ardahan.edu.tr	Uluslararası İlişkiler Ardahan Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Sami PATACI ORCID: 0000-0003-1840-6562 samipataci[@]ardahan.edu.tr	Sanat Tarihi Ardahan Üniversitesi Türkiye
Dr. Okan ÖZKARA ORCID: 0000-0003-1840-6562 okanozkara[@]ardahan.edu.tr	Yeni Türk Edebiyatı Ardahan Üniversitesi Türkiye

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD / РЕДКОЛЛЕГИЯ

Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ Maltepe Üniversitesi / Türkiye	ORCID: 0000-0001-6627-3042 r_korkmaz[.]hotmail.com
Prof. Dr. Faruk ÇOLAK Niğde Üniversitesi / Türkiye	ORCID: 0000-0001-5438-8432 fcolak[.]ohu.edu.tr
Prof. Dr. Hikmet KORAŞ Niğde Üniversitesi / Türkiye	ORCID: 0000-0001-7045-2510 hikmetkoras[.]ohu.edu.tr
Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT Akdeniz Üniversitesi / Türkiye	ORCID: 0000-0001-9116-9706 karadavutz[.]yahoo.com
Prof. Dr. İhsan BULUT Akdeniz Üniversitesi / Türkiye	ORCID: 0000-0002-4873-3479 ihsanbulut[.]akdeniz.edu.tr
Prof. Dr. Nurullah ALTAŞ Marmara Üniversitesi / Türkiye	ORCID: 0000-0003-4179-7645 altas68[.]gmail.com
Prof. Dr. Betül KARAGÖZ Giresun Üniversitesi / Türkiye	ORCID: 0000-0002-9997-8898 betul.karagoz[.]giresun.edu.tr
Prof. Dr. Elfina SİBGATULLINA Rusya Bilimler Akademisi / Rusya	ORCID: 0000-0001-5755-8687 alfina2003[.]yandex.ru
Prof. Dr. Suleyman KAYIPOV İlimler Akademisi / Kırgızistan	ORCID: 0000-0002-3036-9744 sulaymankayipov[.]hotmail.com
Prof. Dr. Nikoloz AKHALKATSI Samtskhe-Javakheti State University / Gürcistan	ORCID: 0000-0001-7814-2103 nikoaxal[.]gmail.com
Doç. Dr. Vasil MOSİASHVİLİ Samtskhe-Javakheti State University / Gürcistan	ORCID: 0000-0002-3975-2723 vasilmosiashvili[.]gmail.com
Prof. Dr. Baltabay ABDİGAZİULI Abay Üniversitesi / Kazakistan	ORCID: 0000-0002-4191-0831 b.abdigazilulij[.]mail.ru
Prof. Dr. Seyfeddin RZASOY Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi / Azerbaycan	ORCID: 0000-0002-9708-7055 seyfeddin_rzasoy[.]mail.ru

BASKI / PRESS / ИЗДАТЕЛЬСТВО

Step Digital
1420 Cadde No 58/5
06378 İvedik – OSB Yeni Mahalle/ANKARA
Tel: 0312 3958571 - Sertifika No: 47479

DİZİNLER / INDEXES / ИНДЕКСЫ

Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, Index Copernicus (ICI World of Journals), Russian Science Citation Index, Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Modern Language Association, Sosyal Bilimler Atıf Dizini (SOBİAD), Open Academic Journals Index ve Google Scholar tarafından indexlenmektedir.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS / СОДЕРЖАНИЕ

Yazar Author Автор	Başlık Title Заглавие	Sayfa Page Страницы
Sinan ALTUN (Research Article)	ANADOLU'DAKİ BİR GRUP ANTİK ROMA YOLU A GROUP OF ANCIENT ROMAN ROADS IN ANATOLIA ГРУППА ДРЕВНИХ РИМСКИХ ДОРОГ В АЗИИ (АНАТОЛИИ)	1-15
Murat SOYSAL (Research Article)	İŞ VE MESLEK AHLAKI AÇISINDAN TÜRKİYE'DE ÇIRAKLIK EĞİTİMİ APPRENTICESHIP EDUCATION IN TURKEY FROM THE PERSPECTIVE OF WORK AND PROFESSIONAL ETHICS ОБУЧЕНИЕ УЧЕНИЧЕСТВУ В ТУРЦИИ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ТРУДОВОЙ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ЭТИКИ	16-30
Ganime CAN GÜR Fatma ÖZGÜN ÖZTÜRK (Research Article)	YÜRÜTÜCÜ İŞLEVLER ÖLÇEĞİNİN GELİŞTİRİLMESİ: GEÇERLİLİK GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI DEVELOPMENT OF THE EXECUTIVE FUNCTIONS SCALE: A VALIDITY AND RELIABILITY STUDY РАЗРАБОТКА ШКАЛЫ ИСПОЛНИТЕЛЬНЫХ ФУНКЦИЙ: ИССЛЕДОВАНИЕ НАДЕЖНОСТИ И ВАЛИДНОСТИ	31-50

<p>Emel KUŞKU ÖZDEMİR (Research Article)</p>	<p>SOSYAL MEDYADA KRİZ İLETİŞİMİ SÜRECİNDE KRİZ SÖZCÜLÜĞÜ; PATISWISS KRİZİ VAKA İNCELEMESİ</p> <p>CRISIS SPOKESPERSONSHIP IN THE PROCESS OF CRISIS COMMUNICATION ON SOCIAL MEDIA: THE CASE STUDY OF THE PATISWISS CRISIS</p> <p>РЕЧЕВОЕ ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВО В ПРОЦЕССЕ КРИЗИСНОЙ КОММУНИКАЦИИ В СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЯХ: ИССЛЕДОВАНИЕ НА ПРИМЕРЕ КРИЗИСА PATISWISS</p>	<p>51-70</p>
<p>Emre YILMAZ (Research Article)</p>	<p>AHLAKİ GELİŞİM SÜREÇLERİNE KATKISI YÖNÜYLE ÇOCUK YAYINLARI (DİNİ DEĞERLER SERİSİ ÖRNEĞİ)</p> <p>CHILDREN'S PUBLICATIONS IN TERMS OF THEIR CONTRIBUTION TO THE PROCESSES OF MORAL DEVELOPMENT (AN EXAMPLE OF THE RELIGIOUS VALUES SERIES)</p> <p>ДЕТСКИЕ ИЗДАНИЯ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ИХ ВКЛАДА В ПРОЦЕССЫ ПРАВСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ (НА ПРИМЕРЕ СЕРИИ «РЕЛИГИОЗНЫЕ ЦЕННОСТИ»)</p>	<p>71-91</p>

ANADOLU'DAKİ BİR GRUP ANTİK ROMA YOLU

A GROUP OF ANCIENT ROMAN ROADS IN ANATOLIA

ГРУППА ДРЕВНИХ РИМСКИХ ДОРОГ В АЗИИ (АНАТОЛИИ)

Sinan ALTUN*

ÖZ

Yollarıyla ünlü olan Roma İmparatorluğu, ulaşım için önceliği her zaman deniz taşımacılığına vermiştir. Bunun başlıca nedeni, ilkin maliyet, daha sonra ise kara yoluyla ulaşımına kıyasla kolaylıktır. Ayrıca fazla miktarda ürünü tek seferde nakletmeyi de olası kılmaktadır. Ancak, deniz taşımacılığı mevsim koşullarıyla paralel kullanım sağlamaktadır. Bunun yanı sıra iç kesimlerde de çok sayıda yerleşim bulunmaktadır ve bunların da gereksinimlerini karşılamak gerekmektedir. Bu durumda kaçınılmaz olarak kara ulaşımı tercih edilmektedir. Antik dönemde kentler arasında bulunan karasal bağlantıların varlığı, İ.Ö. 7. yüzyıldan itibaren ele geçen destekleyici materyal kanıtlar sayesinde bilinmektedir. Roma İmparatorluğu'nu büyük hale getiren siyasi, mimari ve ticari etkenler belirleyicidir fakat bu etkenler yanında, yönetimin imparatorluk çapında uyguladığı yol politikası da imparatorluğun büyümesi ve büyüklüğünü koruması noktasında önemli role sahiptir. Asya ile Avrupa arasında doğal bir köprü işlevi gören Anadolu, Roma İmparatorluğu tarafından, bu topraklarda Roma egemenliğinin kurulması ve sürdürülmesi kapsamında kimi zaman sıfırdan inşa edilerek kimi zaman ise halihazırdaki yolların olabildiğince ve elbette ihtiyaca yönelik olarak bakım/onarım ve tamiri çalışmalarının yapılması yoluyla kontrol altında tutulmak istenmiştir. Buna yönelik uygulamalar da Roma'nın görevlendirdiği valiler eliyle gerçekleştirilmiştir. Bunlardan en bilineni Asia'daki miltaşlarında adına en sık rastlanılan kişi Asia legatusu Manius Aquillius'tur. Anadolu'nun kuzeyinde, ortasında ve doğusunda bulunan çeşitli yollar öncelikle askeri nedenler göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Bu inşa süreci, İmparator Augustus ile başlamış ve Flaviuslar hanedanı ile en üst noktasına ulaşmıştır. Bu yol politikasına bir bakış atmaya çalışan bu makalede, bölgeler bazında Anadolu'daki Roma yolları ele alınmaya çalışılmıştır. Asia'da Via Sebaste imparatorluk eliyle biçimlendirilen ve adlandırılan iki önemli yolu içerir. Roma kentinden başlayıp, Perinthos'a kadar uzanan Via Egnatia ise inşa edildiği tarihte, Roma İmparatorluğu tarafından İtalya dışında yapılan ilk büyük yol olarak öne çıkmaktadır. Anadolu'daki antik yol kalıntılarının ardından en önemli veriyi miltaşlarının oluşturduğunu söylemek doğru sayılır; zira miltaşları, yol konusundaki tarihleme ve seyir açısından önemli veriler

* **ORCID:** [0000-0002-6788-5056](https://orcid.org/0000-0002-6788-5056), Dr. Öğr. Üyesi, Iğdır Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, sinan.altun@igdir.edu.tr

Kaynak Gösterim / Citation / Цитата: Altun, S. (2024). ANADOLU'DAKİ BİR GRUP ANTİK ROMA YOLU. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* (63), 1-15. **DOI:** [10.17498/kdeniz.1526801](https://doi.org/10.17498/kdeniz.1526801)

Anadolu'daki Bir Grup Antik Roma Yolu

vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Roma Yolları, Anadolu, Güzergâh, Manius Aquillius, via Sebaste, via Egnatia.

ABSTRACT

The Roman Empire, famous for its roads, always prioritized maritime transportation for travel. The primary reason for this was first the cost and then the ease of sea transport compared to land transportation. Additionally, it made it possible to carry large quantities of goods at once. However, maritime transportation was dependent on seasonal conditions. Moreover, there were many settlements in inland regions, and their needs had to be met. In such cases, land transportation inevitably became the preferred method. The presence of land connections between cities in antiquity is known thanks to material evidence dating back to the 7th century BC. Political, architectural, and commercial factors were decisive in making the Roman Empire great, but alongside these factors, the road policy implemented across the empire by the administration also played a significant role in the empire's expansion and in maintaining its greatness. Anatolia, acting as a natural bridge between Asia and Europe, was kept under control by the Roman Empire through the construction of new roads from scratch and the repair and maintenance of existing roads, as needed, to establish and maintain Roman dominance over these lands. These actions were carried out by governors appointed by Rome. One of the most famous among them was Manius Aquillius, the Asia legate, whose name frequently appears on milestones in Asia. Various roads in the northern, central, and eastern parts of Anatolia were primarily built for military reasons. This construction process began with Emperor Augustus and reached its peak under the Flavian dynasty. This article aims to provide a glimpse into this road policy by examining Roman roads in Anatolia on a regional basis. In Asia, the Via Sebaste includes two important roads shaped and named by the empire. The Via Egnatia, which starts from the city of Rome and extends to Perinthos, stands out as the first major road built outside of Italy by the Roman Empire at the time of its construction. After the ancient road remains in Anatolia, milestones provide the most important data, as they offer significant insights into the dating and routes of these roads.

Keywords: Roman Roads, Anatolia, Route, Manius Aquillius, Via Sebaste, Via Egnatia.

АННОТАЦИЯ

Римская империя, знаменитая своими дорогами, всегда отдавала приоритет морским перевозкам. Основная причина этого заключалась, прежде всего, в стоимости, а затем в удобстве морских перевозок по сравнению с наземными. Кроме того, морской транспорт позволял перевозить большое количество товаров за один раз. Однако морские перевозки зависели от сезонных условий. Кроме того, во внутренних районах находилось множество поселений, потребности которых также необходимо было удовлетворять. В этих случаях неизбежно предпочитался наземный транспорт. О существовании сухопутных связей между городами в античности известно благодаря материальным свидетельствам, начиная с VII века до н.э. Политические, архитектурные и коммерческие факторы были решающими в становлении величия Римской империи, однако наряду с ними важную роль в расширении и поддержании ее величия играла политика дорог, проводимая императорской властью по всей империи. Анатолия, служившая естественным мостом между Азией и Европой, была взята под контроль Римской империей путем строительства новых дорог с нуля, а также проведения ремонта и восстановления уже существующих дорог в соответствии с необходимостью, что позволило римлянам установить и

поддерживать свое господство на этих землях. Эти работы выполнялись через наместников, назначаемых Римом. Одним из самых известных среди них был Маний Аквиллий, чье имя часто встречается на милевых столбах в Азии. Различные дороги на севере, в центре и на востоке Анатолии были построены прежде всего по военным причинам. Этот процесс строительства начался с императора Августа и достиг своей вершины при династии Флавиев. В этой статье предпринимается попытка рассмотреть эту политику дорог на примере дорог Рима в Анатолии. В Азии Via Sebaste включает два важных пути, определенных и названных империей. Via Egnatia, начинающаяся от города Рим и простирающаяся до Перинфа, выделяется как первая крупная дорога, построенная Римской империей за пределами Италии на момент ее строительства. После сохранившихся остатков древних дорог в Анатолии важнейшие данные предоставляют милевые столбы, так как они дают важную информацию о датировке и маршрутах этих дорог. **Ключевые слова:** Римские дороги, Анатолия, маршрут, Маний Аквиллий, Via Sebaste, Via Egnatia.

Giriş

Anadolu'daki Roma İmparatorluğu dönemine tarihlenen yol ağı oldukça gelişmişti ve stratejik öneme sahipti. Roma İmparatorluğu'nun çok sayıda bölge ve eyaletinin birbirleriyle bağlantısını sağlayan bu yol ağı, orduların taşınması, ticaret ve idari işlerin yürütülmesi için kullanılıyordu.

Anadolu'daki bazı önemli Roma yolları şu şekilde listelenebilir:

1. **Via Egnatia:** Bu yol, Roma İmparatorluğu'nun Balkanlar üzerinden Khalkedon ve Thessaloniki'ye kadar uzanan ana yoluydu. Anadolu'daki en önemli kollarından biri Via Egnatia'yı Yunanistan'a bağlayan yoldur.
2. **Via Sebaste:** Bu yol, Byzantium'dan doğuya, Nicomedia (bugünkü İzmit) ve Bursa'ya kadar uzanıyordu. Anadolu'nun önemli ticaret yollarından biridir.
3. **Via Pontica:** Marmara Bölgesi'nde, İstanbul'u Trakya'ya bağlayan bir yol olarak kullanılmaktadır. Traianus döneminde inşa edilmiştir.
4. **Via Traiana:** Bu yol, Anadolu'da Smyrna ve Antakya Antiocheia arasında uzanıyordu. Bu yol, Doğu Akdeniz kıyısındaki önemli ticaret ve askeri yollar arasındaydı.

Çalışmanın kısımlara ayrılmasındaki temel sebep, yolların belirli bir güzergâhı takip etmesi nedeniyle, bütünü kapsayan durumun korunarak ele alınmaya çalışılmasıdır. Anadolu'daki antik yol kalıntılarının ardından en önemli veriyi miltaşlarının oluşturduğunu söylemekte fayda vardır; zira miltaşları, yol konusundaki tarihlendirme ve seyir açısından önemli bilgiler vermektedir. Bu bilgiler sayesinde özellikle imparatorların ve Roma devlet görevlilerinin şehirleşme düzeyi yüksek kentlerde teşvik ve düzenleme işlerine birçok defa müdahale ettiği görülmektedir. Buna karşın bu teşvik ve düzenleme işleri günümüz hizmet politikasından farklıdır. Örneğin Roma İmparatorluğu, bütün yerleşimlere yol ve su hizmeti sunmayı tasarlamamıştır; ancak imparatorların ve legatuların su sistemlerinin yapım ve bakımı için kayda değer bir finansmanı gözden çıkardığı, bu hizmeti yalnız kentlere değil köylere de ulaştırdığı da görülebilmektedir. Bunun temel sebebi, imparatorluğun yönetimi sağlam iletişim güzergahlarının ve iyi gelişmiş limanların ekonomik öneminin farkında olmasıydı. Örneğin Genç Plinius, İmparator Traianus'a Sapanca gölü ile Marmara Denizi'ni birbirine bağlayacak bir kanal açma önerisinde bulunarak malların taşınmasındaki ekonomik önemi vurgulamıştı (Plinius a., ep. 10, 41 f., 61 f.; Marek 2016: 372). Bunun yanında bölgenin eski yapısının tekrar elden geçirilerek kullandığı görülmektedir. Örneğin Asia Minor'de Roma yolları yapılmadan uzun zaman önce Sardeis'den Susa'ya uzanan Kral Yolu,

Anadolu'daki Bir Grup Antik Roma Yolu

bölgedeki uzun yol sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yerleşim yerleri ve nekropolisler dışında herhangi bir yerde Roma öncesi dönemde taşla kaplı yol görülmemektedir. Asia Minor'de İ.Ö. 129 yılından itibaren görülen eyaletleştirme faaliyetleri çerçevesinde başlayan gelişme süreci, İmparatorluk Dönemi ile göz önüne çıkacak şekilde Roma yol ağının kalite ve yoğunluğunun artması ve minimum İ.S. 7. yüzyıla dek bütünselliğini korumuş olması, bunların yanında 19. yüzyıl sonuna dek yaşamasıyla bölgenin tarihinde önemli bir rol oynamıştır. Bölgedeki uzun mesafe yollarda Osmanlı İmparatorluğu'nun kervan yollarından Türkiye Cumhuriyeti asfalt yollarına kadar bölgedeki bütün Roma sonrası yollar, Roma yollarını takip etmiştir. Bahsedilen bu Roma sonrası yolların çevresine birçok han, kervansaray ve kasabalar kurulmuş, bu durum antik dönemde de çeşitli durakların olduğunu düşündürmüştür (Marek 2016: 372-74). Bununla ilgili olarak David French'in bir sınıflandırma yaptığı bilinmektedir (Civitas yerleşim yeri, Mutatio durak, Mansio ise han olarak düşünülebilir: French 2016, 42).

Asia

Asia Eyaleti'ndeki önemli yollar içinde, kuzey-güney yönlü Hellespontos (Çanakkale Boğazı) kıyısından başlayıp Lycia yarımadasına uzanan ve bu yollardan dallara bölünen, Hermos ve Meander Vadileri içinden geçip, Anadolu içlerine uzanan yollar mevcuttur. Bir diğer bir yol da Pergamon yaylası üzerinden Thyateira, Sardeis, Philadelpheia, Laodikeia ve Termessos'dan aşağı Attaleia'ya inen, Legatus Manius Aquillius'un planladığı yoldur. Daha sonra İmparator Augustus bu yolu iki ana yola bölmüştür. Bölünen yolların ikisi de via Sebaste olarak adlandırılmıştır. Bu yollar Asia eyaletinin doğusundan çıkarak Pisidia'da kurulan coloniae ile bağlantıları sağlamaktadır. Bu yollar, Pisidia'dan Antiocheia'ya bağlanmaktadır. Bunlardan biri batıya yönelerek Apollonia'dan geçer, daha sonra güneye dönerek Comama üzerinden Termessos civarında Manius Aquillius'un yaptırdığı yol ile birleşir. Başka bir yol da güneydoğu yönüne çatal yapar; bu çatalın ayaklarından biri Iconium'a, öbür ayak ise Lystra'ya çıkmaktadır (Marek 2016: 375). Ana yollar ise Lycia çevresinden devam eder.

Bölgede ele geçen ve Geç Antik Dönem'e tarihlenen birkaç miltaş, Xanthos ve Arykandos vadilerinden geçmekte olan önemli iki kuzey-güney yönlü yol üzerinde ele geçmiştir. Miltaşlarının sayıca seyrek fakat, kendisi bir liman kenti ve aynı zamanda caput provinciae olan Patara'da birkaç yıl önce yalnızca bölgede değil, tüm imparatorluk özelinde eşsiz olan bir buluntu ele geçmiştir. Bu buluntu, bölgede vali olarak ilk kez görev yapan Quintus Veranius döneminde bölgeyi eyalet haline getiren İmparator Claudius'un üzerinde atlı bir heykelinin yer aldığı yazıtlı kaidedir. Stadiasmus Patarensis olarak adlandırılan (Marek 2016, 375) bu kaidede, bölgedeki kentlerle bağlantılı 70 ara yoldan bahsedilmekte ve uzaklıklar stadia olarak ifade edilmektedir. Bu yazıtlı kaideyi içeren anıtta imparatorun vali eliyle yollar inşa ettiğinden bahsedilmektedir. Mesafelerin stadia ölçü birimiyle ifade edilmesi, söz konusu yolların Anadolu'da bulunan bunlardan başka uzun mesafe yollarından başka türlü değerlendirildiği düşüncesini de akıllara getirmektedir.

Tübingen Üniversitesi'nin Lycia merkezindeki Yavu Dağı'nda (Demre) yürüttüğü Kyaneai Projesi, bir aşama daha derine inerek Stadiasmus Patarensis'de gösterilen doğu-batı doğrultulu yollardan birinin Phellos'dan başlayıp Kyaneai üzerinden Myra'ya giderek bu bölgeden geçtiğini göstermektedir. Bu yoğun araştırma, söz konusu ana yola ek olarak teraslama, taş kesme (bazı hallerde basamaklar şeklinde) ve seyrek bir kısım yüzeyi taşla kaplama ile desteklenmiş antik bir yol ağının antik yerleşimlere yöneldiğini de ortaya koymaktadır. Yolun genişliği ve niteliği, yalnız bazı kesimlerde araç trafiğine izin vermektedir. Yol ağının bu durumu göz önüne alındığında, bölgenin ekonomik önceliklerinin, yolun var oluş amacını belirlediğini işaret etmektedir. Pergamon'da yolların

bakım ve onarımı bölgede yaşayan topluluğun (leophoroi) sorumluluğundadır. Bu yollardan geniş olanlar yaklaşık 13,5 m iken daha dar yollar en azından 5,40 m genişlik gösterir ve yasal olarak düzenlenmiştir. Lycia'nın ötesinde ise Manius Aquilius'un inşa ettirdiği yol Anadolu içerisinden çıkarak Pamphylia düzlüğünden devam etmektedir. Miltaşları, yolun doğuya doğru ilerleyerek Saros ve Pyramos'u köprülerle aşarak Akdeniz kıyılarının zorlu kısmı Dağlık Cilicia'dan geçtiğini ve buradan Ovalık Cilicia'ya ulaştığını göstermektedir. Yolun kuzeyden giden kısmı Euphrates'e doğrudan giden güzergâh olup, Zeugma yakınlarındaki Amanos Dağları etrafından geçerken Amanoslar civarındaki yol ise çatalanarak Suriye metropolisi Antiocheia'ya yönelmektedir. Bu çatalın kıvrımlarından en batıda yer alan İssos Körfezi kıyılarına takip ederek Belen Geçidi'nden dağları aşmaktadır. Ana yoldan çatalanarak Antiocheia'ya doğru devam eden yol, Toros dağları eteklerinden devam ederek, bir başı Nicopolis, diğer başı ise Kyrrhos ve Gindaros içerilerinden geçiş sağlamaktadır.

Anadolu'nun kuzey, iç ve doğu kesimlerinde yer alan uzun mesafeli yolların yapılış amaçları arasında birincil neden askeri ihtiyaçlardır. Bu inşa süreci, ilk İmparator Augustus'la başlayarak Flaviuslar ile zirveye çıkmıştır. Yol yapımı İ.S. 80-82 yılları arasında Galatia- Cappadocia legatus'u olan Aulus Caesennius Gallus ile devam etmiştir. Daha sonraki dönemlerde (Marek 2016: 376) yol inşa kalıntıları mevcut değildir fakat yol onarım ve bakımı hakkında bilgi veren miltaşları yoğun bir şekilde ele geçmiştir. Bunun ilk sebebi, İmparatorlar Traianus ve Septimius Severus dönemlerinde imparatorluğun doğusunda gerçekleşen savaşlar ve daha sonra Diocletianus ve Constantinus'un bu politikayı devam ettirmesiyle ilişkili olmalıdır. Yalnızca sözü edilen bu yol sisteminin uzunluğu 9000 km (5600 Roma mili) olarak ifade edilmektedir.

İmparatorluk Dönemi Karadeniz kıyısında Herakleia'dan Trapezeus'a kadar yer alan şehirler büyük ihtimalle deniz üzerinden bağlantılıydı; zira kıyıların dikliği, arkadaki uzun alanlar üzerinden geçme olasılığını zorlaştırmaktadır. Pontus ve Bithynia bölgesindeki İmparatorluk Dönemi yol yapımına dair en erken kanıt İ.S. 45 senesine tarihlenir. Söz konusu kanıt, Amastris üzerinde yer alan Julius Aquila anıtıdır. Burada, Tiejon'dan (Zonguldak, Çaycuma) gelen yol, kayaya oyulmuş durumdadır. Çatalzeytin civarlarında (Abonuteichos'un batısı) yer alan yol yüzeyi ve miltaşı kalıntıları İ.S. 3. yüzyıla tarihlenmekle birlikte İmparatorluk Dönemi'nde sahil yolunun Sinope'ye dek uzandığını kanıtlamaktadır (Marek 2016: 378). Kuzey Asia Minor'a geldiğinde, iki önemli yolun başlangıç noktasının Nicomedeia ve Nicaia kentleri olduğu görülmektedir. Traianus Dönemi'nde, kuzeyden geçen yol boğazdan Bithynion- Claudopolis'e, (Bolu) buradan da Bithynia yaylalarına devam etmektedir. Bithynia düzlüğünde Adapazarı yakınlarında, Sangarios'un ilkbahar mevsiminde sel sularına maruz kalan alçak kesimlerinden devam etmektedir. Yolun platodan süren bölümü, olasılıkla Gangra'nın kuzeyinden Devrez Çay'ın aktığı vadiden Halys Irmağı'na doğru kıvrılmakta ve buradan Amaseia'ya dek sürmektedir. Bithynion-Claudiopolis civarlarında bu yol çatalanmakta ve buradan ormanlık bölge içindeki koyaktan kıyıda Tiejon'a dek sürmektedir. Bu yol, İmparator Vespasianus döneminden itibaren varlık göstermektedir ve İ.S. 3. yüzyıla dek tamir/onarım görmüştür (Marek 2016,374).

İmparatorluğun en önemli askeri yollarından biri olan güneydeki güzergâha gelindiğinde, Nicaia'dan doğuya yönelerek dağlara uzanmakta, Iuliapolis yoluyla Sangarios Vadisi'nden geçerek Ancyra'ya, buradan da Pontus kentlerinden Amaseia'ya ulaşmakta olduğu görülmektedir. Traianus Dönemi'nden Tetrarşi Dönemi'ne dek sürekli bakım ve onarım görmüştür. Bu yola, Iuliapolis yakınlarında, Sangarios'da, Asia eyaletinden gelen bir başka yol daha eklenmektedir. Bu bölgede görülen geçiş trafiğindeki yoğunluktan ötürü Genç Plinius (Plinius a. ep 10, 77), İmparator Traianus'un buraya, in capite Bithyniae'ye,

Anadolu'daki Bir Grup Antik Roma Yolu

bir centurion lejyonu göndermesi için uğraşmış; ancak sonuç alamamıştır.

Pontus bölgesindeki İmparatorluk Dönemi'ndeki yol ağları ile ilişkili en erken buluntu, Yukarı Fırat'tan, Erzincan'dan gelmiştir: İmparator Domitianus Dönemi'ne tarihlenen bir miltaşısı Orta Pontus bölgesi ile Satala arasında Lykos koyağı üstünden geçen (Nicopolis üzerinden) bir bağlantıdan söz etmektedir. Pontus bölgesinde yer alan köprü izleri batı bölgeleriyle kıyasla fazladır fakat ayrıntılı bir inceleme yapmaksızın bu kalıntıları Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlemek zor olacaktır. Bu köprüler Halys, Iris, Lycos, Skylax nehirleri ve bağlı akarsular üstünde bulunmaktadır.

İç Anadolu'daki ulaşım yollarından başlıcası Dorylaion'dan Asia bölgesi dışına dönerek Galatia yükselteleri içinden Ancyra'ya ilerlemekte ve söz konusu yerleşimde çatal yapmaktadır. Söz konusu çatallardan biri, Galatia'da yer alan büyük kentlerden Tavium ile Sebastopolis'i Yukarı Halys civarında yol aracılığıyla birleştirip tam bu noktada yine ayrılır; bir kısım Nicopolis ile Satala kentlerine, bir diğer kısım ise Melitene kentine varmaktadır. Diğer çatal da Tuz Gölü'ne kıvrılır ve buradan doğu yönüne ilerleyerek Caesarea'da, Melitene yakınlarındaki Euphrates boylarından ulaşan diğer bir yolla birleşmektedir. Bu yollardan başka, Tuz Gölü'nün doğusu civarında çatal yapan diğer bir yol da aşağıya, güneye ilerleyerek Cilicia Kapıları'ndan geçer ve Tarsos'a varır; sözkonusu yol, Orta Çağ'dan beri hacıların kutsal yolculukları için kullandıkları bilinen Hacı Yolu'dur (Marek 2016: 379).

Kuşbakışı bakacak olursak, Roma İmparatorluk Dönemi'nde Anadolu'yu kuzeybatıda Khalkedon/ Kadıköy'den başlayarak güneydoğuda Antiocheia'ya, Suriye sınırı'na kadar, Nicomedia, Niceia, Ancyra kentleri ile Cilicia Kapıları ve Tarsus üzerinden geçen yolun, imparatorluğun doğu yol güzergâhının temelini oluşturduğu görülebilir. Özellikle Balkan yarımadası ve doğudaki Syria ve Arabia'daki ordular için hızlı bir iletişim ve bağlantı kurmasının yanı sıra, Kutsal topraklara giden hacılara da hizmet etmiştir. Ankara üzerinden Tuz Gölü'nü doğu kısmından aşarak, Cotiaecum ve Iconium üzerinden Cilicia Kapıları'na ulaşmaktadır (Belke 2017: 30). Belirtmek gerekir ki önemli yollar doğrudan imparatorluğun doğu cephesine çıkmaktadır. Örneğin kuzeydeki bir güzergâh Nikomedia'da Hacı Yolu'ndan ayrılarak Karadeniz'de Claudiopolis üzerinden Paphlagonia ve Amaseia, Neocaesaria ve Satala'ya ulaşır. Ortadan giden başka bir güzergâh Ankyra'da Hacı Yolu'ndan ayrılarak Sebasteia'ya ulaşmaktadır. Sebasteia'da ikiye bölünen yolun bir bölümü Melitene ve Euphrates, diğer bölümü ise Nikopolis'e ulaşmaktadır. Özellikle Roma Cumhuriyet Dönemi'nde, İ.Ö. 2. yüzyılda yaşayan coğrafyacı Artemidorus'a göre Ephesos'dan başlayan yol; Karia, Phrygia, Lykaonia ve Cappadocia'dan geçerek Euphrates'e varmaktadır. Bu yol geç dönemde kullanılmamakla birlikte özellikle batıdaki Meandros Vadisi'nde ve doğuda Caesarea'dan Melitene ve Euphrates'e uzanan kısmı güncelliğini korumuştur. Son olarak Karadeniz'deki çeşitli kıyı şehirlerinden (Sinope, Amisos, Trapezus gibi) güneye ve Akdeniz'de bulunan kıyı şehirlerinden (Attalia, Anemurium, Seleukeia, Aegeae) kuzeye yönelen yollar da vardır; fakat büyük kısmı (Trapezus ve Attalia dışındakiler) doğu batı uzantılı vev yollar kadar bölgesel önem taşımamışlardır (Belke 2017: 31-32).

Thracia-Bithynia-Paphlagonia

Günümüzde Marmara, Kuzeybatı, Orta ve Doğu Karadeniz bölgelerine karşılık olan Thracia, Bithynia ve Pontus bölgeleri, Anadolu'nun kuzeybatıdan kuzeydoğuya uzanan bölgelerini kapsamaktadır. Thracia, batı tarafta Macedonia, doğu tarafta Bithynia, güney tarafta ise Asia eyaletleri ile çevrelenmiştir.

Bithynia bölgesi, doğu tarafta Pontus, batı tarafta Thracia, kuzey yönde Karadeniz,

güney tarafta ise Galatia ile çevrelenmiştir. Paphlagonia ile Pontus bölgeleri de batısında Bithynia, güneyinde Galatia ile Cappadocia, kuzeyinde Karadeniz, doğuda Kafkaslar ile çevrelenmiştir. Söz konusu bölgeler Anadolu'nun kuzey kısmını adeta bir hat olarak oluşturmaktadır. Thracia bölgesinde 1982 yılından günümüze değin yüzey araştırmaları yürütülmüştür. Başlıca araştırmacılar arasında Sencer Şahin, Mustafa Şahin ve Mustafa H. Sayar bulunmaktadır. Sencer Şahin tarafından yürütülen yüzey araştırmalarında antik Libyssa Kenti (Gebze) Dilderesi civarı ile Bolu-Göynük çevresinde olmak üzere iki farklı alanda yol izlerine rastlanmıştır (Şahin 1983: 83). Mustafa H. Sayar ise Paşaalanı Deresi civarında 4 adet miltaşı bulmuştur. Miltaşlarının üzerindeki yazıtların okunmasıyla bu taşların İ.S. 293 ile 305 tarihleri arasında dikildiği görülmüştür. Sözkonusu miltaşları uzaklık bildirmede kullanılmıştır. Bunların yanı sıra, Büyükçekmece kıyısında bulunan bir Bizans kalesi görülmektedir. Söz konusu mekânda Roma ve Bizans dönemleri sırasında yerleşim görüldüğü, burada bulunan Athyra istasyonunun İstanbul'u batıya bağlayan yol üzerinde olduğu görülmektedir (Sayar 1997: 110).

Mustafa H. Sayar'ın Doğu Thracia'da yürüttüğü yüzey araştırmaları sırasında Edirne'de il merkezi ile Havsa İlçesi arasındaki Söğütödere Köyü'nde bir miltaşı saptanmıştır. Çok aşınmış olan miltaşı üzerinde bulunan 12 satırlık eski Yunanca yazıt sayesinde bu bölgede İ.S. 3. yüzyılın ilk yarısında yol yenileme çalışmaları yapıldığı anlaşılmaktadır (Sayar 2007a: 199). Başka bir yüzey araştırmasında ise Silivri İlçesi'ne bağlı Kınalıköprü mevkiinde bulunan tek kemerli antik köprü, büyük bir olasılıkla Roma İmparatorluk Dönemi'nde "Ordu Yolu" olarak bilinen ve Belgrad ile İstanbul'u birbirine bağlayan antik yolun üzerinde bulunmaktadır. Etrafındaki sanayi tesislerinin tehdidi altında bulunan köprünün "Ordu Yolu" ile via Egnatia'nın birleştiği yere yakın bir mevkide bulunduğu anlaşılmıştır (Sayar 2006: 14)

Tabula Peutingeriana'da görülen Helenopolis-Nicea, Nikomedia-Nikea ve Constantinopolis-Nicea yolları V. François tarafından incelenmiştir. Bu yollar Bizans Dönemi'nden kalmadır, ancak, elbette ki, Roma İmparatorluk Dönemiyle de ilgili olmalıdır (François 1994: 70). İznik'te 2006 yılında yapılan yüzey araştırmasında Hellenistik Döneme ait olması gereken ve surları genel anlamda korunagelmiş bir kale yapısı, bir anıt mezar, bir Roma Dönemi köprüsü ve bir çeşme kitabesi gibi önemli kültür varlıkları ilk kez belgelenmiştir. Marmara Denizi'nin güney kıyılarındaki Bizans manastırlarını kapsayan yüzey araştırmalarında yollara rastlanılmıştır. Jean Pierre Grélois'in yaptığı araştırmada, Ketenderesi'nden başlayıp Nilüfer vadisinin içinden geçen bir yolun varlığından şüphe etmektedir ve aslına bakılacak olursa Yalıçiftlik-Nilüfer arasındaki bu yolda Bizans kalıntıları sıklıkla belgelenmiştir (Auzepy 2008: 330). Yine Bursa'dan Apolyont'a giden yol da önemlidir. Bu yol üzerinde birbirine yakın mesafede yer alan Roma ve Bizans Dönemi yerleşmeleri mevcuttur ve bunlar arasında en önemlisi Tahtalı'dır. Bu yola düşey olarak Tahtalı'dan Kapanca'ya uzanan kuzey güney doğrultulu başka bir yolun varlığı da desteklenmektedir.

Manastırların, yolların yakınlarında, yüksek topografik noktalarda ve yürüyüş mesafesi olarak yola bir günlük uzakta yer aldığına ilişkin verilere, Marmara Bölgesi'nde gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında ulaşılmıştır (Auzepy 2009: 350). Benzer şekilde, Antik Dönemdeki yol güzergahıyla ilgili yeni veriler Granicus Nehri vadisi çalışmalarında da ortaya çıkarılmıştır. Gümüşçay'da 5 kitabeyle sahip olan miltaşında, İmparatorlar III. Gordian, Valerian, Gallienus, Licinius, I. Constantin ve iki oğlu ile I. Valentinian'ın adları saptanmıştır. Biga'nın 10 km güneydoğusundaki Taşoluk Köyü'nde yaklaşık 100 metre uzunlukta ve 2 metre genişlikte antik bir yol bulunmuştur (Rose-Körpe 2008: 103-104). Bu alanda ele geçen başka bir miltaşında bu bilgiler yoktur, hatta Troia'nın batısı ve Kyzikos'da dahi miltaşı ele geçmemiştir. Buna karşın antik kaynaklardan öğrendiğimize göre

Anadolu'daki Bir Grup Antik Roma Yolu

Didymateiche yakınlarından Granikos Nehri'nden geçen bir yol bulunmaktadır ve Pers askeri güçleri muhtemelen bu yolu kullanmışlardır. Yeni ele geçen bir miltaş bu yola ait olmalıdır (Rose-Körpe 2008: 108). Taşoluk köyü yakınındaki Biga'nın 10 km güneydoğusunda antik bir yolun bir kısmı keşfedilmiştir. Kalıntılar yaklaşık 100 m civarındadır ve daha önce haritalandırılmamıştır. Biga, Priapos, Gümüşçay ve Kızöldün tümülüsü bu noktada açık havada görülebilmektedir. Söz konusu yol, doğal kayalıklarla bir tepe üzerinde kesilmektedir. Tekerlek izlerinin de mevcut olduğu yolda, yol taşlarına insan eliyle kazınmış adımlar da dikkat çekmektedir. Korunan vaziyetiyle Roma dönemini yansıtmaktaysa da bir tepedeki geç klasik bir kalenin yakınlarında inşa edildiğinden ilk olarak Pers egemenliği sırasında yapılmış olması gerekmektedir. Roma Dönemi ordu yolu olarak bilinen yol güzergâhı üzerindeki istasyonlardan mansio Druzipara'nın lokalize edildiği Misinli Köyü'nden söz edildiği gibi (Sayar 1994: 129) Thracia-Bithynia-Paphlagonia hattındaki yol güzergâhı, Roma başkentinden gelen yolun Anadolu'ya giriş yaptığı Thracia'dan başlaması noktasında da önemlidir. Bithynia-Paphlagonia hattı, özellikle geç dönemde Nicopolis'in başkent olmasıyla bağlantılı olarak önem kazanmıştır. Anadolu'nun kuzey-kuzeybatısından başlayıp kuzeydoğusuna uzanan yollar, Bithynia ve Paphlagonia bölgeleri de hesap edildiğinde, Güney Anadolu ve İç Anadolu'daki yol hattı kadar sık kullanım görmemekle birlikte, Thracia bölgesindeki yolların Anadolu içlerine erişimin başlangıcı olduğu anlaşılmaktadır.

Lycia, Pamphylia ve Pisidia

Bu bölge, Teke Yarımadası'nı ve Antalya'nın düzlük kesimlerini kapsamaktadır ve doğudan Cilicia, batıdan ise Karia ile sınırlanır. Buradan geçen antik yollar Cilicia'ya bağlanmaktadır. David French, (French, D., (1991,233) Antalya yakınlarında yaptığı yüzey araştırmasında, bölgedeki Roma yolunun 4 yerden geçtiğini tespit etmiştir. Bunlar, Korkuteli (Yeşiloba) civarında Sakar yolu, Korkuteli-Elmalı üzerinde Karamanbeli, Karamanbeli'nden aşağıda Derbent ve Han Gediği ve Duraliler ve Çalınar civarında Değirmenyolu'dur. Bundan sonra bahsi geçen Roma yolu, Termessus'un aşağısında bulunan geçide ve duvara ilerlemekte ve hemen hemen günümüz modern yoluyla aynı doğrultuda uzanmaktadır. Bu yol, bilhassa Han Gediği'nde iyi korunagelmiştir. Görülen en az üç farklı yüzeyden ilk ikisi Roma Dönemi'ne aittir. Geniş olmayan (3 metre) ve kademeli bir şekilde tasarlanmış üçüncü yüzey Bizans Dönemi'ne ait olmalıdır. Bunun yanında Roma yolu daha geniştir (yaklaşık 6-7 metre) ve kademeli değildir. Bu yüzey araştırmasında son olarak Döşeme Boğazı'nı (Dağ ve Kovanlık arasında) aşan yol araştırılmıştır. Yaya yolu ve kaya oyuklarıyla birlikte buradaki Roma Dönemi yolu günümüze kadar korunagelmiştir ve yapılmış olan onarımlara ait çok belirgin izlere sahiptir.

Kovanlık Döşemealtı'nda (kapının yaklaşık 2 km güneyinde ve Kovanlık'ın yaklaşık 3 km kuzeydoğusunda) yapım ve onarımdan meydana gelen bir seri görülmektedir. Bu seri, kesin olmamakla birlikte ilk olarak erken dönemde yapılmış bir yol, bunu izleyen yaklaşık 6,35 metre genişliğinde Roma yolu, ardından iki onarım yüzeyi ile yeniden yapım, en son evredeyse yaklaşık 3 metre genişliğinde, Freya Stark'ın bahsettiği gibi (Stark 1958: 98, 255 ve pl. 104) dar ve kademeli bir yol izlemektedir. Bu araştırmalar çerçevesinde, birbiri ardınca bulunan yolların kronolojisi tam olarak doğru bir şekilde tespit edilemese de şöyle bir öneride bulunulması mümkündür:

1) Hellenistik Dönem'e tarihlenen bir yol, büyük ihtimalle M. Ö. 333 yılında Büyük İskender tarafından kullanılmıştır.

2) Roma yolu (via Sebaste) İ.S. 40 yılı sonlarında Aziz Paul tarafından kullanılmış olmalıdır.

3) 2 numaralı maddede belirtilen yol üzerinde yapılmış tamir, İ.S. 1. yüzyılın ilk yarısında yapılmış olması gerekmektedir.

4) 2 ve 3 numaralı maddelerde açıklanan yolda onarım ve/veya tekrar yapımın Severus Dönemi'nde, İ.S. 2. yüzyıl sonlarında, yapılmış olması mümkün gözükmemektedir.

5) Bizans/Erken Türk yolu, (M. S. 5-6 ve 12.-13. yüzyıllar). Bu yol, Osmanlı döneminin sonlarına kadar, yaklaşık 8 km. batıda Çubuk Boğazı'nda inşa edilmiş olan yeni yol tamamlanana dek kullanılmıştır (French 1991: 234).

Burada bulunan yolların tarihlendirilmesi için gereken bilgi, iki miltaşından elde edilmiştir. Miltaşlarından ilki, Severus'a aittir. İkincisi ise bir kapının içine inşa edilmiştir. Bu inşa, büyük ihtimalle kapının yapımından çok daha erken bir tarihe rastlamamaktadır. Metinde, İmparator Augustus'un, via Sebaste'nin ve elçi Cornutus Aquila'nın isimleri verilmektedir: taşın üzerinde korunmamış olan tarih ise büyük olasılıkla İ.Ö. 6 yılıdır (French 1991: 235). Farklı bir buluntu olarak Antalya'da, Side yakınlarında, Caesar Oteli'de bulunan bir miltaşı, Manius Aquilius dönemine (İ.Ö. 129-126) tarihlenmektedir. Üzerindeki mil işareti CCCXXXI (331) mil olup Attalus III (İ.Ö. 134-133) dönemindeki Roma icraatlarıyla alakalı önemli veriler sunmaktadır. Bu mesafe büyük ihtimalle Bergama'dan ölçülmüştür (French 1992: 155). Bundan başka Antalya, Perge'den Magydus'a uzanan yol araştırılmıştır ve çok iyi korunmuş durumdadır. Ayrıca, Elmalı-Korkuteli arasında Roma yolu bulunmaktadır. Bunların haricinde, Antalya-Korkuteli arasındaki Korkuteli-Termessos hattı, bazı yönlerden Mehmet Özsait tarafından incelenmiş, İsinda-Termessos arasındaki antik yolun kalıntıları araştırılmış, Kapıkaya-Yeniceboğaz mahalindeki bu vadinin yer yer iki tarafında da devam eden yolun özelliğini boğaz boyunca koruduğu anlaşılmaktadır. Genişliği 3 ile 5 metre arasında değişen antik yolun, bazen düzeltilmiş ana kaya üzerinden, bazen de büyük taşlarla örülmüş destek duvarlarıyla oluşturulan kısımdan geçtiği ve çoğu noktada döşeme taşlarını koruduğu görülebilmektedir (Özsait 1996: 299).

Bir başka yer olarak, Ariassos, Güney Anadolu ulaşım yolları üzerinde önemli bir yere sahiptir. Nehir sınırları içerisinde yapılan ön keşif çalışmaları, birkaç bağımsız yerleşim ve Termessos'a uzanan bir Roma yolunu ortaya çıkarmıştır. İyi korunagelmış durumdaki bu yol, keskin kavislerle ve güneybatı yönünden nispeten dik olarak Ariassos'a doğru tırmanır (Mitchell 1990: 150).

Başka bir yol, Patara Stadiasmus Anıtı'ndan (Şahin 2011: 25) alınan veriler ışığında, bir Doğu Lycia kenti olan ve Limyros (Alakır) Çayı Vadisinde bulunan Idebessos'dan Attaleia'ya doğru uzanmakta; ilk olarak Kitanaura'ya (Sarayıcık-Asarlık), ardından Kosara'ya, oradan da Çitdibi köyü yakınlarında olduğu düşünülen Typallia'ya ulaşmaktadır. Yol, Typallia'dan Trebenta (Çağlarca) ve Attaleia'ya (Antalya) kadar sürmekteydi. Antik yolun Typallia'ya kadar olan kısmı problemsiz gibidir. Limyra'dan kuzey yönünde ilerleyen ve Limyros (Alakır) Vadisi'ni takip ederek Idebessos'dan Kitanaura'ya (Sarayıcık) varan yol, Kosara'ya kadar ulaşır. Kozarası Geçidi vasıtasıyla Çandır Vadisi mevkilerine ulaştıktan sonra ise Antalya'ya doğru inmektedir (İplikçioğlu 2000: 206).

Elimizdeki birçok bilgiye rağmen yolun Typallia'dan sonraki güzergâhıyla ilgili bilgilerimiz tam olarak belirgin değilse de ihtimaller üzerinde durabilme imkânı vardır. Bu yol, Stadiasmus Anıtı verileri doğrultusunda Typallia'dan Trebenna'ya kadar ilerlemektedir. Buradan da Lycia Bölgesi doğu güzergâhının son kenti Attaleia'ya ulaşmaktadır. Stadiasmus Anıtı'ndaki verilere göre, sahil şeridine bağlı olarak Trebenna'dan ikinci bir gidiş yolu belirtilmektedir ki bu yol, Onobara aracılığıyla denize ulaşmaktadır. Sorun, sözü edilen ikinci yolun Trebenna çıkışından Onobara'ya ve denize ulaşıncaya dek nerelerden geçtiği ve Çandır Vadisi'ni izlediği konusunda şüphe bulunmayan Typallia - Trebenna - Attaleia ana yolu ile olan ilişkisindedir (İplikçioğlu 2000: 206). Nevzat Çevik bu konuda, Onobara'nın

Anadolu'daki Bir Grup Antik Roma Yolu

Trebenna'dan denize giden güzergâhında bulunduğunu ve Trebenna'dan devam eden yolun düz araziyle bulunduğu yerdeki buluntuların Hurma adlı köyde olduğundan hareketle yolun Hurma vasıtasıyla, Üzümcek Dağı sonundaki boğazla kıyıya ulaştığını düşünmektedir (Çevik 1995: 46). Bununla birlikte, Çevik'in görüşü, Hurma civarındaki yerleşimin Onobara olması gerektiği üzerine kurulmuştur. Onobara'nın yeri günümüzde kesin olarak belirlendiğinden Çevik'in görüşü geçerliliğini yitirmektedir. Kendisinin Hurma yerleşimiyle bağlantılı olarak düşündüğü yolun, Stadiasmus Anıtı'nda bahsedilen Trebenna-Attaleia yolu olması gerekmektedir. N. Çevik de Hurma Köyü yakınlarındaki yerleşimin Batı Nekropolü'ndeki izleri takip edilebilen yolun, Trebenna-Atteleia yolu olabileceğini belirtmektedir. Trebenna'dan kıyıya ulaşan yol, Çevik'in de söz ettiği gibi mecburi olarak Çandır Vadisi'ni takip ederek Hurma'ya varıp, oradan da Attaleia'ya bağlanıyor olmalıydı (İplikçioğlu 2000: 206). Bu durumda Trebenna - Onobara üzerinden denize (thalassa) ulaşan yol için başka bir güzergâh düşünülmesi لازم gelmektedir.

Typallia'dan Çandır Vadisi'ni takiben Trebenna'ya devam eden yoldan, günümüz Gedeller Mahallesi civarında doğuya tali bir yol ayrılmaktadır. Söz konusu yol, Onobara bölgesine ulaştıktan sonra ya Deveboynu'nu takiben Sıçan Adası'nın (Lynatia/Atelebusa) karşılarında denize varmakta yahut Gökdere Boğazı'nı da aşarak kuzeydoğu yönüne doğru devam etmektedir ve modern Tünektepe'nin yer aldığı yükseltinin hemen kuzeyinde kıyıya kavuşmaktadır. Bu şekilde, Trebenna'yla, aralarındaki sympoliteia'dan ötürü toprakları içinde sayılan Onobara arasında, Çandır Vadisi'ni takip eden ana yolla bağlantı sağlanıyor olmalıdır (İplikçioğlu 2000: 206).

Patara Stadiasmus Anıtı'nda olduğu gibi Yukarıkaraman Köyü bölgesinde bulunan bir miltaş, Termessos'u yolun başlangıç noktası olarak vermektedir. Verilen mesafe ($\mu\lambda\alpha\rho\iota\omicron\nu\ \omicron\kappa\tau\omega=12$ km.), buluntu noktasıyla Termessos arasındaki uzaklığa uymaktadır (İplikçioğlu 2002: 127). Bunlardan farklı olarak Güney Pisidia'da yer alan Panometeichos'da yer alan kale yapısının inşa nedeninin iki yolun da denetim altında tutulması olduğu anlaşılmaktadır. Yollardan birincisi, Pamphylia'da başlayan ve Döşeme Boğazı'nı aşarak Panometeichos ve Ariassos arasındaki ovayı keser. Kuzeybatı istikametinde devam ederek alçak bir boğaz olan Esek Devrent'i geçtikten sonra (Mitchell 1994: 144) modern Kızılkaya'yı aşır Comama'ya ve Lycus'daki Laodicea'ya varır. İkinci yol, günümüz Antalya-Burdur karayolunun kuzeyindeki Boğazköy'ün adını aldığı dar boğazı geçer ve Bucak ilçesini aşır Sagalassos'a, Anadolu'nun içlerine erişir (Mitchell 1997: 51). Bugün Patara'ya giden modern yol ise, Xanthos'un ovasından hareketle pek de geniş olmayan bir boğazdan geçmektedir ve eski Patara körfezinin doğu kıyısını izleyerek şehrin Roma kapısına kadar ulaşmaktadır. 2 km civarında bir uzunluğa sahip olan bu yol üzerinde, çok sayıda Roma Dönemi anıtsal tapınak-mezarı yer almaktadır. Bahsedilen bu yol, Antik Dönem'e ait değildir. Antik Çağ'da şehre karadan geliş, Roma kapısının doğusundaki yükseltilerin üzerindedir. Batı yönünden, Xanthos'dan gelen eski yol, Xanthos körfezinin kuzeydoğusunda kalan yükseltilere ulaşmakta ve doğudan Kaş ve Kalkan'dan gelen yolla birleşerek yerleşime varmaktadır (Buluç 1984: 142).

Isparta Müzesi'nde bulunan çift dilli bir yazıt, Romalıların kalacak yer ve taşınma isteklerinden, Sagalassos'dan, güneyde Comama'dan kuzeyde Konane'ye kadar katır ve eşek taleplerinin karşılanmasından söz etmektedir (Iversen 2011: 174 dipnot 7; Mitchell 1976: 117-119). Kuzeyde Konane'nin varlığından söz edilmesi, buranın yakınındaki komşusu Seleukeia Sidera'dan da önemli, Sagalassos'un kuzeyindeki en önemli yerleşim yeri olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, Konanae'nin, en azından Tiberius döneminde, Sagalassos'da kalan legatus pro praetore, avanesi ve askeri işlerde çalışan Romalılar için popüler bir destinasyon olduğunu göstermektedir (Iversen 2011: 174). Konane antik kenti ve çevresini belgeleme çalışmalarının önemli bir kısmını antik kentin yol güzergâhlarının

anlaşılmasına yönelik araştırmalar oluşturmaktadır. 2009 yılında ele geçen iki yeni Roma Dönemi miltaşı, Konane'nin Tetrarşi Dönemi'ndeki güçlü varlığına işaret etmektedir. İ.S. 4. yüzyıla tarihlenen bu miltaşlarının, tespit edildikleri coğrafyadan esasında fazla uzağa ait olamayacakları düşünüldüğünde, yerleşmenin sınırları ve yol güzergâhları hakkında kayda değer bilgiler sağladıkları açıktır. Saha incelemelerinin önemli bir kısmı, Konane (Conana) ve civarındaki antik yerleşimlerin birbirine nasıl bağlandığını belirlemek, via Sebaste ile ilişkilerini tespit etmek ve Kuzeybatı Pisidia yol sistemlerini açıklamaya çalışmaktır. Bu çalışmalara önemli bir katkı sağlayacak olan şanslı diğer bir buluntu ise 2010 yılı çalışmalarında Kızılıçık köyü yakınlarında ele geçen bir diğer miltaştır. İ.S. 3. yüzyıl sonu ve 4. yüzyılın başına ait bu buluntu, bir çiftçinin, modern yolun yanındaki tarlasının kenarındaki taş yığını içinde bulunmuştur. Asıl yerine çok yakın olması kuvvetle muhtemel bu miltaşı, Konane'nin kuzeybatı yol güzergâhı açısından kayda değer bir belgedir. Beyaz kireç taşından silindirik formda yapılmış olan bu sınır taşı, İmparator Diocletianus'a, Valerius Maximianus'a, Constantinus'a ve olasılıkla Galerius'a da ithaf edilmiştir. Olasılıkla kent adının ve mil mesafesinin yer aldığı taşın alt bölümü de kırılmıştır (Hürmüzlü 2012: 4-5).

Bunların haricinde Burdur'da, Ürkütlü ve Kozluca arasındaki Roma yolu (via Sebaste) araştırılmış ve Aziziye'deki sınır taşı French tarafından incelenmiştir. Kuzeydoğudan Göhlisar'a (Kibyra) uzanan Roma yolu, Çavdar'ın batısındaki tepeler üzerinde tespit edilmiştir. Büyük Alan'da bir miltaşı ele geçmiştir (French 1991: 232). Melli (Burdur) yerleşiminin kuzeydoğusuna doğru, antik bir yolun geniş, güzelce döşenmiş bir kısmı keşfedilmiştir. Yol, günümüz Kocalı yerleşimine doğru uzanmaktadır. Korunmuş bölümünde halen büyük döşeme taşları gözlemlenebilmektedir. Bununla birlikte eski yol, 100 metre kadar ileride modern bir yolun altında kalmıştır. Kocalı köyü taraflarında, bir ırmak akıntısının yakınlarında gerçekleştirilen altyapı çalışmaları eski yolun küçük bir kısmını ortaya çıkarmıştır. Antik Çağ'da, yol batı yönüne devam ediyor gibi görünmektedir. Bu yol batıya, Kuyubaşı, Uğurlu aracılığıyla Ankara- Antalya karayoluna bağlanan yol ile aynı doğrultuda uzanıyor olmalıdır. Yolun şimdi olduğu gibi, dar bir geçitten geçtiği yerde bulunan inşa edilmiş duvarlar bulunmaktadır. Bu durum herhalde yolun geçişini kapatıp yalnız savunulabilir küçük bir alan bırakmak içindir (Vandeput ve Köse 2002: 19). Bunların haricinde Isparta ve Burdur'da Mehmet ve Nesrin Özsait tarafından yapılan yüzey araştırmalarında 4 adet miltaşı ele geçmiştir. Bu miltaşları, Akdağ eteğinde yer alan Sagalassos'u, en kısa yoldan (17 km) Isparta Ovası'na bağlayan antik yol kalıntısının üzerindeydiler. Miltaşlarının üçünde, mesafe işaretinin üstünde, "Roma'nın dost ve müttefiki, Pisidia'nın birinci şehri, çok gelişmiş/parlak kent Sagalassos" yazısı bulunmaktadır. Dördüncü miltaşı üzerinde ise, Septimius Severus ve oğlu Caracalla'ya bir ithaf yazısı vardır. Strabon, Kremna'daki Romalı kolonistlerden söz ettiği metinde, Sagalassos'un Apameia'dan bir günlük uzaklıkta olduğunu yazmaktaydı. (Strabon XII, 6, 5r). Bu da yalnız söz konusu yol sayesinde mümkün olabilmektedir (Özsait-Özsait 2012: 282).

Vanhaverbeke ve ekibi tarafından, kronoloji oluşturulduktan sonra mıntıkadaki savunma yapılarında gerçekleştirilen bazı deneysel gözlemler sonucunda, bunların büyük alanları kontrol etmek için birbirlerine komşu kaleleri gözetmek için ateş ile birbiriyle haberleşebilmek ve yol güzergâhı üzerindeki hareketi kontrol etmek için yapıldıkları saptanmıştır. Bu yol hareketi GIS kullanarak da belirlenmiştir (Vanhaverbeke vd. 2011: 141). Bölge hakkında bunların dışında Waelkens ve ekibi tarafından yapılan araştırmada, (Waelkens v.d. 2012 Waelkens, M., Kaptijn, E., Dirix, K., Vandam, R., Degreyse, P., Musches, P., Poblome, J., "Sagalassos 2010 Yüzey Araştırması", 29. AST, 2. Cilt, Ankara 2012, 185204.) Roma Dönemi'ne ait seramik bulunmamakla birlikte önceki yüzey araştırmalarında bu bölgenin Roma dönemindeki önemini vurgulayan Roma İmparatorluk ve Bizans Dönemleri'ne ait devşirme malzemeye rastlanmıştır. İçlerinde en önemli olanlar

Anadolu'daki Bir Grup Antik Roma Yolu

Düğer ile Yarıköy'ün kuzeyinde bulunmuş olan İmparator Nero dönemine tarihlenen yedi-sekiz adet sınır taşıdır. Bunların biri üzerindeki yazıttan anlaşıldığına göre “soldaki ülke”, Tymbrinassos'a aittir (Düğer'in 4 km kuzeyinde yer alan bugünkü adıyla Aşağımüslimler köyü). Burası, İmparatorluğa ait bir eyalet olmakla birlikte “sağdaki ülke”, Sagalassos'a aitti. Bu sınır taşları in situ olarak tespit edilmemişlerse de boyutları uzak mesafelere değin yer değiştirmelerini mümkün kılmadığından Sagalassos ile Tymbrinassos arasındaki sınırın bu taşların buluntu yerleri civarında olduğunu öne sürmek pek de yanlış olmayacaktır. Olasılıkla arazide sınırları belli edecek şekilde sıralanmışlardır.

Daha önce Düğer'in içinden geçmekte olan Düğer Çayı'nın, Burdur Ovasında Sagalassos'un batı sınırını oluşturduğu düşünülmektedir. (Waelkens vd. 2012: 189) Marc Waelkens'e göre; sınır taşları, Augustus zamanında yaptırılmış olan “via Sebaste” boyunca diziliydi ve Sagalassos ile İmparatorluk eyaleti arasındaki yeni sınırı tayin etmekteydi. Durum, Sagalassos açısından toprak kaybı demek olduğundan, Tymbrinassos Sagalassos'a bunun karşılığında her yıl tarımsal gelirinin beşte birini vermek zorundaydı (Waelkens vd. 2012: 190). Başka bir araştırmada French tarafından Güney Galatia ve Pisidia'da aşağıdaki yolların yönü tayin edilmiştir.

- a) Perge-Adada,
- b) Baris- Prostarina,
- c) Comama-Cremna,
- d) Sagalassos-Comama,
- e) via Sebaste- Paralais- Prostanna (French 1985: 124)

Bunların yanında Lycia, Pamphylia ve Pisidia'daki yollar, Cilicia yollarıyla beraber, en fazla veri sahibi olunan yollardır. Stadiasmus Patarensis anıtının varlığı, Pisidia ve Pamphylia'da belgelenen miltaşlarının miktarı, diğer buluntular haricinde çok sayıda epigrafik kültür varlığının tespit edilmesi, imparatorluk açısından bahsi geçen bölgelerin ne kadar önem arz ettiğini gösteren kanıtlardır. Bu yol güzergahı, bölgesel yolları içermekle birlikte, İç Anadolu'yla beraber, imparatorluğun Anadolu'nun doğusuna ilerlemesine katkıda bulunmuştur. Sagalassos örneğinde görülen düzenlemeler, Roma'nın hem ulaşım hem de organizasyon işini ne kadar ciddiye aldığına kanıttır. Yapılış tarihi olan İ.Ö. 129'dan başlayarak geç dönemlere değin varlığı bilinen bölgedeki Roma yolları, Roma'nın, bölgeyi erken dönemlerden itibaren önemseydiğini ve bölgede oluşturulan altyapının yüzyıllar boyunca korunduğunu gösterir.

Bu yolların çoğu, modern Türkiye'nin ana ulaşım güzergahlarını takip eder ve tarihsel olarak büyük bir öneme sahiptir. Roma İmparatorluğu'nun bu yol ağı, Anadolu'da kültürel etkileşimi artırmış ve ticareti kolaylaştırmıştır. Bu yol ağının oluşturulmasında bazı önemli faktörler ön plana çıkmaktadır. Bu faktörler şu şekilde listelenebilir:

- 1- İmparatorluk ile bütünleşme: Anadolu, Roma Cumhuriyeti'ne İ.Ö. 133 yılında miras kaldıktan sonra, ilk imparator Augustus ile birlikte Roma İmparatorluğu hızla değişmiş ve bu bölgede boyunca uzanan yol ağını geliştirmiş ve genişletmiştir. Bu yol ağı büyük kentleri, kaleleri, limanları ve önemli ekonomik merkezleri birbirine bağlamıştır.
- 2- Stratejik Önem: Anadolu'daki yollar yalnızca ticaret ve ulaşım için değil aynı zamanda Romalılar'ın askerî stratejilerini belirleme noktasında da önem içermiştir. Anadolu boyunca birliklerinin ve ikmallerinin hareket etmelerini kolaylaştırmış ve bölgenin etkili bir şekilde kontrol edilmesi ve savunulması sağlanmıştır.
- 3- Mühendislik ve Yapım: Roma yolları dayanıklılıkları ve mühendislikteki üstün özellikleri ile tanınmaktadır. Bu yollar genellikle katmanlar halinde yapılmaktadır. Bu katmanlar en altta düzleştirilmiş toprak ya da çakıl, üstte ise döşeme taşları ve

harç ile tamamlanır. Bu yapım metodu yoğun geçiş trafiği ve zorlu hava koşullarına direnç göstermiştir.

- 4- Standartlaştırma ve Miltaşları: İmparatorluğun diğer bölgelerinde olduğu gibi, Anadolu'daki yol sisteminde genişlik ve yapım teknikleri yönünde standartlaştırılmaya gidilmiştir. Bunun yanında yollar üzerindeki miltaşları ile mesafeler belirtilmiş, yolculara yol ve güzergâhla ilgili bilgiler sunulmuştur.
- 5- Miras ve Etki: Anadolu'daki birçok Roma yolu, daha sonraki Bizans ve Osmanlı dönemlerinde de kullanılmaya ve bakım onarım görmeye devam etmiştir. Bu antik yollar ebedi miraslarını sürdürmüş ve Roma mühendisliğinin bölgedeki altyapıyı etkilemişlerdir. Bu yolların bir kısmı halen görülmektedir.

Sonuç olarak, Anadolu'daki Roma yol ağı, İmparatorluğun etkili yönetim, askeri kontrol ve büyük bölgeleri arasında ekonomik integrasyonu için adanmışlığını temsil eden önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yol ağı, bölgenin tarihsel biçimlendirilmesi ve altyapısı için, gelecek yüzyıllar boyunca önemli rol oynamıştır.

KAYNAKÇA

- Auzepy, M. F., (2008). "Survey of the Byzantine Monasteries, on the South Coast of the Sea of Marmara", 25. *AST*, 1. Cilt, Ankara, 327-340.
- Auzepy, M. F., (2009). "Marmara Bölgesi Yüzey Araştırması 2007 Çalışma Dönemi", 26. *AST*, 3. Cilt, Ankara, 347-360.
- Belke, K., (2017). "Transport and Communication", *The Archaeology of Byzantine Anatolia From The End of Late Antiquity until the Coming of the Turks*, Oxford: 28-38.
- Buluç, S., (1984). "Patara Yüzey Araştırması", 1. *AST*, Ankara: 139-144.
- Çevik, N., (1995). "Antalya Hurma Köyü"nde Bir Çiftlik Yerleşimi", *Lycia II*, 40-62.
- François, V., (1994). "Prospection Dans la Région de Bursa 1992", 11. *AST*, Ankara: 65-72.
- French, D., (1985). "Roma Yolları ve Miltaşları", 2. *AST*, Ankara: 123-130.
- French, D., (1991). "1989 Roma Yolları Miltaşları ve Yazıtları Araştırması", 8. *AST*, Ankara: 229-240.
- French, D., (1992). "1990 Yılı Roma Yolları ve Miltaşları Çalışması", 9. *AST*, Ankara: 149-163.
- French, D., (2016). *Roman Roads and Milestones of Asia Minor*, Vol. 4. The Roads, Fasc. 4.1. Notes on the Itineraria, Ankara: 2016.
- Hürmüzlü, B., (2012). "Isparta Arkeolojik Surveyi 2010 Yılı Çalışmaları: Konane (Conana)", 29. *AST*, 1. Cilt, Ankara: 1- 11.
- Iversen, P., (2011). "The Inscriptions from Konane (Conana) in the Isparta Museum", 28. *AST*, 2. Cilt, Ankara: 173-180.
- İplikçioğlu, B., (2000). "Doğu ve Kuzeydoğu Lycia-Güneybatı Pisidia Epigrafik-Tarihi-Coğrafi Yüzey Araştırmaları (1991-1998 Çalışmaları)", 17. *AST*, 1. Cilt, Ankara: 199-208.
- İplikçioğlu, B., (2002). "Doğu ve Kuzeydoğu Lycia-Güneybatı Pisidia Epigrafik-Tarihi Coğrafi Yüzey Araştırmaları Projesi 2000 Yılı Çalışmaları", 19. *AST*, 2. Cilt, Ankara: 127-132.
- Marek, C., (2016). *In the Land of a Thousand Gods, A History of Asia Minor in the Ancient World*, Princeton.
- Mitchell, S., (1976). "Requisitioned Transport in the Roman Empire: A New Inscription from Pisidia", *JRS* 66: 117-119.
- Mitchell, S., (1990). "1988 Yılı Ariassos Yüzey Araştırması", 7. *AST*, Ankara: 147-152.
- Mitchell, S., (1994). "Three Cities in Pisidia", *Anatolian Studies*, Volume 44, Ankara: 129-148.

Anadolu'daki Bir Grup Antik Roma Yolu

- Mitchell, S., (1997). "1995 Yılı Pisidia Araştırması", *14. AST*, 1. Cilt, Ankara: 47-62.
- Özsait, M., (1996). "1994 Yılı Antalya-Korkuteli Yüzey Araştırmaları", *13. AST*, 2. Cilt, Ankara: 293-313.
- Özsait, M. ve Özsait, N., (2012). "2010 Yılı Isparta ve Burdur İlleri Yüzey Araştırmaları", *29. AST*, 2. Cilt, Ankara: 281- 304.
- Plinius a Gaius Plinius Secundus, Libri.
- Rose, C. B. ve Körpe, R., (2008). "The Granicus River Valley Survey Project 2006", *25. AST*, 2. Cilt, Ankara: 103-116.
- Sayar, M.H., (1997). "Doğu Trakya'da Epigrafi ve Tarihi Coğrafya Araştırmaları 1995", *14. AST*, 1. Cilt, Ankara: 107-113.
- Sayar, M.H., (2006). "Kilikya Yüzey Araştırmaları 2004", *23. AST*, 1. Cilt, Ankara: 1-12.
- Sayar, M.H., (2007). "Doğu Trakya Yüzey Araştırmaları 2005", *24. AST*, 2. Cilt, Ankara: 197-200
- Stark, F., (1958). Alexander's Path, London 1958.
- Strabo, Geography 7.7.4 Jones, H., L., Loeb Classical Library, London, 1924.
- Şahin, S., (1983). "1982 Yılında Bithynia, Pamphylia ve Lycia'da Epigrafik ve Tarihi – Topografik Araştırmalar", *1. AST*, İstanbul: 83-86.
- Şahin, S., (2011). Stadiasmus Patarensis, Likya Eyaleti Roma Yolları, İstanbul, 2011.
- Vandeput, L. ve Köse, V., (2002). "Pisidia Survey Project: The Third Survey Campaign at Melli", *19. AST*, 2.Cilt, Ankara: 15-29.
- Vanhaverbeke vd., (2011). Vanhaverbeke, H., Waelkens, M., Jacobs, I., Lefere, M., Kaptijn, E., Poblome, J., "The 2008 and 2009 Survey Season in the Territory of Sagalassos", *28. AST*, 3. Cilt, Ankara: 139-154.
- Waelkens vd., (2012). Waelkens, M., Kaptijn, E., Dirix, K., Vandam, R., Degreyse, P., Musches, P., Poblome, J., "Sagalassos 2010 Yüzey Araştırması", *29. AST*, 2. Cilt, Ankara: 185- 204.

Harita 1. Roma yollarını gösteren genel harita (Roma İmparatorluk Dönemi'nde Anadolu'da Yollar ve Yol Ağları, Sinan ALTUN, 2017).

İŞ VE MESLEK AHLAKI AÇISINDAN TÜRKİYE'DE ÇIRAKLIK EĞİTİMİ*

APPRENTICESHIP EDUCATION IN TURKEY FROM THE PERSPECTIVE OF WORK AND PROFESSIONAL ETHICS

ОБУЧЕНИЕ УЧЕНИЧЕСТВУ В ТУРЦИИ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ТРУДОВОЙ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ЭТИКИ

Murat SOYSAL**

ÖZ

Geçmişten günümüze tarihi kayıt ve vesikalar, inanç temelli toplumlarda bireyin tutum ve davranışlarının şekillenmesinde ve toplumsal değerlerin sonraki nesle tevarüsünde dini anlayış, kültür ve geleneğin her zaman etkili olduğunu göstermiştir. Bu yolla esasında sadece bireylerin değil toplumların da ahlak ve karakter yapısı şekil almıştır. Bireyin hayata tutunup toplumda statü ve yer edinmesinde, meslek sahibi olması ve yaptığı işin, edindiği mesleğin gereğini değer yargılarıyla çelişmeden ifa etmesinin önemi büyüktür. Ahlaki değer ve yargıları oturmuş, hemen hemen her toplumda meslek ve vizyon sahibi bireyler toplumda hak ettikleri yeri her zaman muhafaza etmişlerdir. Bu çalışmada İslamiyet öncesi Türklerde ve sonraki tarihsel süreç içerisinde Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi iş ve meslek ahlakı anlayışı ele alınmıştır. Ayrıca bireyin eğitiminde ve toplumun şekillenmesinde önemli rol oynamış ahilik teşkilatı ve sonraki süreçte gedik ve lonca teşkilatlarının hafızasından yola çıkılarak günümüz örgün eğitim içerisinde yer alan ve Çıraklık Okulu olarak da adlandırılan Mesleki Eğitim Merkezleri konu edinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İş ve Meslek, Ahlak, Ahilik, Çıraklık, Mesleki Eğitim.

ABSTRACT

Historical records and documents from the past to the present have shown that religious understanding, culture, and tradition have always been influential in shaping individual attitudes and behaviors, as well as in the transmission of societal values to subsequent generations in faith-based societies. Through this process, not only individuals but also the moral and character structures of societies have been shaped. It is of great importance for

* Bu makale Murat Soysal'ın "Mesleki Eğitim Merkezlerindeki DKAB Dersinin Öğrencilerin İş ve Meslek Ahlakı Anlayışına Etkisi" başlıklı doktora çalışmasından üretilmiştir.

** ORCID: [0000-0002-3178-7315](https://orcid.org/0000-0002-3178-7315), Doktora Öğrencisi Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri, Din Eğitimi Ana Bilim Dalı, muratsoysal@marun.edu.tr

Kaynak Gösterim / Citation / Цитата: Soysal, M. (2024). İŞ VE MESLEK AHLAKI AÇISINDAN TÜRKİYE'DE ÇIRAKLIK EĞİTİMİ. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* (63), 16-30. DOI: [10.17498/kdeniz.1521162](https://doi.org/10.17498/kdeniz.1521162)

an individual to acquire a profession and to perform their work without conflicting with moral values in order to establish themselves in life and gain status and position in society. In almost every society, individuals with established moral values and professional vision have always maintained their rightful place in society. This study examines the understanding of work and professional ethics among pre-Islamic Turks and during the historical periods of the Seljuks, Ottomans, and the Republic of Turkey. In addition, based on the memory of the Ahilik organization, which played an important role in the education of individuals and the shaping of society, as well as the later guild and lonca organizations, the study focuses on Vocational Training Centers, also known as Apprenticeship Schools, which are part of today's formal education.

Keywords: Work and Profession, Ethics, Ahilik, Apprenticeship, Vocational Education.

АННОТАЦИЯ

Исторические записи и документы показывают, что в вероисповедных обществах всегда имели значение религиозные убеждения, культура и традиции, которые формировали отношение и поведение людей, а также передавали общественные ценности следующим поколениям. Благодаря этому процессу формировались не только отдельные личности, но и моральная и характерная структура общества. Важным является то, что для того, чтобы человек мог закрепиться в жизни и обрести статус в обществе, ему необходимо овладеть профессией и выполнять свою работу без противоречия с моральными ценностями. В практически каждом обществе люди с сформированными моральными ценностями и профессиональным видением всегда сохраняли свое заслуженное место. В данном исследовании рассматривается трудовая и профессиональная этика у турков до принятия ислама, а также в исторические периоды Сельджуков, Османов и Республики. Кроме того, опираясь на память ахийского братства, которое играло важную роль в воспитании личности и формировании общества, а также на поздние гильдии и лонжевые организации, исследование фокусируется на современных профессиональных учебных центрах, также называемых школами ученичества.

Ключевые слова: Труд и профессия, Этика, Ахийское братство, Ученичество, Профессиональное образование.

1. GİRİŞ

Bilinen tarihle birlikte ortaya çıkan ve varlığını günümüze kadar sürdüren sayılı milletlerden biri de Türklerdir. (Türkeş-Günay, 2006, s. 19) Orta Asya bozkırlarında yaylak ve kışlak hayatı yaşayan ve hayvancılıkla geçinen Türkler, sürülerini besleyebilmek için sürekli hareket halinde olduklarından dolayı yaşam tarzları da buna göre şekillenmiştir. (Eroğlu, 2018, s. 1-2)

Bozkır kültürü, atlı kültür ya da göçebe kültürü olarak adlandırılan bu hareketli yaşam tarzı içerisinde Türkler, alış-veriş yapan, mal alıp-satan kişilere engin bir hoşgörü ile yaklaşmış, onların güvenli ve huzurlu bir ortamda ticaretlerini özgürce yapmalarına ortam hazırlamıştır. (Çanak, 2019, s. 106-108)

Türklerin İslamiyeti kabulü ve sonrasında Anadolu'yu yurt edinmeleriyle birlikte şehirleşme süreci başlamıştır. Bu durum başlangıçta Müslüman esnaf ve sanatkarlarının ve daha sonraki süreçlerde gayrimüslim esnaf ve sanatkarlarının da dahil oldukları, üretim organizasyonu haline gelen Ahi birliklerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. (Arslan, 1995, s. 26)

Hayatın her alanında kendisini hissettiren Ahi birliklerinin yapısını, ahlaki, dini, siyasi ve sosyo-ekonomik ilkeler belirlemiştir. Başka bir ifadeyle bu yapının formel resmi

İş ve Meslek Ahlakı Açısından Türkiye’de Çıraklık Eğitimi

yanını dini ve ahlaki ilkeler, enformel yanını ise örf ve adetler belirlemiştir. Bu yönüyle Ahilik, esnaf ve sanatkarların yarı iktisadi yarı dini ve ahlaki organizasyonu olmuştur. (Arslan, 1995, s. 26)

XVI. yüzyılın sonlarından itibaren ticaret yollarındaki değişiklikler ve Osmanlı devletinin iktisadi hayatındaki gerilemelere bağlı olarak Ahi birlikleri çözülme sürecine girmiştir. Çözülme sonucu loncalaşan Ahi birlikleri sonraki süreçte gedikler haline dönüşmüş ve tarihi süreç içerisinde loncalar ve gedikler ilga edilmiştir. (Ekinci, 1988, s. 84)

Cumhuriyetin ilanı sonrasında eğitim sisteminde yapılanmayı yeniden oluşturmak amacıyla John Dewey (1924), Alfred Kühne (1925), Ömer Buyse (1926) ve Jung (1930) gibi yabancı uzmanlar ülkeye çağrılmış ve bu uzmanlardan alınan raporlar doğrultusunda meslek eğitimini öne çıkaran çalışmalara ağırlık verilmiştir. (Aydın ve Özdemir 2019: 126) Yine bu raporlar doğrultusunda 1931 yılında 1867 sayılı yasa ile birlikte iller 9 bölgeye ayrılmış ve her bölgede sanat okulları faaliyete geçirilmiş, (Aydın ve Özdemir 2019: 129) 1933 yılında neşredilen 2287 sayılı Kanunla “Mesleki ve Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü” kurulmuştur. (Tuna 1973: 54-55) Dünya devletlerinin II. dünya savaşının hazırlıklarını yaptığı dönemde ülkenin harp sanayi yönünden gelişmesine katkı sağlamak amacıyla 1941 yılında çıkarılan kanunla Mesleki ve Teknik Öğretim Müsteşarlığı kurulmuştur. (Karamuk 1973: 156)

Birinci beş yıllık kalkınma planına geçilmeden hemen önce kalifiye teknik eleman yetiştirmek amacıyla 1962 yılında Ankara Mesleki Eğitim Merkezi kurulmuştur. Birinci beş yıllık kalkınma planında ise ortaöğretim çağındaki gençlerin büyük bir bölümünün mesleki ve teknik eğitimin çıraklıktan teknisyenliğe kadar sanayi ile bağlantılı, onun imkân ve ihtiyaçları ile uyuşan bir sistem olarak kurulması öngörülmüştür. (Ekinci 1990: 67)

İlk defa 1963 yılı İcra Planında yer alan Çıraklık Kanunu çıkarılması fikri, 1972 yılında 1591 Sayılı Kanun metni olarak TBMM tarafından onaylanarak Cumhurbaşkanlığına gönderilmiş, ancak tekrar görüşülmek üzere meclise iade edilmiştir. 1973 yılında çıkarılan 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu mesleki eğitimin bugünkü çehresini genel hatlarıyla ortaya koymuştur. (Ünsür 1998: 56)

05.06.1986 tarih ve 3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanunla çırak, kalfa ve ustaların eğitimi ile okullarda, yükseköğretim kurumlarında ve işletmelerde yapılacak mesleki eğitime ilişkin esasların düzenlenmesi amaçlanmıştır. (Mevzuat Bilgi Sistemi, 2024)

2. İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRKLERDE İKTİSADİ HAYAT VE TİCARET AHLAKI

Sosyal, siyasî ve ekonomik alanlarda dünya tarihine yön veren Türk milleti büyük medeniyetlerin buluştuğu, stratejik öneme sahip geniş bir coğrafyada kurduğu güçlü devletler ile tarihte derin izler bırakmıştır. (Paksoy vd. 2020, s. 15)

Türk milleti yeni tanıştıkları kültürler ile uyum sağlarken, aynı zamanda kendi kültürlerini daha da zenginleştirerek varlıklarını sürdürmeyi başarabilmiştir. (Paksoy vd. 2020, s. 15) İlkel topluluklarda görülen göçebe hayat tarzı sadece toplayıcılığa dayanıyorken, atlı göçebe Türk toplumunda ekonomik hayat, hayvancılık, kısmen ziraat ve ticarete dayanıyordu. Başka bir deyişle eski Türkler üretici toplumlardı. (Bedirhan, 2004, s. 245)

Orta Asya'nın tarıma elverişsiz koşulları altında ekonominin temeli hayvancılığa dayalı idi. Yetiştirilen hayvanların başında at ve koyun gelmekte idi. (Günel, 2004) Büyük sürülerin sevk ve idaresi zamanın en süratli vasıtası olan at sayesinde gerçekleştirilmekteydi. (Bedirhan, 2004, s. 245-246)

Fiziki-coğrafi engeller Türk yurtlarında tarıma pek müsaade etmese de. kışlaklarda, göç güzergahlarında ekime müsait arazilerde kısmi de olsa ziraat yapılmıştır. (Ahmetbeyoğlu, 2015, s. 350) Özellikle Altay-Sayan bölgesinde yapılan kazılarda eski Türklerin ziraatla meşgul olduklarına dair arkeolojik malzemeler vardır. (Gömeç, 2012, s. 138)

Atlı-göçebe hayatta atın ve koyunun yanında demirin de önemli bir yeri vardı. Orta Asya'da Türkler tarafından yaygın bir şekilde kullanılan demir ve meslek olarak demircilik Türklerin ata sanatı olmuştur. (Bedirhan, 2004, s. 246) Türkler, ayrıca yapmış oldukları savaş araç ve gereçlerini bir ihraç ürünü olarak da pazarlamaktaydılar. (Gömeç, 2012, s. 13)

Türk devletleri için önemli kazanç unsurlarından biri de ticaret güzergahları olmuştur. (Ahmetbeyoğlu, 2015, s. 357) Ticari malların değiş tokuş edildiği bu güzergahlarda asayiş ve emniyet sağlanır bunun karşılığında alınan vergilerle de devletin ekonomik ayakta durması sağlanırdı. (Günel, 2004, s. 148)

Sosyal bir faaliyet olarak eski çağlardan beri eşya değişimi şeklinde varlığını sürdüren ticaret, tarih boyunca insanlığın en fazla ihtiyaç duyduğu bir alan olmakla birlikte, çıkar çatışmalarının egemen olması halinde de haksızlığın, hilenin, sahtekârlığın, dolandırıcılığın ve istismarın yaşandığı bir alandır. (Paksoy vd. 2020, s. 13-14)

İslâm öncesi dönemde Türkler, alış-veriş yapan, mal alıp-satan kişilere hoşgörü ile yaklaşarak onların güvenli bir ortamda faaliyette bulunmalarını kolaylaştırmışlar, kendilerine düşman olan milletlerin tacirlerine topraklarında rahatça dolaşma imkânı sağlamışlardır. (Çanak, 2019, s. 106-108)

Bozkır hayat şartlarının gereği Türklerde hırsızlık büyük bir suç olarak kabul edilmiştir. Türk aile yapısına göre baba evin reisi olması nedeniyle çocuğun suç işlemesi, çocuğunu iyi yetiştiremeyen anne ve babanın suçu olarak kabul görmüştür. Ticari hayatta ve günlük hayatın işleyişinde hırsıza yardım etmenin de cezalandırıldığı görülmektedir. (Kıvrak, 2022, s. 129-130)

3. İSLAMİYET SONRASI TÜRKLERDE DEĞİŞEN İKTİSADİ HAYAT VE TİCARET ANLAYIŞI

İslamiyet'in kabulünden önce çok sayıda devlet kurarak kendilerine özgü kültürel değerler geliştirmiş, belirli bir medeni birikim sağlamış bulunan Türkler, Müslümanlığı seçmelerinden itibaren yepyeni bir oluşum ve pek büyük bir değişim sürecine girmiştir. (Yazıcı, 2007, s. 31)

Türkler Müslüman olunca ekonomik faaliyetlerde yapılan en önemli değişiklik üretimin temeli olan toprak sisteminde olmuştur. Toprak sisteminde değişikliğe giderek iktâ sistemine geçen Türkler bu sayede toprağı verimli bir şekilde işlemiş, hazineye yeni gelirler elde etmiş, toprağı halkı iskân ederek yerleşik hale getirip üretimi artırmış ve bu şekilde yeni istihdam alanları yaratmıştır. Bu sistem Türk İslam devletlerinde sadece mali değil, idari, askeri ve hukuki alanda sağlam temellere sahip olma imkânı sağlamıştır. (Biçer, 2007, s. 163)

4. SELÇUKLU DEVLETİ DÖNEMİ

Selçuklu Devletinin temelleri tamamıyla İslamlaşmış bir çevre olan Horasan'da atılmıştır. Büyük Selçuklular, Türk tarihinin akışına yeni bir yön vermiş, İslam dininin akideleriyle donatarak zenginleştirdikleri Türklüğe, yeni ve köklü bir hamle kazandırmışlardır. (Yazıcı, 2007, s. 47)

Büyük Selçukluların hâkim olduğu bölgelerde fütüvvet teşekkülleri içinde esnaf birlikleri ortaya çıkmaya başlamıştı. (Tabakoğlu, 2007, s. 293) Samimiyet, cömertlik, Allah'tan başkasına kul olmamama, sürekli gelişme ve yenilenme, tevazu, geçimli olma,

İş ve Meslek Ahlakı Açısından Türkiye’de Çıraklık Eğitimi

hürmet, merhamet, dürüstlük, iyi kalplilik fütüvvetin özellikleri arasında sayılmıştır. “Elini, belini ve dilini korumak” şeklinde belirtilen ahlaklılık ve namusluluk ilkesi fütüvvetin en önemli ilkelerinden biri olagelmıştır. (Tabakoğlu, 1986, s. 52-53)

XIII. Yüzyılın ilk yarısında Anadolu’da ahilik ortaya çıktığında fütüvvetnameler, ufak tefek değişikliklerle ahiliğin de ahlak tüzüğü oldu. (Çağatay, 1989, s. 46)

5. AHİLİK VE AHI TEŞKİLATI

Lügatte kardeşim anlamına gelen ahi kelimesi ile ilgili:

a) Kökeninin “kardeş” anlamındaki Arapça eh/ah kelimesi olduğu,

b) Kökeninin “cömert/eli açık” anlamına gelen Türkçe “akı” kelimesi olduğu ile ilgili iki görüş bulunmaktadır. (Uçma, 2011, s. 22)

Bu konuyu ele alan makalelerde kelimenin Türkçe “akı”dan bu hali aldığı görüşü bilim çevrelerinde daha çok benimsenmiş ve genellikle kabul görmüştür. (Köksal, 2006, s. 51)

Terim olarak ele aldığımızda ise Ahilik, XIII. yüzyılın ilk yarısında Anadolu’da Türklerce kurulup Balkanları ve Kıyımı içine alacak kadar da yaygınlık kazanarak XVIII. yüzyılda ‘gedik’ haline dönüşen ve sosyal, siyasi, ekonomik ve ahlaki ilkeler çerçevesinde faaliyet gösteren esnaf, sanatkâr ve meslek sahiplerinin oluşturdukları birliğe verilen isimdir. (Uçma, 2011, s. 31)

Anadolu Selçukluları zamanında kurulmuş Türk fütüvvet hareketi diyebileceğimiz Ahiliğin (Bayram, 1991, s. 5) en temel amacı Asya’nın çeşitli bölgelerinden Anadolu’ya gelen soydaşlarının bu topraklarda yerleşip iş gücü sahibi olmalarına yardımcı olmaktır. (Anadol, 1991, s. 65-66) Bunun için önce bütün esnaf ve sanatkarları tek bir çatı altında toplamak, sonra bu birleştirilmiş birliğin üyeleri olan sanatkarların, ahlaki, mesleki ve askeri bir eğitimden geçirilmesi hedefleniyordu. (Çağatay, 1989, s. 213)

Türklerle özgü bir kurum olan, özünde doğruluk ve konukseverlik gibi temel değerleri barındıran Ahiliğin en belirgin özelliği, üyelerini gündüz tezgâh ve atölyelerde işbaşında, geceleri Ahi zaviyelerinde sosyal ve ahlaki yönlerde eğitmek ve bilinçlendirmektir. (Çağatay, 1990, s. 41)

Bir gencin ahiliğe kabulüne çok önem verilirdi. Teşkilata girmek isteyen ahlak ve terbiyesi üzerinde yapılan incelemeler olumlu olursa, durum zaviyede görüşülür, uygun bulunursa bir törenle söz konusu kişi üyeliğe kabul edilirdi. (Ekinci, 1988, s. 22-24) Ahilik teşkilatına kabul edilen bir ahinin mutlaka bir mesleği ya da sanatı olması gerekirdi. Ahiliğe kabul edilen gençler yamak, çırak, kalfa ve usta hiyerarşisinden geçtikten sonra (Çağatay, 1996, s. 36) alanında başarılı ve icazet sahibi esnaf olarak taltif edilirdi.

Ahi teşkilatlarında sosyal, ahlaki ve dini eğitim zaviyelerde verilirdi. Zaviyeler, Selçuklu Devleti zamanında kurulmaya başlanan ve Osmanlı döneminde de yapımı süren, yolculara ve misafirlere karşılıksız yiyecek, içecek ve yatacak yer temin eden konuk evleriydi. Zaviyelerdeki eğitimde, teorik bilgilerden ziyade insani değerlere ve ahlaka yönelik uygulamalı eğitim tercih edilirdi. Düzenli dersler dışında çalışanlar arasında dayanışmayı sağlamak ve üretimde verimliliği artırmaya dönük düzenli toplantılar yapılırdı. (Köksal, 2006, s. 85-86) Bu toplantılarda ustalık derecesi elde edip, bireysel olarak dükkân/tezgâh sahibi olduğunda kazanılan paranın hilesiz, alın teriyle ve helalinden kazanılması gerektiği üyelere benimsenilirdi. (Çağatay, 1989, s. 155)

Ahiliğin temel felsefesi, insanlığın yüce esaslarını teşkil eden esaslar; eline, beline, diline sahip olmaktır.

1- Eline sahip ol demek; elini harama uzatmamak, hırsızlık etmemek ve kimsenin hukukuna tecavüz etmemektir.

2- Beline sahip ol demek; başkalarının şeref ve namusuna göz dikmemektir.

3- Diline sahip ol demek; sır saklamaktır. Her duyduğunu başkalarına söylememek, yalancılık ve bilhassa iftira ve dedikodudan sakınmaktır. Anadol, 1991, s. 94-95)

Ahilik sisteminde ahlaka ait usul ve erkan kaideleri gençlerin yaşlarına ve öğrenim sürelerine göre düzenlenir, zamanı gelmedikçe ne sanata ne de ahlaki kaidelere ait bilgiler verilmezdi. (Demir, 2000, s. 380)

Mesleki eğitim belli bir hiyerarşi içerisinde ve belli dönemlerden geçerek gerçekleşiyordu. Bu aşamalar Yamaklık, Çıraklık, Kalfalık ve Ustalık olmak üzere 4 aşamadan oluşuyordu.

1- Yamaklık (On yaşından küçükler, yetenek belirleme, gözlem dönemi),

2- Çıraklık (En az iki yıl başarıyla yamaklık yapmış olma),

3- Kalfalık (En az üç yıl başarıyla çıraklık yapmış olma),

4- Ustalık/ Üstad (En az üç yıl başarı ile kalfalık yapmış olma, sanatına bağlılık, aslarını yetiştirme beceri ve başarısı, hakkında hiç şikayet bulunmaması, müşteri ve çalışanlara karşı tutumu, iş yeri açabilme için finansal yeterlilik) (Ünsür, 2020, s. 448)

Fütüvvetin aradığı vasıfları kendi üzerinde taşıyan ve icra ettiği iş kolunda başarılı olduğunu düşünen kalfa icazet talebinde bulunurdu. İcazet merasimi için toplanan heyet, çırak veya kalfanın o güne kadar ürettiklerinden örnekler alarak, kalite, evsaf ve işçiliği inceledikten sonra, adayların ahlakına, dürüstlüğüne, ürettiği malın kalitesine, kanaat getirirse çırak veya kalfa bir üst dereceye terfi ettirilirdi. Bu terfi merasimine “Şed Kuşanma Merasimi” denirdi. (Demir, 2000, s. 385)

6. OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİ

XII. yüzyıldan itibaren Batı Anadolu'ya göç eden ahilerin kendi felsefi geleneklerini ve misyonlarını devam ettirebilmek adına ilk durak noktası Osmanlı Beyliği olmuştur. Osmanlıların Bizans'a yönelik olarak sürdürdükleri gaza-cihat anlayışı ile ahilerin teşkilat yapısının örtüşmesi bunda önemli rol oynamıştır. (Güner, 2023, s. 60)

Osmanlı Devleti'nin temeli atılırken bu beylik, ahilikten ve ahi reislerinin nüfuzundan istifade etmişti. Osman Bey, Ahiliğin ileri gelenlerinden Eskişehir civarında tekkesi bulunan Şey Edebalı'nın kızı Mal Han Hatun ile evlenmiş sonraki süreçte Şeyh Mahmut Gazi, Ahi Şemseddin ve oğlu Hasan gibi birçok Ahi büyüğü Osmanlılarda kadı, kazasker ve vezirlik görevlerinde bulunarak Osmanlı Beyliğinin kurulmasında önemli hizmetleri olmuştur. (Anadol, 1991, s. 57)

Osman Gazinin vefatının ardından Orhan Gazi ve Alaaddin Paşa öncülüğünde önde gelen beyler Bursa'da Ahi Hasan'ın zaviyesinde toplanarak devletin başına kimin geçeceği konusunu tartışmışlardır. Devletin geleceğiyle ilgili bir meselenin Ahi Hasan'ın zaviyesinde toplanılarak gerçekleştirilmesi ahilerin Osmanlı Beyliği için ne derece önemli olduklarını ifade etmesi bakımından mühimdir. (Güner, 2023, s. 62)

Osmanlı döneminde birçok şehir ve kasabada ahi baba adıyla tanınan ve esnafları denetleyerek ticari ilişkileri düzenleyen kişiler seçildiği ve sorumluluğunda bulunan bölgelerdeki esnaf ve zanaatkarların arasında vuku bulan ihtilafların hal edilmesi gibi hususlarda aracı rolünü üstlenmişlerdir. Aynı zamanda görevini ihmal eden ve ahilik kurallarını çiğneyen esnaf ve zanaatkarları da ikaz ederlerdi. (Güner, 2023, s. 65)

Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşundan 18. yüzyıla kadar Ahi birlikleri gelişerek Türk iktisadi hayatında önemli bir rol oynamışlardır. Bu dönemde İstanbul'daki devlet büyüklerinden Anadolu'daki en fakir halkına kadar bütün ihtiyaçlar yerli malla karşılanıyordu. Ancak XVI. yüzyılın sonlarından itibaren ticaret yollarındaki ve iktisadi anlayıştaki değişiklikler ile İmparatorluğun iktisadi hayatındaki gerilemeler bu birliklerin çözülmelerinde önemli rol oynamıştır. (Ekinci, 1990, s. 48- 49)

İş ve Meslek Ahlakı Açısından Türkiye’de Çıraklık Eğitimi

Dışarıdan daha çok hammadde almak ve dışarıya mümkün olduğu kadar mamul madde satmak olarak özetleyebileceğimiz merkantil politikası ile Anadolu pazarlarını işgal eden Batı Avrupa sanayi Ahi birliklerinin çözülüşünü hazırlamıştır. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti’nin bir takım engelleyici tedbirler almak yerine, yabancı tüccarlara “kapitülasyon” adı altında imtiyazlar tanınması ve giderek bu imtiyazları genişletmesi, ahi birliklerinin çözülüşünü hızlandırmıştır. (Güllülü, 1977, s. 162-163)

Elde ettiği kapitülasyonlarla Osmanlı esnaf ve sanatkarları karşısında avantajlı duruma geçen Batı sanayi, Anadolu pazarlarını gitgide ele geçirmeye başlamış, standart üretim tekniğini değiştirmeyen yerli sanayi ise seri üretime geçen Batı sanayi ile rekabet edebilme gücünü yitirmiştir. Ayrıca Batı sanayinin artan hammadde ihtiyacı karşılanırken iç tüketimdeki azalmanın göz ardı edilmesi, yerli sanayiye darboğaza itmiştir. (Uçma, 2011, s. 57)

XVI. yüzyıl sonlarında Batı sanayi ürünleri Anadolu pazarlarını kaplaması sonucu Müslüman Türk esnafı bir yandan hammadde sıkıntısı çekerken bir yandan da ürettiği eşyaya alıcı bulamamaktaydı. (Ekinci, 1988, s. 82)

Tüm bunların dışında bir malın mümkün olduğu kadar ucuza kapatılıp, yine mümkün olduğu kadar pahalıya satılması amacına bağlı olarak ortaya çıkan sermayedar zümrenin üretim sürecine katılması ahi birlikleri organizasyonunu temelinden sarsmıştır. Bu değişmeye bağlı olarak, imalatın belirli standartlara uygunluğu kuralı yerini maliyetin asgariye indirilmesi kuralına; eşyanın narh fiyatlarına göre satılması kuralı ise yerini satışta en yüksek karın elde edilmesi kuralına bırakmıştır. (Güllülü, 1977, s. 164-165)

XVI. yüzyılın sonlarından itibaren siyasal ve askeri alanlardaki gerilemenin bir sonucu olarak ganimet gelirlerinin azalması ve askerlere verilen ulufelerin düşmesi gibi gelişmeler üzerine Yeniçeriler ve Sipahilere ek bir gelir sahası olarak esnaflık hakkının tanınması, ahi ahlakının ve esnaflık nizamının bozulmasına zemin hazırlamıştır. (Uçma, 2011, s. 56)

Esnaf arasına katılan bu gruplar ahi birliklerinin imtiyaz ve selahiyetlerini çığneyerek, en karlı iş alanlarına yönelmişler ve “yeniçeri zorbalığı” sayesinde buralara hâkim olmaya başlamışlardır. Ele geçirdikleri ticaret ve sanat alanlarında, ahi ahlak kaidelerinin hiçbirini uygulamaya yanaşmayan bu gruplar en küçük müdahalede silahlı ortaya çıkmaktaydılar. Bu durum ahi birliklerinin fonksiyonlarını kaybederek çözülmelerine neden olmuştur. (Ekinci, 1988, s. 83)

7. ESNAF VE LONCA TEŞKİLATI

XVII. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti’nde başlayan ekonomik ve sosyal sarsıntılar Ahi birliklerini zaafa uğratmaya başlamıştı. Bir taraftan iç piyasada ucuz yabancı mamullerinin çoğalması, devletin çalışma hayatına müdahalesi, asker ve çiftçilere de esnaflık imkânı tanınması, baskı altında kalan Ahilik sisteminde çözümlere yol açmış ve loncalaşma dönemi başlamıştır. (Ünsür, 1998, s. 52)

Aynı meslekten olan kimselerin bir pirin yönetimi altında meydana getirdiği özel dernek üyelerinin belli zamanlarda toplandığı yer olarak tanımlanan Loncalar, genellikle her esnafın adıyla anılıyordu. (Anadol, 1991, s. 106-107)

Lonca teşkilatları, yarı resmi ya da siyasi bir kurumdur. Ahi birliklerindeki gelenek ve görenek yerini daha ziyade, siyasi otoriteye terk etmek durumunda kalmıştır. Bir anlamda, “Ahi babalık” geleneği yerine “kethüdahlık” anlayışı yerleşmiştir. (Şimşek, 2002, s. 45)

Amacı aşırı fiyatı önlemek ve fiyatlarda istikrarı sağlamak olan Lonca sisteminde üretilen malların satışı belirli esaslara bağlanmış; narh koyma, belli vasıflarda malı meydana getirme usulleri oluşturulmuş; işverenlerle işçiler arasındaki anlaşmalar da bu

teşkilat aracılığıyla bir düzene bağlanmıştır. (Cihan vd. 2007, s. 39-40) Devlet, zaman zaman loncaları denetleyerek mevcut kuralların uygulanıp uygulanmadığını kontrol eder, herhangi bir loncanın genel kurallara uymadığının tespiti halinde o loncanın meslek belgesi alınarak teşkilattan ihraç edilirdi. (Turan, 1996, s. 49)

Dergâh ve zaviyelerin yer almadığı lonca sisteminde yapılan merasimlerde dini motiflere pek rastlanmamaktadır. Ahi birliklerinin aksine bütün sanat ve ticaret erbabının loncalara üye olma zorunluluğu vardı. Loncalar bazı yönleri ile Ahi birliklerinden farklı özellikler taşımasına rağmen pek çok yönden benzerlik göstermekteydiler. (Ünsür, 1998, s. 52) Loncalarda da çıraklık, kalfalık ve ustalık gibi meslek basamakları vardı. Birinden ötekine yükselmek, ahilikte olduğu gibi belli ölçülere göre başarılı olmaya bağlıydı. Meslek sahibi olma, kendi dükkanını açma, usta olarak kendisine pirinin yetkiyi bir törenle vermesi halinde olurdu. (Turan 1996: 49)

İşleyiş açısından benzerlikler olsa da Lonca teşkilatlarında Ahilikteki tasavvufa dayalı fütüvvet anlayışı zamanla kaybolmuştur. Lonca teşkilatlarına katılan çiftçi, yeniçeri ve sipahiler, kar ve kazanç peşinde koşunca iş ahlaki alanında çok ciddi bozulmalar yaşanmıştır. (Şimşek, 2002, s. 46)

Klasik Osmanlı sisteminin bozulmasıyla geleneksel lonca düzeni de niteliklerini kaybetmeye başlamıştır. Devlet sisteme müdahale ederek sanayinin geliştirilmesi için 1866'da "İslah-ı Sanayi Encümeni"ni kurmuş, esnaf örgütlenmesine yönelik hukuksal düzenlemeler belirli dönemlerde geliştirilerek yenilenmiştir. Bu bağlamda, 1879 yılında "Esnaf Cemiyeti Talimatnamesi" yayınlanarak modern tarzda faaliyet yürüten ticaret odası açılmış, 1910'da ticaret ve sanayi odalarına yönelik bir nizamname hazırlanmıştır. 1924 yılına gelindiğinde ise hedeflenen amaçlara ulaşamaması nedeniyle lonca örgütlenmesi tamamen tasfiye edilmiştir. (Cihan ve Doğan 2007: 42)

8. GEDİK TEŞKİLATI

Ahiler birliği mensuplarına tezgâh başında sanat, zaviyelerde edep öğretmenin, Müslümanlara özgü olarak sürüp gelmesi XVII. yüzyıla kadar sürmüş, fakat Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimler üzerindeki egemenlik alanı büyüyüp genişledikçe, sanat ve sanatkarlar çoğalıp dalları arttıkça bu müslim, gayri müslim ayrımı daha fazla sürdürülememiş, gayri müslim tebanın artmasıyla orantılı olarak çeşitli dindeki kişiler arasında ortak çalışma zorunluluğu doğmuştur. Din ayrımı gözetilmeden kurulan, eski niteliğinden fazla bir şey kaybetmeyen yeni organizasyona "gedik" denmiştir. (Cumhuriyetin 50. Yılında Esnaf Ve Sanatkar, 1973, s. 48-49)

"Tekel" ve "İmtiyaz" anlamına gelen Gedik; sahiplerinin işleyeceği işi başkalarının işleyememesi ve satacağı şeyi başkalarının satamaması şartı ile hükümet tarafından verilen senedin içindeki hükümlerin kullanılması ve yürütülmesidir. (Anadol, 1991, s. 105)

Tanzimatın ilanından ve bunun sonucu olarak yabancı devletlerle ticaret anlaşmaları yapılmaya başlandıktan sonra, öteden beri sürüp gelen tekellilik kuralının sanat ve ticaretin gelişmesinde zararlı olduğu anlaşılması üzerine ticaret ve sanayinin gelişmesi için gedik ve tekellilik kuralının sürdürülmesinde hükümetçe bir gerek ve ilgi duyulmamış, 17 Haziran 1861'de yürürlüğe giren tüzükle sanat ve ticarete tekellilik yöntemi bırakılmış ve kaldırılmıştır. (Çağatay, 1990, s. 37)

9. CUMHURİYET DÖNEMİ

İmparatorluk devrinden Cumhuriyete intikal eden mesleki-teknik öğretim müesseselerinin ve insan gücü yetişmesini temin eden faaliyetlerin oldukça kifayetsiz bulunduğu çok geçmeden anlaşılması, (Tuna, 1973, s. 41) yeni kurulan hükümetçe, çağdaş

İş ve Meslek Ahlakı Açısından Türkiye’de Çıraklık Eğitimi

uluslar düzeyine ulaşabilmek için, bir dizi programların hazırlığına girişilmiştir. (Turan, 1996, s. 78)

Mustafa Kemal Atatürk 1 Mart 1922 TBMM’nin üçüncü yasama yılı açılış konuşmasında “Orta eğitimde eğitim ve öğretim yöntemlerinin pratik ve uygulamalı olması temeline uymak şarttır” diyerek mesleki ve teknik eğitimin gerekliliğine vurgu yapmıştır. Eğitim sisteminde yapılanmayı yeniden oluşturmak maksadıyla Cumhuriyetin ilanından hemen sonra John Dewey (1924), Alfred Kühne (1925), Ömer Buyse (1926) gibi yabancı uzmanlar ülkeye çağırılmış ve bu uzmanlar tarafından eğitimle ilgili raporlar hazırlanmıştır. (Aydın vd. 2019, s. 126)

1924 yılında ülkemizde iki ay kalarak inceleme yapan Amerikalı eğitimci John Dewey hazırladığı raporda Milli Eğitim Bakanlığı merkez teşkilatında mesleki ve teknik eğitim işleri için bir birimin kurulmasını teklif etmiş, ayrıca bölgenin iktisadi durumu göz önünde bulundurularak sanat okullarının açılmasını önermiştir. (Ekinci, 1990, s. 60)

1925 yılında Türkiye’ye çağırılan Alfred Kühne ise mevcut sanat okullarının bir kısmında incelemelerde bulunarak mesleki eğitimin inkişafı, mesleki öğretimin ve eğitim tesisatı, sanat meslekleri eğitimi, çırak ve uzman işçilerin yetiştirilmesi, teknisyen yetiştirilmesi, ticaret öğretimi, meslek okullarının idaresi gibi konulara temas ederek tavsiyelerde bulunmuştur. (Turan, 1996, s. 80)

1926 yılında davet edilen Ömer Buyse çeşitli illerde incelemelerde bulunduktan sonra, fakir halka yükselen bir hayat standardı sağlamaya dönük olarak kurslar açmayı, sanatkârlar arasında kooperatifler ile maddi destek sağlayacak kurumlar kurmayı önermiş, kalifiye teknik eleman ile teknisyen ve mühendis yetiştirmek üzere okullar açılmasını teklif etmiştir. (Ekinci, 1990, s. 61)

Yabancı uzman eğitimcilerin yanı sıra Türk eğitimcilerin de görüşleri alınmıştır. Nitekim İsmail Hakkı Baltacıoğlu 1927 yılında bakanlığa “Türkiye’de Meslek Mekteplerinin İslahı ve Tesis” hakkında bir rapor hazırlamıştır. Baltacıoğlu bu raporunda, meslek eğitimi ile mesleki eğitimin birbirinden ayrı tutulması gerektiğine, mesleki eğitimden iktisadi eğitim anlaşılacağına ve meslek mekteplerinin iş hayatı ile olan ilişkilerinin istenilen seviye olmadığına yer vermiştir. Meslek mekteplerinin Millî Eğitim Bakanlığına bağlı olmalarına işaretlerle, Milli Eğitim Bakanlığı merkez teşkilatında, Mesleki Tedrisler Dairesi kurulması gerektiğiyle ilgili tavsiyelerde bulunmuştur. (Turan 1996: 81)

Bu çalışmalar neticesinde 1931 yılında iller 9 bölgeye ayrılmış ve her bölgede “Bölge Sanat Okulları” faaliyete geçirilmiştir. (Aydın vd. 2019, s. 129) Dünya devletlerinin ikinci dünya savaşının hazırlıklarını yaptığı bu dönemde ülkenin harp sanayi yönünden gelişmesine katkı sağlamak amacıyla 1941 yılında çıkarılan kanunla Mesleki ve Teknik Öğretim Müsteşarlığı kurulmuştur. (Karamuk, 1973, s. 156)

Planlı kalkınma döneminde özellikle kalifiye teknik eleman yetiştiren kurumlara büyük önem verilmiş ve bu doğrultuda 5 Eylül 1962 yılında vasıfsız işçilere iş öncesi temel meslek eğitimi vermek amacıyla Ankara Mesleki Eğitim Merkezi, kurulmuştur. (Ekinci, 1990, s. 67)

İlk defa 1963 yılı İcra Planında yer alan Çıraklık Kanunu çıkarılması fikri, 1972 yılında 1591 Sayılı Kanun metni olarak TBMM tarafından onaylanarak Cumhurbaşkanlığına gönderilmiş, ancak tekrar görüşülmek üzere meclise iade edilmiştir. Bundan bir yıl sonra 1973 yılında çıkarılan 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu mesleki eğitimin bugünkü çehresini ortaya koymuştur. (Ünsür, 1998, s. 56)

Eğitimle ilgili ilk kanunun 1973 yılında kabulü ve ardından 20 Haziran 1977 tarihli 2089 sayılı Çırak, Kalfa ve Ustalık Kanunu ile mesleki eğitimin içeriği ilk kez belirlenmiştir. Bu kanun, , çıraklık eğitiminin esaslarını, çıraklığa giriş şartlarını, eğitime giriş süresini, sınavları, ücreti, sözleşme esaslarını, çırak ve işverenin görev ve

sorumluluklarını tespit etmiştir. Ancak sistemin yeterince tanıtılmaması, işletmelerin çırak almada isteksiz davranmaları gibi nedenlerden dolayı çıraklık eğitimi uygulamasından istenilen sonuçlar alınamamıştır. (Bostancıoğlu vd. 2017, s. 17)

Çıraklık eğitiminde verimi artırmak ve bu konuya gerekli ilgiyi çekmek için 1986 yılında 3308 sayılı “Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu” yürürlüğe konmuş, bu kanunla, mesleki ve teknik eğitim sistemi yeniden ele alınarak yeni bir yapıya kavuşturulması hedeflenmiştir. (Turan, 1996, s. 101) Bu hedef doğrultusunda, küçük yaşlarda iş hayatına atılan çocukların bedensel ve ruhsal gelişimlerinin kontrol altına alınması çıraklık eğitiminin temel politikası olmuştur. (Bostancıoğlu vd. 2017, s. 17)

3308 sayılı kanun, 2001 yılında 4702 sayılı kanunla değiştirilerek 3308 sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu'nun adı “Mesleki Eğitim Kanunu” olarak değiştirilmiştir. (Eyigün, 2008, s. 17) Anılan yasal düzenleme ile mesleki eğitim sisteminde yaşanan sorunların çözülmesi ve Avrupa Birliğine geçiş sürecinde ülkemiz insan gücünün daha nitelikli hale getirilmesi hedeflenmiştir. (Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu, 2024)

Kamuoyunda 4+4+4 olarak bilinen ve zorunlu eğitimi 12 yıla çıkararak kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte çıraklık sisteminin mevzuatı da yeniden düzenlenmiş, 09.12.2016 yılında 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu'nda değişiklik yapılarak çıraklık eğitimi örgün ve zorunlu eğitim kapsamına alınmış ve mesleki eğitim merkezleri, Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğüne bağlanmıştır. (Mesleğim Hayatım, 2024)

10. MESLEKİ EĞİTİM MERKEZİ/ÇIRAKLIK EĞİTİMİ

Ferdin iş hayatındaki belirli bir meslek alanında üretici olarak herhangi bir statü ile yer alabilmesi için gerekli asgari yeterliliğe ve genel meslek kültürüne sahip olmasını mümkün kılan eğitime mesleki eğitim denir. (Ünsür, 1998, s. 7)

Mesleki Eğitim Merkezlerinde, okuldaki teorik eğitim ile işletmelerde yapılan pratik eğitimi birlikte uygulayan, bireyleri bir mesleğe hazırlayan, mesleklerinde ilerlemelerine imkân sağlayan Kalfalık / Ustalık/ Usta Öğreticilik Belgesi ve Meslek Lisesi Diplomasına götüren Mesleki Eğitim (Çıraklık Eğitimi) Merkezi programı uygulanmaktadır.

Örgün eğitime tabi olmaları nedeniyle sözleşmeli çırak öğrenciler yasa gereği haftada bir gün okulda 10 saat teorik derse tabidirler. Dört yıl süren çıraklık eğitiminin üçüncü yılında okulda teorik derslerden, işletmede pratik eğitimden başarılı olan öğrenciler meslek dalıyla ilgili uygulama sınavına alınır. Başarılı olanlara “Kalfalık Belgesi” dördüncü yılın sonunda ise ustalık sınavı uygulamasından başarılı olanlara “Ustalık Belgesi” verilir. Teorik derslerini başarıyla tamamlayanlara ayrıca “Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Diploması” verilerek mezun edilir.

Ustalık belgesine sahip olan mezunlar kendi işletmelerini açma hakkına sahip olurlar. Ayrıca ustalık belgesine sahip olanlar “İş Pedagojisi Eğitimi” alır. Yapılan sınavdan başarılı olmaları durumunda ise “Usta Öğretici Belgesi” olarak işletmelerinde çırak öğrenci istihdam etme hakkı elde etmiş olurlar. (Mesleğim Hayatım, 2024)

11. MESLEKİ EĞİTİM MERKEZLERİNDE TEORİK EĞİTİM VE DİN DERSİ

05.06.1986 tarih ve 3308 sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitimi Kanunuyla çırakların teorik ve pratik eğitimleri birbirlerini tamamlayacak şekilde planlanarak yürütülmesi planlanmıştır. Ayrıca bu kanunla işletmelerde beceri eğitimi gören öğrencilerin teorik eğitimlerinin, mesleki ve teknik eğitim okul ve kurumlarında veya işletmelerin eğitim birimlerinde yapılacağına yer verilmiştir. (Mevzuat Bilgi Sistemi, 2024)

İş ve Meslek Ahlakı Açısından Türkiye’de Çıraklık Eğitimi

Millî Eğitim Bakanlığınca belirlenen Aday Çıraklık Döneminde öğrencilerin bir haftalık teorik eğitimlerinin %50'sini Genel Bilgi Dersleri (Türkçe, Matematik, Din Kültürü ve Meslek Ahlakı, Sosyal Bilgiler, Fen Bilgisi), %50'sini ise Meslek Bilgisi Dersleri (Teknik Resim, Meslek Bilgisi) oluşturmaktaydı. Çıraklık Döneminde ise, çırakların bir haftalık teorik eğitimlerinin yaklaşık %30'unu Genel Bilgi Dersleri (Türkçe, Meslek Matematiği, Din Kültürü ve Meslek Ahlakı, Sosyal Bilgiler) %70'ni ise Meslek Bilgisi Dersleri (Teknik ve Meslek Resmi, Meslek Bilgisi) oluşturmaktaydı. (Aksoy, 1993, s. 70-72)

Türkiye’de mesleki eğitim merkezlerinde din eğitimi ilk defa Din Kültürü ve Meslek Ahlakı Ders başlığı altında 23.05.1988 tarih ve 62 sayılı TTK kararı ile verilmeye başlanmıştır. Kararlaştırılan bu dersin kitabı ise 26.04.1996 tarih ve 149 sayılı TTK kararı ile onaylanmıştır. (Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2024)

Millî Eğitim Bakanlığı Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından 2005 yılında yayımlanan Din Kültürü ve Meslek Ahlakı öğretim programında din öğretiminde hedeflenen amaç: “Yetişmekte olan nesle din hakkında doğru bilgi vermek ve gençleri doğru bilinçlendirmek” şeklinde açıklanmıştır. Programda, Din Kültürü ve Meslek Ahlakı dersi, Millî Eğitimin amaçlarının gerçekleşmesi ve toplumumuzun dinî açıdan sağlıklı bir biçimde bilgilendirilmesi, bu anlamda Mesleki Eğitim Merkezlerinde eğitim gören öğrencilerin dinî bilgileri, yanlış kaynaklardan edinmelerinin engellenmesi bakımından büyük önem taşımaktadır ifadesine yer vermiştir. (Millî Eğitim Bakanlığı Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, 2005, s. 5-6)

09.12.2016 yılında 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu ve 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu’nda değişiklik yapılarak çıraklık eğitimi örgün ve zorunlu eğitim kapsamına alınmış ve mesleki eğitim merkezleri, Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğüne bağlanmıştır. Mesleki Eğitim Merkezlerinde okutulmakta olan Din Kültürü ve Meslek Ahlakı ders kitabı 15.09.2017 tarih ve 132 sayılı TTK kararı ile kaldırılmış, mesleki ve teknik ortaöğretim kurumları Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi müfredatı kademeli olarak uygulanmaya başlanmıştır. (Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2024)

12. SONUÇ

Türkler, X. Asırdan itibaren Orta Asya bozkırlarından çıkarak, tarihe mal olmuş büyük medeniyetlerin iz bıraktığı stratejik bölgelerde kurduğu büyük devletlerle dünya tarihinde önemli yer edinmiştir.

Türk milleti karşılaştıkları farklı medeniyetlerin kültürel yapısıyla çatışmadan, onlarla uyum içerisinde hareket etmiş, kendi değerlerini muhafaza ederek değişim ve dönüşüme her zaman açık olmuştur. Türklerin bu yaklaşımı, kendi kültürel yapısını daha da güçlendirmiş, zaman içerisinde büyük devletler ve imparatorluklar kurmalarında önemli rol oynamıştır.

İkel topluluklarda, atlı-göçebe milletlerde ekonomik yaşam sadece toplayıcılık anlayışı üzerine kurulu iken, Türkler buldukları çevre ve iklim koşullarına uygun bir hayat tarzı benimsemişlerdir. Türk toplumunda ekonomi hayvancılık, kısmen ziraat ve ticarete dayanıyordu. Başka bir deyişle Türkler sadece tüketicisi değil üreticisi toplumlardı.

Bir toplumu diğer toplumlardan ayıran örf adet ve değerlerin sonraki nesle aktarımı olarak tarif edebileceğimiz kültür, Türklerde ahlaki tutum ve davranışların belirleyicisi konumundaydı. Bu değerlerin içerisinde önemli yere sahip olan ve yazılı olmayan kanunlar da diyebileceğimiz “Töre” kavramı eski Türklerin sosyal hayatını düzenleyen mecburi kaideler ve normlar bütünü oluşturmuş, başta ticari hayat olmak üzere günlük yaşamda uygulanmıştır.

İslamiyeti kabulünden önce pek çok devletler kurmuş ve kendine has kültürel değerler üretmiş olan Türkler, farklı bir oluşum ve değişim sürecine girmiştir. Türklerin İslamiyeti kabul etmesinden sonra özellikle 13. y.y.'dan itibaren Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde fütüvvetin bir devamı olarak da kabul edebileceğimiz, ahlaki değerleri ön plana çıkaran, iktisadi ve sosyal hayata yön veren Ahilik Teşkilatı ortaya çıkmıştır.

İslam inanç yapısı ve Türk töresinin harmanlanması neticesinde güzel ahlak ve sanatı bir araya getiren Ahilik anlayışı, dönemin siyasi, sosyo-ekonomik yapısına damgasını vurmuştur. Türk töresi ve gelenekleri ile İslam dininin ahlak anlayışı arasındaki ortak yaklaşımlardaki büyük benzerlikler Türklerin, inanç ve ideallerine uygun gelen İslam dinine geçişte bir kolaylık sağlamış ve Ahi teşkilatı gibi tasavvufi anlayışa dayalı kurumların ortaya çıkmasını kolaylaştırmıştır.

Ahilik teşkilatı, Türk şehirlerden Anadolu'ya gelen Türkmen sanatkarlara iş bulma, yerli sanatkarla rekabet edebilme, Türk halkını ekonomik yönden bağımsız hale getirme, ihtiyaç sahibi olanlara maddi manevi anlamda yardımcı olma, ülkeye yapılacak yabancı saldırılarda devletin yanında yer alarak savaşa gibi görev ve sorumlulukları olan bir yapıya sahipti.

Ahiliğe giriş yapan birey, yamak, çırak, kalfa, usta hiyerarşisi içerisinde yapmakta olduğu işin inceliklerini öğrenirken, akşamları toplandıkları zaviyelerde daha çok ahlaki değerleri öne çıkaran eğitime tabi tutuluyorlardı. İşletmede ustasının gözetiminde mesleğin inceliğini öğrenen, zaviyelerde iş ve meslek ahlakını öne çıkaran terbiyevi metotla yetişen usta adayları hem meslek alanında hem de ahlaki açıdan istenilen seviyeye ulaşmış oluyorlardı.

XVI. yüzyılın sonlarından itibaren ticaret yollarının değişmesi, iktisadi anlayıştaki değişiklikler ahi birliklerinin çözülüşünü hazırlamıştır. Bu değişiklikler karşısında gerekli tedbirler almak yerine, yabancı tüccarlara "kapitülasyon" adı altında imtiyazlar tanınması ve giderek bu imtiyazların genişletilmesi, ahi birliklerini zor duruma sokmuştur. Bunların dışında çift bozarak şehre inen köylülerin sayıca çoğalması, askeri sahadaki gerilemeye bağlı olarak ganimetlerin azalması üzerine kendilerine esnafılık hakkı verilen askerlerin ahilik ahlak ve kaidelerine uygun olmayan tutumları ahi birliklerinin çözülmesinde önemli rol oynamıştır.

Mezkûr sebeplere bağlı olarak çözülmeye başlayan ahi birlikleri yerini yarı resmî kurumlar olarak da ifade edebileceğimiz lonca teşkilatlarına bırakmaya başlamıştır. Lonca adı verilen bu toplantı yerlerinde kethüda ve yiğitbaşların idaresi altında Müslüman ve Hıristiyan esnaftan seçilenler toplanarak esnafın işlerini tartışır; esnaf arasında meydana gelen küçük anlaşmazlıkları kadiya aksettirmeden kendi aralarında çözümlenmeye çalışırlardı.

Devlet, zaman zaman loncaları denetleyerek mevcut kuralların uygulanıp uygulanmadığını kontrol eder, herhangi bir loncanın genel kurallara uymadığının tespiti halinde o loncanın meslek belgesi alınarak teşkilattan ihraç edilirdi.

Klasik Osmanlı sisteminin bozulmasıyla geleneksel lonca düzeni de niteliklerini kaybetmeye başlamıştır. Devlet sisteme müdahale ederek ilerleyen zamanlarda sanayinin geliştirilmesi ve esnafın batı tarzında örgütlenmesine yönelik hukuksal düzenlemeler yapılmış istenilen sonuçlar elde edilememesi üzerine 1924 yılına gelindiğinde lonca örgütlenmesi tamamen tasfiye edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimler üzerindeki egemenlik alanı büyüyüp genişledikçe, sanat ve sanatkarlar çoğalıp dalları arttıkça ekonomik-ticari ilişkilerde önceden beri var olan müslim, gayri müslim ayrımı daha fazla sürdürülememiş, gayri müslim tebanın artmasıyla orantılı olarak çeşitli dindeki kişiler arasında ortak çalışma

İş ve Meslek Ahlakı Açısından Türkiye’de Çıraklık Eğitimi

zorunluluğu doğmuştur. Din ayrımı gözetilmeden kurulan, eski niteliğinden fazla bir şey kaybetmeyen yeni organizasyona “gedik” denmiştir.

Sahiplerinin işleyeceği işi başkalarının işleyememesi ve satacağı şeyi başkalarının satamaması şartı ile hükümet tarafından verilen senedin içindeki hükümlerin kullanılması anlamına gelen “Gedik” uygulamasından istenilen verim elde edilememiş olması nedeniyle 17 Haziran 1861’de yürürlüğe giren tüzükle sanat ve ticarete tekel yöntemi bırakılmış ve kaldırılmıştır.

Cumhuriyetin ilanından sonra yerli ve yabancı bilim adamları ülkeye çağrılarak eğitim konusunda kendilerinden raporlar alınmış ve bu raporlar doğrultusunda sanat okullarının açılmasına dönük öneriler ön plana çıkmıştır. Bu doğrultuda, kurulan hükümetler meslek liseleri ve sanat okullarına gereken önemi vermiş bu alanlarda kalifiye eleman yetiştirmek üzere çeşitli tarih ve aralıklarda meslek ve sanat okulları açılmıştır.

1986 yılına gelindiğinde çıkarılan 3308 sayılı kanunla Çıraklık Eğitim Merkezleri kurulmuştur. Teorik ve pratik eğitimi önceleyen bu okulların programında Din Kültürü ve Meslek Ahlakı dersine yer verilmiştir.

2001 yılında çıkarılan 4702 sayılı kanunla Mesleki Eğitim Merkezi adını alan bu okullar, 2016 yılında 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu ve 652 sayılı Millî Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname’de değişiklik yapılarak zorunlu eğitim kapsamına alınmış ve mesleki eğitim merkezi öğrencilerine lise diploması alma hakkı tanınmıştır. 2017-2018 Eğitim-Öğretim yılından itibaren Din Kültürü ve Meslek Ahlakı dersi yerine Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders programı okutulmaya başlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmetbeyoğlu, A. (2015). “İslamiyet Öncesi Türklerde Sosyal ve Ekonomik Yapı”. *Türk Kültürü El Kitabı*. (ed. İhsan Çapçioğlu - Hayati Beşirli). Ankara: Grafiker Yayınları: 341-366.
- Aksoy, A. (1993). *Çıraklık Eğitiminin İşyeri Verimliliğine ve Uyumuna Etkileri ve Malatya Küçük Sanayi Sitesi’nde Uygulamalı Bir Araştırma*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Anadol, C. (1991). *Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları.
- Arslan, A. (1995). *Çıraklık Eğitimi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Aydın, S. – Özdemir, Ü. (2019). *Geçmişten Günümüze Fotoğraflarla Mesleki ve Teknik Eğitim 1775-2019*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Bayram, M. (1991). *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*. Konya: Damla Matbaacılık.
- Bedirhan, Y. (2004). *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*. Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.
- Biçer, B. (2007). *Türklerin İslamlaşma Süreci*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bostancıoğlu, Z. – Dinler, M. (2017). “Türkiye’de Çıraklık Eğitiminin Dünü Bugünü Geleceği”. *Çıraklık Dünü-Bugünü-Yarını Arama Konferansı*. Sakarya Yayıncılık: 3-27.
- Cihan, A. - Doğan, İ. (2007). *Osmanlı Toplum Yapısı ve Sivil Toplum*. İstanbul: 3F Yayınevi.
- Cumhuriyetin 50. Yılında Esnaf ve Sanatkar. (1973). Ankara: Güneş Matbaacılık.
- Çağatay, N. (1989). *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Çağatay, N. (1990). *Ahilik Nedir?*. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları.

- Çağatay, N. (1996). “Ahiliğin Orta Çağ Anadolu Toplumuna Etkileri”. *I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri*. Kültür Bakanlığı Yayınları: 33-43.
- Çanak, Ö. (2019). *İslam Öncesi Türk Kültüründe İnsani Değerler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Demir, G. (2000). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu ve Ahilik*. İstanbul: Ahi Kültürünü Araştırma ve Eğitim Vakfı Yayınları.
- Ekinci, Y. (1988). *Ahi Birlikleri*. Ankara: Türk Standartları Enstitüsü.
- Ekinci, Y. (1990). *Ahilik ve Meslek Eğitimi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Eroğlu, E. (2018). *Onuncu Yüzyıla Kadar Türklerde Ticaretin Seyri*. İstanbul: Kriter.
- Eyigün, S. (2008). *Mesleki Eğitim Merkezi Öğrencilerinin Benlik Kavramlarının İncelenmesi (Bursa İli Örneği)*. İstanbul: Yedi Tepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Gömeç, S. (2012). *Türk Kültürünün Ana Hatları*. Ankara: Berkan Yayınevi.
- Güllülü, S. (1977). *Sosyoloji Açısından Ahi Birlikleri*. İstanbul: Ötügen Yayınları.
- Günel, Z. (2004). *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Güner, U. (2023). *Ahilik Kökeni, Tarihi ve Mahiyeti*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Karamuk, Z. (1973). *Cumhuriyetin 50.yılında Milli Eğitimimiz*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Kıvrak, D. (2022). *İslam Öncesi Türklerde Suç ve Cezalar*. Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Köksal, M. F. (2006). *Ahi Evran ve Ahilik*. Kırşehir: Kırşehir Valiliği Yayınları.
- Mesleğim Hayatım. (2024). “*Mesleki Eğitim Merkezleri*”. Erişim Tarihi: 06.05.2024. <https://meslegimhayatim.meb.gov.tr/egitim/mesleki-egitim>
- Mevzuat Bilgi Sistemi. (2024) “*Mesleki Eğitim Kanunu*” . Erişim Tarihi: 20.05.2024. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=3308&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- Milli Eğitim Bakanlığı Çıracılık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü. (2005). “*Din Kültürü ve Meslek Ahlaki Dersi Öğretim Programı*”. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Paksoy, H. M. vd. (2020). “Türk Kültüründe Ticaret Ahlakı Üzerine Kavramsal Bir Araştırma”. *Pamukkale İşletme ve Bilişim Yönetimi Dergisi*, VII/1: 12-27.
- Şimşek, M. (2002). *TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması Ahilik*. İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- Tabakoğlu, A. (1986). “Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Ahilik”. *Türk Kültürü ve Ahilik (XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri 13-15- Eylül 1985 Kırşehir)*. Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları: 49-72.
- Tabakoğlu, A. (2007). “Türklerde Ekonomi”. *Türk Tarihi ve Kültürü*. (ed. Cemil Öztürk). Ankara: Pegem A Yayıncılık: 287-316.
- Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. (2024). “Geçmişten Günümüze Kurul Kararları ve Fihristleri”. Erişim Tarihi: 21.05.2024. <https://ttkb.meb.gov.tr/www/gecmisten-gunumuze-kurul-kararlari/icerik/152>
- Tuna, O. (1973). *Türkiye’de Mesleki ve Teknik Eğitim*. Ankara: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu.
- Turan, K. (1996). *Ahilikten Günümüze Mesleki ve Teknik Eğitimin Tarihi Gelişimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Türkeş-Günay, U. (2006). *Türklerin Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu. (2024). “*Mesleki Eğitim*”. Erişim Tarihi: 07.05.2024. <https://www.tesk.org.tr./view/menu/goster.php?Guid=b70d9370-101c-11ea-9eaf-000c29b32a85>
- Uçma, İ. (2011). *Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik*. İstanbul: İşaret Yayınları.

İş ve Meslek Ahlakı Açısından Türkiye’de Çıraklık Eğitimi

- Ünsür, A. (1998). *Mesleki Eğitim ve Mesleğe Yönelme (İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Ünsür, A. (2020). *İş’te İnsan ve Ahlak*. İstanbul: DEM Yayınları.
- Yazıcı, N. (2007). “İlk Müslüman Türk Devletleri”. *Türk Tarihi ve Kültürü* (ed. Cemil Öztürk). Ankara: Pegem A Yayıncılık: 31-56.

YÜRÜTÜCÜ İŞLEVLER ÖLÇEĞİNİN GELİŞTİRİLMESİ: GEÇERLİLİK GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

DEVELOPMENT OF THE EXECUTIVE FUNCTIONS SCALE: A VALIDITY AND
RELIABILITY STUDY

РАЗРАБОТКА ШКАЛЫ ИСПОЛНИТЕЛЬНЫХ ФУНКЦИЙ: ИССЛЕДОВАНИЕ
НАДЕЖНОСТИ И ВАЛИДНОСТИ

Ganime CAN GÜR*
Fatma ÖZGÜN ÖZTÜRK**

ÖZ

Giriş: Yürütücü işlevler, davranışların düzenlenmesi, organize edilmesi ve planlanması gibi bilişsel kontrol süreçlerini içermektedir.

Amaç: Bu çalışmanın amacı yürütücü işlevleri değerlendirmek için geliştirilen yürütücü işlevler ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasını yapmaktır.

Yöntem: Araştırma verileri, Google Formlar aracılığı ile sosyal medya web siteleri (Facebook ve Instagram) ve WhatsApp üzerinden basit rastgele örnekleme yöntemi ile toplanmıştır. Çalışmanın örneklem grubunu, dahil edilme kriterlerini karşılayan 338 kişi oluşturmuştur. Pilot uygulama 50 kişilik bir örneklem grubu üzerinde uygulanmış ve bu veriler örneklem grubuna dahil edilmemiştir. Bu çalışmada madde havuzunun oluşturulması, içerik ve yüzey geçerliliği, psikometrik özelliklerin değerlendirilmesi olmak üzere üç aşama uygulanmıştır. Ölçek maddeleri, kapsamlı bir literatür taraması ve altı uzman tarafından yapılan kapsam geçerlilik değerlendirmesi temel alınarak geliştirilmiştir. Ölçeğin faktör yapısını incelemek için açıklayıcı faktör analizi (AFA) ve doğrulayıcı faktör analizleri (DFA) kullanılmıştır. Ölçek yarıya bölme güvenilirliği, bileşik güvenilirlik analizleri ve yakınsak geçerliliği açısından da değerlendirilmiştir.

Bulgular: Ölçeğin kapsam geçerliliği 0.93 'dür. Son hali 19 maddeden oluşan ölçekte 2 alt boyut belirlenmiştir. DFA analiz sonuçlarına göre model-veri uyumunun iyi düzeyde olduğu bulunmuştur ($\chi^2=258.95$, $df=148$, $p=0.000$, $\chi^2/df=1.74$, RMSEA: 0.04, RMR: 0.03, SRMR: 0.03, CFI: 0.99, NNFI: 0.99, NFI: 0.98, GFI: 0.93, AGFI: 0.90, IFI: 0.99ve RFI: 0.97). Cronbach Alpha güvenilirlik katsayıları "Faktör 1" için 0.90, "Faktör 2" için 0.84" ve ölçeğin

* **ORCID:** 0000-0002-6013-257X, Doç. Dr. , Pamukkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Psikiyatri Hemşireliği AD, ganime_31@hotmail.com

** **ORCID:** 0000-0001-5457-2694, Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Psikiyatri Hemşireliği AD, fatmao@pau.edu.tr

Kaynak Gösterim / Citation / Цитата: Can Gür, G., & Özgün Öztürk, F. (2024). YÜRÜTÜCÜ İŞLEVLER ÖLÇEĞİNİN GELİŞTİRİLMESİ: GEÇERLİLİK GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* (63), 31-50. **DOI:** [10.17498/kdeniz.1512772](https://doi.org/10.17498/kdeniz.1512772)

Yürütücü İşlevler Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlilik Güvenirlik Çalışması

tamamı için 0,93 olarak bulunmuştur. Alt ölçek madde puanları arasındaki korelasyon katsayıları, "Faktör 1" için 0.35 ile 0,80 arasında ve "Faktör 2" için 0.54 ile 0.66 arasında değişmektedir.

Sonuç: Yürütücü İşlevler Ölçeğinin yetişkinlerde yürütücü işlevleri değerlendirme sürecinde kullanılabilirliği ve geçerliliği olan bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: bilişsel süreçler, ölçek, psikiyatrik durum derecelendirme ölçeği; yürütücü işlevler, yetişkin

ABSTRACT

Introduction: Executive functions involve cognitive control processes such as organizing, regulating, and planning behaviors.

Objective: The aim of this study is to conduct the validity and reliability study of the executive functions scale developed to evaluate executive functions.

Method: Research data were collected using Google Forms via social media websites (Facebook and Instagram) and WhatsApp through a simple random sampling method. The sample group consisted of 338 individuals who met the inclusion criteria. A pilot study was conducted with a sample group of 50 people, and this data was not included in the main sample group. The study applied three stages: item pool development, content and face validity, and psychometric evaluation. The scale items were developed based on a comprehensive literature review and a content validity evaluation by six experts. Exploratory factor analysis (EFA) and confirmatory factor analysis (CFA) were used to examine the factor structure of the scale. The scale was also evaluated for split-half reliability, composite reliability, and convergent validity.

Results: The content validity index of the scale was found to be 0.93. The final version of the scale consists of 19 items, with two sub-dimensions. According to the CFA results, the model-data fit was found to be at a good level ($\chi^2= 258.95$, $df=148$, $p=0.000$, $\chi^2/df=1.74$, RMSEA: 0.04, RMR: 0.03, SRMR: 0.03, CFI: 0.99, NNFI: 0.99, NFI: 0.98, GFI: 0.93, AGFI: 0.90, IFI: 0.99, and RFI: 0.97). The Cronbach's Alpha reliability coefficients were found to be 0.90 for "Factor 1," 0.84 for "Factor 2," and 0.93 for the entire scale. Correlation coefficients between the item scores of the subscales ranged from 0.35 to 0.80 for "Factor 1" and from 0.54 to 0.66 for "Factor 2."

Conclusion: The Executive Functions Scale is a reliable and valid measurement tool that can be used to assess executive functions in adults.

Keywords: Cognitive processes, scale, psychiatric rating scale, executive functions, adults.

АННОТАЦИЯ

Введение: Исполнительные функции включают в себя когнитивные процессы контроля, такие как организация, регулирование и планирование поведения.

Цель: Целью данного исследования является проведение исследования надежности и валидности шкалы исполнительных функций, разработанной для оценки этих функций.

Метод: Данные исследования были собраны с помощью Google Forms через социальные сети (Facebook и Instagram), а также через WhatsApp, методом простого случайного отбора. Выборка составила 338 человек, удовлетворяющих критериям включения. Пилотное исследование было проведено на выборке из 50 человек, и эти данные не были включены в основную группу. В исследовании было проведено три этапа: формирование пула вопросов, оценка содержательной и поверхностной валидности, а также оценка психометрических свойств. Вопросы шкалы были разработаны на основе всестороннего обзора литературы и оценки содержательной

validitesi, yapılan altı uzman tarafından. İnceleme faktör yapısını ölçeği için kullanıldı yöntemler keşifsel faktör analiz (EFA) ve doğrulama faktör analiz (CFA). Ölçek ayrıca değerlendirildi güvenilirlik, kompozit güvenilirlik ve konvergen geçerlilik. Sonuçlar: İçerik geçerliliği ölçeği için 0,93. Sonuç ölçeği için 19 soru iki alt ölçek. CFA sonuçları, model için iyi bir uyum (χ²= 258,95, df=148, p=0,000, χ²/df=1,74, RMSEA: 0,04, RMR: 0,03, SRMR: 0,03, CFI: 0,99, NNFI: 0,99, NFI: 0,98, GFI: 0,93, AGFI: 0,90, IFI: 0,99, ve RFI: 0,97). Güvenilirlik katsayıları Cronbach için 0,90 için "Faktör 1", 0,84 için "Faktör 2" ve 0,93 için ölçek. Katsayılar korelasyonlar puanlar için alt ölçekler değişti 0,35 ile 0,80 için "Faktör 1" ve 0,54 ile 0,66 için "Faktör 2".

Kesim: Ölçek İşlevsel İşlevler güvenilir ve geçerli bir ölçektir, kullanılabilir değerlendirme işlevsel işlevler için yetişkinler.

Anahtar kelimeler: bilişsel süreçler, ölçek, psikiyatrik değerlendirme ölçeği, işlevsel işlevler, yetişkinler.

1.Giriş

Yürütücü işlevler frontal lobların prefrontal bölgeleri tarafından gerçekleştirilen, davranışların düzenlenmesi, organize edilmesi ve planlanması gibi üst düzey bilişsel kontrol süreçlerini içeren genel bir terimdir (Chan et al., 2008; Goldstein et al., 2013). Erken çocukluk dönemlerinde gelişmeye başlayan yürütücü işlevler yaşam boyunca gelişmeye devam eder (McCloskey et al., 2009). Literatürde çeşitli tanımları ve teorik modelleri formüle edilen yürütücü işlevlerin çalışma belleği, bilişsel esneklik ve inhibitör kontrolü olarak adlandırılan 3 temel bileşeni öne çıkmaktadır (Barkley, 1997; Denckla, 1996; Diamond, 2012). Yürütücü işlevler doğası gereği çoklu ve yönlendirici bir yapıya sahiptir. Tek, üniter bir özelliği yansıtmayan bu yapı, bilişsel işlevlerin kontrol edilmesini ve yönlendirilmesini sağlar (McCloskey et al., 2009). Goldstein ve Naglieri (2014), frontal lobların yürütücü işlevleriyle ilgili rolünü araba metaforu kullanarak açıklarlar. Bir arabanın sürücüsü tüm kontrolü elinde bulundurur. Araç kullanılırken ilerlemek için pedala, durmak için frenlere, aracın dışını görmek için aynalara ve diğer sürücülerle iletişim kurmak için kornaya ihtiyaç vardır. Bu örnekte sürücü yürütücü işlevleri, araçtaki çeşitli parçalar ise yürütücü işlevlerin farklı bileşenlerini simgeler. Sürücünün aracı kontrol etmesi ve yönlendirmesi gibi, yürütücü işlevler de bilişsel süreçleri ve davranışları kontrol eder ve yönlendirir. Bir araba kullanma eyleminde, aracın tüm bileşenlerinin etkileşimi olmadan sürüş mümkün değildir. Sürücü, aynaları, pedalları ve freni uyumlu bir şekilde kullanmalıdır; benzer şekilde, yürütücü işlevler de planlama, karar verme, çalışma belleği gibi çeşitli bilişsel işlevleri uyumlu bir şekilde kullanılmalı ve yönlendirmelidir (Goldstein & Naglieri, 2014). Bu yönlendirme ve kontrol etme işlevinde biliş, duygu, algı, ve eylem gibi yapı alanlarının önemli rolleri bulunmaktadır. Bilişsel işlevlerin kullanımında bireysel, çevresel, kişilerarası ve sembollerden kaynaklı farklılıklar görülebilir (McCloskey et al., 2009).

Yürütücü işlevlerdeki yetersizlikte yada bozuklukta genellikle fonksiyonlardan bir veya ikisi daha ağır ölçüde olmak üzere hepsinin etkilendiği görülebilmektedir (Kumral, 2014). Bu durum pek çok nöropsikiyatrik hastalıkta (DEHB, Otizm Spektrum Bozukluğu, Fenilketonüri, Epilepsi vb.) temel yada ikincil semptomların bir sonucu olarak ortaya çıkabileceği gibi, herhangi bir hastalık olmaksızın yaşlılık, kafa travması, menopoz gibi durumlara sekonder olarak da gelişebilir (Brown and Sönmez, 2005). Klinik açıdan

Yürütücü İşlevler Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlilik Güvenirlik Çalışması

bakıldığında yürütücü işlevlerin değerlendirilmesi nöropsikiyatrik hastalıklarda temel ve sekonder belirtilerin değerlendirilmesi ile tanımlanırken, klinik teşhisi olmayan popülasyonda, toplumsal olarak önemli davranışlarla ilişkilendirilmiştir(Jacob and Parkinson, 2015). Literatürdeki bu bilgiler yürütücü işlevlerin değerlendirmesinde sosyal ve bilişsel işlevlerdeki bozulma ile nörobiyolojik bozukluk arasındaki ilişkinin birlikte değerlendirilmesi gerekliliğini doğurmaktadır(Hoaken *et al.*, 2007). Yürütücü işlevlerin değerlendirilmesi için görev tabanlı performans dayalı ölçümler veya bilgi tabanlı subjektif derecelendirme ölçekleri bulunmaktadır(López *et al.*, 2022). Genelde yürütücü işlevleri değerlendirmede kontrollü ortamlarda uygulanan standart psikometrik ölçümler kullanılır. Yetişkin popülasyonda sıklıkla kullanılan ölçekler arasında Wisconsin Kart Sıralama Testi, Londra Kulesi, Hanoi Kulesi (TOH), Delis -Kaplan Yönetici Fonksiyon Sistemi ve Cambridge Nöropsikolojik Test Otomatik Bataryası (CANTAB) yer almaktadır(López *et al.*, 2022; Sahakian and Owen 1992). Performansa dayalı bu ölçümler günlük yaşamın çeşitli koşullarını yansıtmadıkları ve günlük hayatta işlevselliği sınırlı miktarda ölçebildikleri konusunda eleştirilmektedir(López *et al.*, 2022). Nitekim çalışmalarda yürütücü işlevlerin laboratuvar ölçümleri ile teorik olarak bu süreçlere bağlı olan beceriler arasında zayıf bir ilişki olduğu gösterilmiştir(Barkley and Fischer 2011; Barkley and Murphy 2011).

Klinik teşhisi olmayan popülasyonda toplumsal olarak önemli davranışların (akademik performans, empati, sosyal beceri, şiddet vb.) değerlendirilmesinin gerekmesi farklı kültürlerle özgü duyarlı ve spesifik ölçeklerin gerekliliğini ortaya koymaktadır(Chan *et al.*, 2008). Ayrıca bu popülasyonda halihazırda kullanılan ölçeklerin çoğunun klinik deneklerle yapılan çalışmalara dayanılarak, aşırı veya patolojik davranışları klinik teşhisi olmayan bireylerle eşit yada benzer tanımlamaları bu ölçeklerin en önemli sınırlılığı olarak düşünülebilir(Burgess *et al.*, 1996; Roth *et al.*, 2005).

Bu çalışma Türkiye’de klinik teşhisi olmayan yetişkin popülasyonun yürütücü işlevlerini değerlendirmek için parametrelerin kültürel özellikleri dikkate alınarak bir öz bildirim ölçeği geliştirmeyi amaçlamaktadır.

2. GEREÇ VE YÖNTEMLER

Bu çalışma Helsinki Deklarasyonu'nun temel ilkelerine titizlikle uygun olarak yürütülmüş ve tasarlanmıştır. Katılımcıların rızası alınmış, katılımcıların hakları, gizliliği korunmuştur. Veri toplama aşamasında gönüllü katılımcılara eksiksiz ve anlaşılır bilgi sağlanmıştır.

2.1. Araştırmanın Türü

Bu çalışmada metodolojik bir tasarım kullanılmıştır. Ölçek geliştirme süreci üç aşamaya ayrılmıştır: (1) Yürütücü işlevler ölçeği madde havuzunun oluşturulması, (2) görünüş ve içerik geçerliliğinin değerlendirilmesi ve (3) ölçeğin psikometrik özelliklerinin gözden geçirilmesi ve değerlendirilmesidir.

2.2. Araştırmanın Örnekleme

Araştırma verileri, etik kurul onayı alındıktan sonra sosyal medya platformları (instagram ve facebook) ve WhatsApp aracılığıyla, basit rastgele örnekleme yöntemi kullanılarak Google Formlar üzerinden toplanmıştır. Bryman ve Cramer'e (2002) göre, faktör analizi için örneklem büyüklüğü, ölçek maddesi sayısının beş ila on katı olmalıdır(Bryman and Cramer, 2002). Comrey ve Lee (2013) tarafından belirtilenlere göre, bir faktör analizi çalışması için uygun bir çalışma grubunun seçiminde "1000 ve üzeri" mükemmel, "500" çok iyi, "300" iyi, "200" orta, "100" kötü ve "50" çok kötü olarak kabul edilen kriterler kullanılmaktadır.¹⁹ Bu doğrultuda araştırmanın örneklemini 338 gönüllü oluşturmuş ve

örneklemenin faktör analizi yapılabilecek kadar geniş tutulmasına dikkat edilmiştir. Araştırmaya en az 18 yaşını doldurmuş, Türkçe okuma-yazma bilen ve araştırmaya katılmaya gönüllü bireyler alınmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

2.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Form literatür doğrultusunda araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur. Katılımcıların sosyodemografik özellikleri hakkında temel bilgileri içermektedir.

2.3.2. Yürütücü İşlevler Ölçeği

Yürütücü işlevler ölçeği soru formu araştırmacılar tarafından literatür doğrultusunda oluşturulmuştur. Likert tipi olan bu anket formu 66 maddeden oluşmaktadır (Taslak ölçek 1). Pilot uygulama sonrası 40 maddeden (Taslak ölçek 2) oluşan ölçeğin son hali 19 maddeden oluşmuştur.

2.4. Prosedür

2.4.1. Madde Havuzunun Oluşturulması

Yürütücü İşlevler ölçeğinin madde havuzunu oluşturmak için ilgili teorik bilgi ve literatür taranarak 66 maddeden oluşan madde havuzu oluşturulmuştur (Baddeley, 2007; Brown and Sönmez, 2005; Diamond, 2012; Kumral, 2014; Rajendran et al., 2009). Yeni geliştirilen bu ölçekte yer alması belirlenen alt boyutun her biri için o boyutun davranışsal yönlerine göre farklı sorular hazırlanmıştır. Ölçek 5'li Likert ölçeği şeklinde hazırlanmış olup, beni kesinlikle tanımlamıyor ile beni çok iyi tanımlıyor arasında derecelendirme yapmaktadır.

2.4.2. İçerik Ve Görünüş Geçerliliği

Madde havuzunun oluşturulmasının ardından, ölçeğin ilk formu, maddelerin ilgili kavramsal çerçeveyi doğru bir şekilde yansıtmayı yansıtmadığı ve ifadelerin dilbilimsel açıdan uygun olup olmadığını değerlendirmek üzere alan ve dil konusunda uzman kişilerden oluşturulan bir gruba gönderilmiştir. Uzmanlara 4 Likertli bir ölçüm aracı sunulmuştur. Maddenin kapsam geçerlilik indeksi (M-İGİ), uzmanlar arasında 3. ve 4. seçenekleri işaretleyenlerin toplam uzman sayısına bölünmesiyle hesaplanmıştır. Ölçek içerik geçerlilik indeksi (Ö-İGİ), her bir maddenin M-İGİ değerlerinin ortalamasının hesaplanmasıyla elde edilir. Bu indeks, Ö-İGİ ve M-İGİ arasındaki uyum oranının 0.80'in üzerinde olması durumunda içerik geçerliliğinin yüksek olduğu şeklinde yorumlanmaktadır (Alpar, 2018; Polit et al., 2007). İlk şekli verilen 66 soruluk bu ilk form ile (Taslak Ölçek 1) 50 kişiden oluşan bir örneklem grubunda pilot uygulama gerçekleştirilmiştir. Taslak 1 ile yapılan pilot çalışma sonuçlarında, madde-toplam korelasyon değeri ve Cronbach Alpha değeri dikkate alınmıştır.

2.4.3. Yapı geçerliği

Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA), yapı geçerliliğini test etmek için kullanılmıştır. AFA sürecinde, veri setinin faktör analizine uygunluğunu değerlendirmek amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Barlett's Sphericity Testi kullanılmıştır. Değerlendirme kriterlerine göre, KMO değerinin 0.60'ın üzerinde ve 1'e yakın olması, ek olarak Barlett testinin anlamlı olması durumunda, verilerin faktör analizi için uygun olduğu şeklinde yorumlanmıştır (Seçer, 2015; Terwee et al., 2007). Faktör yapısını netleştirmek için temel bileşenler analizi tekniği ve Kaiser normalizasyonu ile doğrudan oblimin döndürme kullanılmıştır. Ölçeğin faktör yapısının belirlenmesi sürecinde, maddelerin yüklendikleri faktörlerdeki yük değerlerinin arasındaki farkın 0.20'den az olması ve 1'den

Yürütücü İşlevler Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlilik Güvenirlik Çalışması

fazla faktörde yük değeri taşınması, ayrıca maddelerin faktör yük değerlerinin 0.30'dan düşük olması gerekmektedir. En az 3 maddeden oluşmayan faktörlerin ölçekten çıkarılması da dikkate alınmıştır. Ayrıca, yapı ve faktör sayısının belirlenmesinde özdeğerin 1 ve üzeri olarak kabul edilmesi gerekmektedir(DeVellis, 2016; Johnson and Christensen, 2019).

Test edilen modelin uyumunu doğrulamak için DFA'da en sık kullanılan uyum indeksi göstergeleri olan ki-kare uyum testi (Chi-Square Goodness), SRMR (Standardized Root Means Square Residual), RMSEA (Root Means Square Error of Approximation), NFI (Normed Fit Index), IFI (Incremental Fit Index), NNFI (Non-Normed Fit Index), RFI (Relative Fit Index), GFI (Goodness Fit Index) ve CFI (Comparative Fit Index) incelenmiştir. Kabul edilebilir uyum indeks değerleri için ki-kare değeri için 3 ila 6 arası, RMSEA, SRMR ve RMR için 0.08 ve altı, CFI, NNFI, RFI ve IFI değerleri için ise 0.9 ve üstü olarak belirlenmiştir(Seçer, 2015).

2.4.4. Yakınsak Geçerliliği

Değişkenlerin yapı geçerliliğini test etmek için ölçüm modelinde bileşen güvenilirliği (CR - composite reliability) ve ortalama açıklanan varyans (AVE - average variance extracted) değerleri dikkate alınmıştır.Fornell ve Larcker (1981) 'a göre, yakınsak geçerliliğin göstergesi olarak, CR değerinin, AVE değerinden büyük olması ve AVE değerinin 0,50'den yüksek olması beklenmektedir. Aynı zamanda, AVE değeri 0.5'in altında olsa bile, CR değeri 0.6'nın üzerinde olduğunda, ölçüm modelinin hala yeterli bir yakınsak geçerliliğe sahip olduğu kabul edilebilir(Fornell and Larcker 1981).

4.4.5. Güvenirlik Analizleri

Bu aşamada, iç tutarlılık ve iki yarı güvenirlik analizleri kullanılmıştır. İç tutarlılığı tespit etmek için Cronbach alfa katsayısı ve madde analizi yapılmıştır. Literatüre göre, 0.70 veya daha yüksek bir Cronbach alfa değeri kabul edilebilir olarak değerlendirilmiştir. Madde analizi için, madde-toplam test korelasyonu dikkate alınmıştır. Madde-toplam korelasyonu değeri 0.30'dan yüksek olan maddeler dikkate alınmıştır(Büyüköztürk, 2018).

Ölçeğin iç tutarlılık katsayısının hesaplanmasında kullanılan bir diğer yöntem ise, iki yarı test güvenirlik yöntemidir. Bu aşamada, Spearman-Brown ve Guttman Split-Half Katsayısı ve yarılar arasındaki korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Kabul edilebilir olması gereken minimum Spearman-Brown ve Guttman Split-Half Katsayısı değerlerinin 0.70 ve üzeri olması beklenmektedir(DeVellis, 2016; Johnson and Christensen, 2019).

Madde ortalamalarının birbirinden farklı olup olmadığını belirlemek için Hotelling's T2 testi kullanılmıştır.³⁰ Ölçeğin toplanabilirlik özelliğini incelemek için ise ANOVA (ANOVA with Tukey's Test for Nonadditivity) sonuçları değerlendirilmiştir(Özdamar, 2016).

3. BULGULAR

Araştırmaya katılan katılımcıların sosyodemografik özellikleri Tablo 1'de sunulmaktadır. Katılımcıların yaş ortalaması 27.59±10.96 olup %86.1'i kadın ve %54.4'ü lise mezunudur.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri (n:338)

Değişkenler	n	%
Cinsiyet		

Kadın	291	86.1
Erkek	47	13.9
Medeni Durum		
Evli	96	28.4
Bekar	242	71.6
Eğitim durumu		
İlkokul mezunu	14	4.1
Lise mezunu	184	54.4
Üniversite ve üstü	140	41.5
Meslek		
Çalışıyor	129	38.2
Çalışmıyor	209	61.8
Gelir düzeyi		
İyi	38	11.2
Orta	214	63.3
Kötü	86	25.4
	Ort±SS	Min.- Mak.
Yaş	27.59±10.96	18-83

3.1. İçerik Ve Görünüş Geçerliliği

Belirlenen madde havuzu uzmanlar tarafından incelenmiştir. Uzmanların önerileri doğrultusunda bazı maddeler gözden geçirilmiş ve düzeltilmiştir. Elde edilen uzman görüşlerine dayanarak, ölçeğin M-İGİ'sinin 0.8 ile 1.0 arasında, Ö-İGİ'sinin ise 0.95 olduğu tespit edilmiştir. Yapılan analizler ve alınan öneriler sonucunda ölçeğin son halinin 66 madde (Taslak Ölçek 1) olarak belirlenmiştir.

3.1.1. Pilot Çalışma

66 maddeden oluşan Taslak Ölçek 1 kullanılarak 50 kişiden oluşan bir örneklem grubunda ilk pilot uygulama yapılmıştır. Geri bildirimler dikkate alınarak, bazı maddeler gözden geçirilip tekrar ifade edilmiştir. Ancak madde toplam korelasyon değerleri 0.30'un altında kalan 26 maddenin (1, 3, 4, 15, 16, 20, 21, 22, 23, 25-30, 32, 34, 51, 43, 48, 50, 56, 58, 60, 64, 66) iç tutarlılığı olumsuz etkilemesi nedeniyle ölçekten çıkarılmasına karar verilmiştir. Pilot uygulamasının sonuçlarına göre, ölçek 40 madde (Taslak Ölçek 2) olarak düzenlenmiştir.

3.2. Madde- Toplam Puan Analizi

Taslak Ölçek 2'nin madde-toplam puan korelasyonları incelenmiştir. Madde analizine göre, 6, 7 ve 42 numaralı maddelerin madde-toplam korelasyon katsayısı 0.3'ün altında olduğundan bu maddeler ölçekten çıkarılmıştır. Çıkarıldıktan sonra ölçeğin güvenilirlik

Yürütücü İşlevler Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlilik Güvenirlik Çalışması

ve madde analizi tekrar yapılmıştır. Geriye kalan 37 maddelik Taslak Ölçek 3'ün genel güvenilirliği için Cronbach's Alpha Katsayısı 0.93 olarak hesaplanmıştır ve ölçeğin yüksek düzeyde güvenilir olduğu tespit edilmiştir. Yapılan analize göre, 37 maddelik Taslak Ölçek 3'teki maddeler arasındaki korelasyon katsayılarının 0.34 ile 0.72 arasında değiştiği ve istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olduğu bulunmuştur ($p < 0.001$).

3.3. Faktör Analizi

3.3.1. Açıklayıcı Faktör Analizi

Taslak Ölçek 3'teki 37 maddenin AFA yapılmıştır ve bu analizde KMO katsayısı 0.93 olarak belirlenmiştir. Ayrıca Barlett testi sonucu ileri düzeyde anlamlı bulunmuştur (χ^2 : 6003.728; p : 0.000). Faktör analizi sonucunda değişkenler, toplam açıklanan varyansın %58.566'sını kapsayan 7 faktör altında toplanmıştır. Faktör yükleri incelendiğinde 2, 5, 8, 19, 35, 37, 40, 44, 45, 49, 51, 52, 53, 55, 57, 59, 63 ve 65 numaralı maddelerin binişik madde olduğu belirlenmiş ve ölçekten çıkarılmıştır. 19 maddelik "Taslak Ölçek 4" oluşturulmuş ve faktör analizi tekrar edilmiştir. Taslak Ölçek 4'ün AFA gerçekleştirilmiş ve bu analizde KMO katsayısı 0.94 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca Barlett testi sonucu ileri düzeyde anlamlı bulunmuştur (χ^2 : 3178.113; p : 0.000). Faktör analizi sonucunda değişkenler, toplam açıklanan varyansın %51.320'sini kapsayan 2 faktör altında gruplandırılmıştır. Her bir faktörün açıkladığı toplam varyansın, sırasıyla %45.194 ve %6.126 olduğu belirlenmiştir. Taslak Ölçek 4'ün faktör analizi sonucunda birinci faktör için öz değer 8.587, ikinci faktör için ise 1.164 olarak bulunmuştur. Faktör analizinde, Direkt Oblimin yöntemi tercih edilerek faktörler arasındaki ilişkinin yapısının korunduğu belirlenmiştir. Maddelerin faktör yük değerleri 0.370 ile 0.911 arasında değişen bir dağılım göstermiştir. Taslak Ölçek 4'ün madde geçerliliği incelendiğinde, düzeltilmiş madde-toplam korelasyon değerlerinin 0.356 ile 0.783 arasında değiştiği tespit edilmiştir. Ölçeğin faktörleri arasındaki ilişkiyi belirlemek için yapılan analizler, iki alt boyut arasında anlamlı düzeyde ilişki olduğunu ve çoklu bağıntı sorununun olmadığını göstermiştir (Tablo 3). Güvenirlik ve geçerlik öncesi, ölçek maddelerinin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla Kurtosis (Basıklık) ve Skewness (Çarpıklık) değerleri incelenmiştir. Bu değerlendirmeler sonucunda, ölçek maddelerinin normal dağılım gösterdiği bulunmuştur. Ölçeğe ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 2. Yürütücü İşlevler Ölçeğinin (Taslak Ölçek 4) Madde Faktör Yükleri, Alt Boyutlarının açıkladığı Varyanslar ve Madde Analizleri

Madde Numaraları			Maddelerin Faktör Yükleri	Madde-Toplam Korelasyonu	p
	Madde		Faktör 1	Faktör2	
1. Y9	Sınavlara çalışırken odaklanmakta güçlük yaşıyorum		0.596	0.694	p<0.01
2. Y10	Çoğu zaman yapmaya çalıştığım işe odaklanmış durumda kalmayı başaramıyorum.		0.638	0.734	p<0.01
3. Y11	Bir paragrafı ilk okuyuşumda orada ne söylediğini anlayamam.		0.862	0.648	p<0.01
4. Y12	Bir şeyler okurken, dinlerken veya bir eylem yaparken konuya ne kadar odaklansam da birden kendimi başka bir konuyu düşünürken buluyorum.		0.773	0.772	p<0.01
5. Y13	Sınavlara çalışırken çalıştığım konunun içerisinde neye odaklanmam gerektiğini seçmekte sorun yaşıyorum.		0.901	0.735	p<0.01
6. Y14	Sıklıkla okuduğuma odaklanmada güçlük yaşıyorum		0.911	0.783	p<0.01
7. Y17	Genelde okurken hayale daldığım için okuduğum yeri tekrar okumam gerekir		0.775	0.654	p<0.01
8. Y18	Dikkatim çok çabuk dağılır.		0.696	0.668	p<0.01
9. Y22	Sevdiğim bir işi yaparken o işten kopup başka bir işe odaklanmakta zorluk yaşıyorum.		0.406	0.500	p<0.01
Tablo 2. Devam					
10. Y33	Genelde yazma ve okuma ile ilgili eylemler benim için uzun süren eylemlerdir.		0.539	0.524	p<0.01
11. Y38	Çok hızlı olduğumda kendimi yavaşlatmakta güçlük çekerim.		0.370	0.356	p<0.01
12. Y24	Bir şeyi dinlemem gerektiğinde çoğunlukla uykum gelir		0.624	0.572	p<0.01
13. Y31	İlgilendiğim bir işte kendimi enerjik hissetsem bile karşılığını hemen		0.785	0.565	p<0.01

Yürütücü İşlevler Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlilik Güvenirlik Çalışması

		almadığımda ya da sürekli bir çaba gerektiren işe başladığımda enerjim hemen bitiverir.			
14.	Y36	Başladığım işin sonunu getirmekte zorlanırım	0.451	0.620	p<0.01
15.	Y39	Çok sık dikkat ve unutkanlık hatası yaparım	0.797	0.637	p<0.01
16.	Y47	Günlük yaşam stresleri karşısında kendimi kolayca bunalmış ve gergin hissederim.	0.713	0.539	p<0.01
17.	Y54	Yazılı bir görevde değindiğim konu ile ilgili yeteri kadar açıklama yapmayı unuturum ya da konudan saparım.	0.501	0.589	p<0.01
18.	Y61	Bir iş yaparken aynı anda bir düşünceyi veya küçücük bir bilgiyi aklımda tutmakta zorlanırım.	0.426	0.568	p<0.01
19.	Y62	Sıklıkla ne söyleyeceğimi ya da bir odaya neden girmiş olduğumu unuturum.	0.697	0.596	p<0.01
Özdeğer			8.587	1.164	
Açıklanan Varyans (%)			45.194	6.126	
Toplam Varyans (%)				51.320	

Tablo 3. Yürütücü İşlevler Ölçeğine (Taslak Ölçek 4) İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler, Alt boyutları Arasındaki Korelasyonlar ve CR-AVE Değerleri

Alt boyut	Mean±S D	Mi n.- Ma x.	Skewnes s	Kurto sis	CR	A VE	1.	2.	3.
1. Toplam Ölçek	50.32±12.20	19-93	0.506	0.915	0.93	0.45	1		
2. Faktör 1	29.25±7.61	11-55	0.526	0.853	0.90	0.48	0.958 **	1	
3. Faktör 2	21.07±5.37	8-40	0.597	0.708	0.84	0.41	0.914 **	0.759 **	1

**p<0.01

3.3.2..Yakınsak Geçerlilik

Ölçeğin yapı geçerliğini belirlemek için AFA analizinin yanında yakınsak geçerliği de test edilmiştir. Tablo 3 incelendiğinde, CR ve AVE değerlerinin beklenen kriterleri sağladığı ve ölçüm modelinin yakınsak geçerliğinin sağlandığını göstermektedir.

3.3.3. Doğrulayıcı Faktör Analizi

Taslak Ölçek 4'ün AFA ile belirlenen iki faktörlü yapısının model uyumu DFA ile incelenmiştir. Yapılan analiz sonuçlarına göre, DFA ile hesaplanan uyum indeksleri, ölçeğin daha önce belirlenen faktör yapısı ile mükemmel düzeyde uyumlu olduğunu göstermiştir.

Uyum indeks değerleri şu şekildedir: $\chi^2= 258.95$, $df=148$, $p=0.000$, $\chi^2/df=1.74$, RMSEA: 0.047, RMR: 0.036, SRMR: 0.038, CFI: 0.99, NNFI: 0.99, NFI: 0.98, GFI: 0.93, AGFI: 0.90, IFI: 0.99 ve RFI: 0.97 (Tablo 4). Ölçeğin standartlaştırılmış korelasyon değerlerinin incelenmesi sonucunda, "Faktör 1" ile "Faktör 2" arasındaki korelasyon değerinin 0.85 ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir (Şekil 1). Ayrıca, ölçeğin standartlaştırılmış katsayılarının incelenmesi sonucunda faktör yüklerinin yüksek (0.38 ile 0.85) ve t değerlerinin anlamlı olduğu belirlenmiştir ($p<0.01$, Tablo 5). Bu bulgular, belirlenen faktör yapısının yapı geçerliliğini doğruladığını göstermektedir.

Table 4. Ölçeğin Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Model Uyum İndeksleri

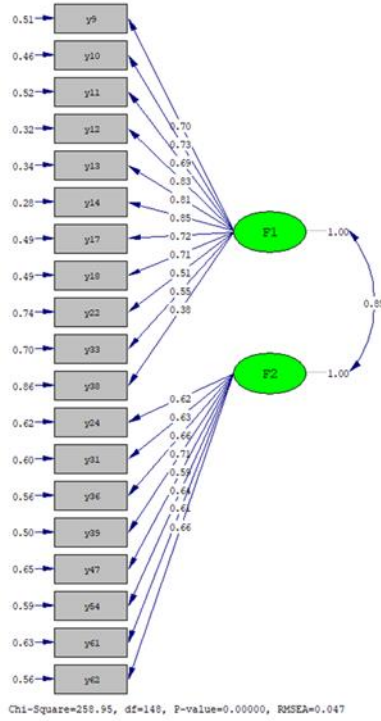
Uyum İndeksleri	Elde Edilen Uyum İndeksleri	Sonuç
χ^2/df	1.74	Mükemmel Uyum
RMSEA	0.047	Mükemmel Uyum
RMR	0.036	Mükemmel Uyum
SRMR	0.038	Mükemmel Uyum
CFI	0.99	Mükemmel Uyum
NNFI	0.99	Mükemmel Uyum
NFI	0.98	Mükemmel Uyum
GFI	0.93	Mükemmel Uyum
AGFI	0.90	Mükemmel Uyum
IFI	0.99	Mükemmel Uyum
RFI	0.97	Mükemmel Uyum

RMSEA: Root Mean Square Error Of Approximation; SRMR: Standardized Root-Mean-Square Residual; RMR:Root-Mean-Square Residual; FI: Comparative Fit index; NNFI: Non-Normed Fit Index; NFI: Normed Fit Index; GFI: Goodness of Fit Index; AGFI: Adjusted Goodness of Fit Index; IFI: Incremental Fit Index; RFI: Relative Fit Index

Table 5. Ölçeğin DFA sonucu elde Edilen t-Testi değerleri ve Standardize Katsayıları (Faktör Yükleri)

Maddeler ve Faktörler		β	Std. β	S.Hata	t	p	
Yürütücü İşlevler Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlilik Güvencesi Çalışması							
y10	<---	F1	0.69	0.73	0.034	11.98	p<0.001
y11	<---	F1	0.65	0.69	0.039	11.87	p<0.001
y12	<---	F1	0.82	0.83	0.029	10.74	p<0.001
y13	<---	F1	0.77	0.81	0.028	11.00	p<0.001
y14	<---	F1	0.80	0.85	0.024	10.27	p<0.001
y17	<---	F1	0.71	0.72	0.040	11.89	p<0.001
y18	<---	F1	0.72	0.71	0.040	11.89	p<0.001
y22	<---	F1	0.48	0.51	0.052	12.63	p<0.001
y33	<---	F1	0.57	0.55	0.059	12.53	p<0.001
y38	<---	F1	0.32	0.38	0.047	12.81	p<0.001
y24	<---	F2	0.63	0.62	0.054	11.91	p<0.001
y31	<---	F2	0.64	0.63	0.053	11.86	p<0.001
y36	<---	F2	0.60	0.66	0.040	11.64	p<0.001
y39	<---	F2	0.75	0.71	0.049	11.23	p<0.001
y47	<---	F2	0.62	0.59	0.058	12.05	p<0.001
y54	<---	F2	0.62	0.64	0.046	11.77	p<0.001
y61	<---	F2	0.49	0.61	0.034	11.96	p<0.001
y62	<---	F2	0.60	0.66	0.039	11.65	p<0.001

Şekil 1.

3.4. Güvenirlik Analizleri

Cronbach Alfa güvenirlilik katsayılarının, "Faktör 1" için 0.90, "Faktör 2" için 0.84, ve genel ölçek için 0.93 olduğu bulunmuştur (Tablo 6). Tablo 2'de gösterildiği üzere, yapılan madde analizi sonucunda madde puanları arasındaki korelasyon katsayılarının 0.356 ile 0.783 arasında değiştiği ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($p < 0.001$).

Split-half analizine göre, genel ölçek için Spearman-Brown katsayısının 0.94, "Faktör 1" için 0.88 ve "Faktör 2" için 0.84 olduğu tespit edilmiştir. Aynı analize göre, Guttman split-half katsayılarının genel ölçek için 0.93, "Faktör 1" için 0.85 ve "Faktör 2" için 0.84 olduğu saptanmıştır. Ayrıca genel ölçek için ilk yarının Cronbach alfa katsayısının 0.87, ikinci yarının katsayısının 0.85 ve iki yarının arasındaki korelasyon katsayısının 0.89 olduğu belirlenmiştir. "Faktör 1" için bu değerler sırasıyla 0.90, 0.70 ve 0.79 iken, "Faktör 2" için sırasıyla 0.75, 0.71 ve 0.73 olduğu Tablo 6'da yer almaktadır. Toplam ölçeğin taban etkisi %0.3 ve tavan etkisi %6.2 olarak bulunmuştur. Taban ve tavan etkileri alt boyutlar için ise şu şekildedir: "Faktör 1" için %0.3 ile %6.8 ve "Faktör 2" için %0.3 ile %10.7 olduğu görülmüştür (Tablo 6). Tukey toplanabilirlik testinin anlamlılığı ($p < 0.05$), maddelerin birbirinden anlamlı düzeyde farklı olduğunu ve ölçekteki maddelerin en az iki farklı alt boyutu açıklayabilecek yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Ölçeğin güvenirlilik analiz uygulamaları için uygun bir yapıya sahip olup olmadığını belirlemek amacıyla Hotelling T^2 Testi kullanıldı ve sonuçlar ölçeğin modelinin uygun bir yapıya sahip olduğunu göstermiştir ($F=23.154, p=0.000$).

Table 6. Ölçeğin Güvenirliliğine İlişkin Bulgular (n=338)

Yürütücü İşlevler Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlilik Güvenirlik Çalışması

Ölçek	Cronbach-a	Spearman-Brown	Guttman split-half	İlk Yarının Cronbach-a	İkinci Yarının Cronbach-a	İki Yarı Arasındaki Korelasyon	Taban Etkisi %	Tavan Etkisi %
Faktör 1	0.90	0.88	0.85	0.90	0.70	0.79	0.3	6.8
Faktör 2	0.84	0.84	0.84	0.75	0.71	0.73	0.3	10.7
Toplam Ölçek	0.93	0.94	0.93	0.87	0.85	0.89	0.3	6.2

4. TARTIŞMA

Yürütücü işlevler insanların düşüncelerini, davranışlarını kontrol etmelerini ve uzun vadeli hedeflere yönlendirmelerini sağlayan, bireylerin işlevselliğini direkt olarak etkileyen üst düzey bilişsel işlevlerdir (Alpar, 2018; Chan et al., 2008). Yürütücü işlevlerin değerlendirilmesi işlevsellik alanlarındaki zorlukları, aksaklıkları tespit etmek ve bu doğrultuda müdahale edebilmek için önemlidir. Bu çalışma hemşirelerin klinik alanlarda yürütücü işlevleri değerlendirmesine yönelik ölçme aracı geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Ölçeğin geliştirilmesi süreci dil, içerik/kapsam ve yapı geçerliliği boyutlarında değerlendirmeyi içermektedir. Öncelikle, yürütücü işlevleri ölçmeye yönelik bir madde havuzu hazırlanmıştır. Daha sonra hazırlanan madde havuzu alan ve dil uzmanlarından oluşan bir ekip tarafından incelenmiş ve önerileri doğrultusunda revize edilmiştir. Revize edilmiş ölçek formu, pilot uygulama için son halini almıştır. Dil geçerliliği bakımından değerlendirilen ölçek maddeleri içerik geçerliliği bakımından da değerlendirilmiştir. Literatürde, altı veya daha fazla uzmanın bulunduğu durumlarda, M-İĞİ değerinin 0.78'den düşük olmaması ve Ö-İĞİ'nin ise 0.90 ve üzerinde olması önerilmektedir (Alpar, 2018; Polit et al., 2007). Gerçekleştirilen analizler sonucunda, M-İĞİ değerinin 0.78'den büyük (0.8 ile 1.0 arasında) ve Ö-İĞİ'nin 0.90'dan yüksek olduğu saptanmıştır. Yapılan analizler doğrultusunda "Taslak Ölçek 1" 66 madde olarak belirlenmiş ve kapsam geçerliği sağlanmıştır.

Belirli bir psikolojik niteliğin en doğru şekilde ölçülmesi ve niteliğin gerçeğe en yakın yapısını belirleyebilmek için 50 katılımcıyla bir pilot çalışma gerçekleştirilmiştir. Katılımcılardan alınan geri bildirimler doğrultusunda bazı maddeler gözden geçirilmiştir. Literatüre göre, madde-toplam korelasyon değerleri, 0.30 veya üstü korelasyon değerine sahip maddelerin, bireyler arasındaki ayrımı belirgin bir şekilde sağladığı, 0.20 ile 0.30 arasındaki korelasyon değerine sahip maddelerin zorunlu görülmesi durumunda ölçekte yer alabileceği, ancak gerektiğinde düzeltilmesi gerektiği, diğer yandan, 0.20'den daha düşük korelasyon değerine sahip maddelerin ölçekten çıkarılması gerektiği belirtilmektedir (Büyüköztürk, 2018). Bu nedenle, Taslak Ölçek 1'in madde analizi sonucuna göre, 1, 3, 4, 15, 16, 20, 21, 22, 23, 25-30, 32, 34, 51, 43, 48, 50, 56, 58, 60, 64, 66. maddelerin madde korelasyon katsayılarının 2'nin altında olması ve iç tutarlılığı olumsuz etkilemeleri nedeniyle ölçekten çıkartılmalarına karar verilmiştir.

Daha sonra elde edilen Taslak Ölçek 2 (40 madde) 338 kişilik veri tabanı üzerinde madde analizine tabi tutulmuştur. Bu doğrultuda, madde korelasyon katsayısı 0.3'ün altında kalan 6, 7 ve 42 numaralı maddeler, iç tutarlık göz önünde bulundurularak ölçekten çıkartılmış

ve ölçeğin güvenilirlik ve madde analizi tekrar edilmiştir. Taslak Ölçek 3 (37 madde)'ün genel güvenilirliğine ilişkin Cronbach's Alpha Katsayı değerinin 0.93 olduğu ve tüm maddelerin korelasyon katsayılarının 0.34 ile 0.72 arasında değişiklik gösterdiği belirlenmiştir. Madde-toplam puan korelasyonunun yüksek ve pozitif bir değer taşıması, maddelerin benzer davranışları ölçtüğünü ve ölçeğin iç tutarlılığının kuvvetli olduğunu doğrulamaktadır(Büyüköztürk, 2018; Seçer, 2015).

Bir ölçme aracı geliştirilirken ölçeğin örtük yapısını ortaya koymak amacı ile faktör analizi yapılmaktadır(Alpar, 2018; Seçer, 2015). Bu doğrultuda, Taslak Ölçek 3 ile açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Bu çalışmada, ölçeğin faktör yapısı belirlenmeden önce örneklemin yeterli büyüklüğe sahip olduğu ve değişkenlerin istenen seviyede ilişkili olduğunu belirlemek için KMO ve Bartlett küresellik testleri değerleri hesaplanmıştır. Nitekim literatürde, KMO değerinin 0 ile 1 arasında değiştiği ve 0.80'den büyük bir değer için başarılı bir faktör analizine işaret ettiği belirtilmektedir. Bartlett küresellik testinin ise $p < 0.05$ olması faktör analizi için değişkenler arasındaki ilişkinin uygun düzeyde olduğunu göstermektedir(Seçer, 2015; Terwee et al., 2007). Bu çalışmada, Taslak Ölçek 3'ün KMO değerinin 0.93 ve ve Bartlett's testi sonucunun χ^2 : 6003.728; p :0.000 olduğu bulunmuştur. Elde edilen veriler, veri yapısının ve örneklem büyüklüğünün faktör analizi için elverişli olduğunu göstermektedir. Maddelerin faktörlerle ilişkisi, faktör yük değerleri kullanılarak açıklanmaktadır.²⁴ Ölçek geliştirme sürecinde her bir maddenin en az 0.32 ve üzerinde faktör yük değerine sahip olması gerekmektedir. Ancak bazı maddeler birden fazla boyutta bu kriteri karşılayabilir. Eğer bir madde birden fazla boyutta 0.32 ve yukarısında bir faktör yüküne sahipse, bu durumda, maddelerin yüklendikleri faktörlerde yük değerlerinin arasında en az 0.20 düzeyinde bir fark olması beklenmektedir. Eğer bu koşulu sağlamıyor ise binişik madde olarak değerlendirilmekte ve bu durumda o maddenin ölçekten çıkarılması zorunlu hale gelebilmektedir(DeVellis, 2016; Seçer, 2015). Yapılan faktör analizi sonucunda, Taslak Ölçek 3'ün faktör yükleri incelendiğinde 2, 5, 8, 19, 35, 37, 40, 44, 45, 49, 51, 52, 53, 55, 57, 59, 63 ve 65 numaralı maddelerin binişik madde olduğu belirlenmiş ve ölçekten çıkarılması kararlaştırılmıştır. Daha sonra 19 maddeden oluşan "Taslak Ölçek 4" oluşturulmuş ve faktör analizi tekrar edilmiştir. KMO değerinin 0.80'den fazla olduğu ve Bartlett testinin anlamlı çıktığı dikkate alınarak, verilerin faktör analizi için uygun olduğu sonucuna varılmıştır(Terwee et al., 2007). Ölçeğin yapı ve faktör sayısının belirlenmesinde özdeğerler 1 ve üstü olarak kabul edilmiştir(DeVellis, 2016; Johnson and Christensen 2019). Yapılan analiz sonucunda, toplam varyansın %51.320'sini açıklayan 2 faktörlü bir yapı elde edilmiştir. Literatürde, bir ölçüm aracının açıkladığı varyansın %40'ın üzerinde olması gerektiği belirtilmektedir(Johnson and Christensen, 2019; Kline, 2015). Bu nedenle, elde edilen toplam varyansın kabul edilebilir bir seviyede olduğu ifade edilebilir.

Elde edilen faktörlerden birincisi 1-11 arasındaki maddelerden oluşan "odaklanma problemleri ve aşırı dikkat dağılması" alt boyutu, ikincisi ise 12-19 arasındaki maddelerden oluşan "çalışma belleğinin kullanılması ve anımsama" alt boyutudur (Tablo 2).

Ölçeğin madde faktör yük değerlerinin 0.370 ile 0.911 arasında değiştiği tespit edilmiş ve elde edilen verilere dayanarak, ölçeğin iki faktörlü yapısının maddenin faktör yük değerlerinin yeterli seviyede olduğu belirlenmiştir(Seçer, 2015; Tavşancıl, 2019). Ölçeğin faktörleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla faktörler arası korelasyon değerleri hesaplanmıştır. Alt boyutlar arasındaki korelasyon değeri, çoklu bağıntı problemi olmadığını ve anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, çoklu bağıntı problemleri için önerilen değer 0.90 ve üzerinde olmaması gerektiği vurgulanmaktadır(Field, 2013).

Taslak Ölçek 4'ün AFA ile elde edilen iki faktörlü yapısının model uyumu DFA kullanılarak incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, ölçeğin uyum indeksleri ve faktör yük değerleri literatürde önerilen aralıklar içinde olup(Marcoulides and Schumacker, 2001),

Yürütücü İşlevler Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlilik Güvenirlik Çalışması

ölçeğin model uyum indekslerinin mükemmel düzeyde olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla, DFA sonuçları ölçek maddelerinin yürütücü işlevleri yeterince tanımladığını ve ölçtüğünü bununla birlikte ölçeğin iki faktörlü yapısını doğruladığını ortaya koymuştur (DeVellis, 2016; Johnson and Christensen, 2019; Marcoulides and Schumacker, 2001). Türk örnekleminde gerçekleştirilen analizler, ölçeğin güçlü bir faktör yapısına sahip olduğunu ve iki boyutlu faktör yapısının Türkiye örneklemini için uygun olduğunu göstermektedir. Ayrıca, iyi bir yakınsak geçerlilik için değerlendirme kriteri olarak literatürde dikkate alınan değerlerin, bu çalışmada elde edilen değerlerle örtüştüğü görülmekte, bu durum ölçüm modelinin yakınsak geçerliliğinin yeterli olduğunu kanıtlamaktadır Fornell and Larcker (1981).

YİÖ'nin güvenilirliğini değerlendirmek için iç tutarlılık ve yarı yarıya güvenilirlik yöntemleri kullanılmıştır. Ölçek geliştirme ve uyarlama çalışmalarında ölçeklerin güvenilirliği için genellikle güvenilirlik değerinin 0.70 ve üzerinde olması beklenir (Büyüköztürk, 2018; DeVellis, 2016; Johnson and Christensen, 2019). Çalışmamızda iç tutarlılık ve yarı yarıya güvenilirlik analizleri sonuçları ölçeğin toplam puan ve alt boyutlar açısından iç tutarlılığa ve iki yarı güvenilirliğe sahip olduğunu göstermiştir.

Maddelerin toplam puanlarla ilişkisini belirlemek için yapılan madde analizi, madde-toplam puan korelasyonlarının 0.356 ile 0.783 arasında değiştiğini göstermiştir. Ayrıca, ölçeğin madde-toplam puan korelasyonunun pozitif yönde olduğu ve her bir maddenin ait olduğu alt boyutun toplam puanıyla yeterli düzeyde ilişkili olduğu görülmektedir (Büyüköztürk, 2018; Marcoulides & Schumacker, 2001). Bu analizlerin sonucunda, ölçekte yer alan tüm maddelerin amaçlanan özelliği ölçtüğü düşünülmektedir.

Bu çalışmada madde ortalamalarının birbirinden farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için Hotelling's T2 testi analizi yapılmıştır (Kartal & Bardakçı, 2018). Analiz sonuçlarına göre, maddelerin ortalamaları arasında farklılıklar olduğu, maddelerin zorluk derecelerinin eşit olmadığı, maddelere verilen yanıtların aynı olmadığı ve tüm ölçek maddelerinin anlamlı olduğu bulunmuştur. Tukey testinin anlamlı bulguları, ölçeğin alt boyutları arasında önemli farklılıklar bulunduğunu ve ölçekteki maddelerin bu alt boyutlardan en az ikisini açıklayabilecek bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarında, ölçeğin alt boyutunun istenilen özelliği yeterince ölçebilmesi için taban ve tavan yüzdelerinin %15'i geçmemesi gerekmektedir. (Terwee et al., 2007). Bu çalışma bulgularına göre taban ve tavan etkilerinin %15'ten düşük olduğu görülmüştür. Bu durum ölçeğin Türk toplumu için geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Ölçeğin test-tekrar test güvenilirliği bu çalışmada incelenmemiştir. Bu, ölçeğin zaman içindeki istikrarını değerlendirmek açısından önemli bir sınırlılıktır. Geliştirilen bu ölçeğin, klinik uygulamalarda ve araştırmalarda kullanılabilirliğini değerlendirmek için daha fazla çalışma yapılmalıdır. Özellikle farklı nöropsikiyatrik hastalıkları veya yaş gruplarını içeren örneklem gruplarında ölçeğin geçerlik ve güvenilirliği incelenebilir. Türk kültürüne uygun şekilde geliştirilen ve kliniklerde uygulanması kolay olan bu ölçek ile hemşireler bakım verdikleri bireylerin yürütücü işlevlerini kontrol ederek öngörülerini bireyselleştirilmiş bakım planlarına yansıtabilirler. Bu ölçeğin hemşirelik bakımı kalitesini artırmaya katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

SONUÇ

Geliştirilen bu ölçek aşırı veya patolojik davranışları tanımlamadığından ve iki spesifik yürütücü işlev fonksiyonunu değerlendirdiğinden, hiçbir klinik bozukluğu olmayan yetişkin popülasyonunu değerlendirmek için uygundur. Ölçekten elde edilen toplam puan ortalaması ve alt boyut puan ortalamaları için kesin bir eşik belirlenmemiş olmakla birlikte, toplam puanın yükselmesiyle yürütücü işlev düzeyinin azaldığı, toplam puanın azalmasıyla

ise yürütücü işlev düzeyinin arttığı gözlenmiştir. Yürütücü İşlevler Ölçeğinin yetişkinlerde yürütücü işlevleri değerlendirmek için güvenilirliği ve geçerliliği sağladığı ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- Alpar, R. (2018). Uygulamalı İstatistik ve Geçerlik-Güvenilirlik [Applied Statistics and Validity-Reliability]. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Baddeley, A. (2007). Working memory, thought, and action. Oxford: Oxford University Press.
- Barkley, R. A. (1997). Behavioural inhibition, sustained attention, and executive functions: Constructing a unifying theory of AD / HD. *Psychological Bulletin*, 121, 65-94.
- Barkley, R. A., & Fischer, M. (2011). Predicting impairment in major life activities and occupational functioning in hyperactive children as adults: Self-reported executive function (EF) deficits versus EF tests. *Developmental Neuropsychology*, 36(2), 137–161. <https://doi.org/10.1080/87565641.2010.549877>
- Barkley, R. A., & Murphy, K. R. (2011). The nature of executive function (EF) deficits in daily life activities in adults with ADHD and their relationship to EF tests. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 33(2), 137–158. <https://doi.org/10.1007/s10862>
- Brown, T. E., & Sönmez, E. Ç. (2005). Dikkat eksikliği bozukluğu: Çocuklarda ve yetişkinlerde odaklanamayan zihin [Attention deficit disorder: Unfocused mind in children and adults]. ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık.
- Bryman, A., & Cramer, D. (2002). Quantitative data analysis with SPSS release 10 for Windows: A guide for social scientists. Routledge.
- Burgess, P. W., Alderman, N., Wilson, B. A., Evans, J. J., & Emslie, H. (1996). The Dysexecutive Questionnaire. Behavioral Assessment of the Dysexecutive Syndrome. Thames Valley Test Company.
- Büyüköztürk, Ş. (2018). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı [Handbook of data analysis for social sciences]. Pegem Atıf İndeksi, 001-214.
- Chan, R. C., Shum, D., Touloupoulou, T., & Chen, E. Y. (2008). Assessment of executive functions: Review of instruments and identification of critical issues. *Archives of clinical neuropsychology*, 23(2), 201-216. <https://doi.org/10.1016/j.acn.2007.08.010>
- Comrey, A. L., & Lee, H. B. (2013). A first course in factor analysis. Psychology press.
- Denckla, M. B. (1996). A theory and model of executive function: A neuropsychological perspective. En G.R. Lyon & N. A. Krasnegor (Eds.), Attention, memory, and executive function (pp. 263-278). Baltimore, MD: Paul H. Brookes.
- DeVellis, R. F. (2016). Scale development: Theory and applications. Sage publications.
- Diamond, A. (2012). Activities and programs that improve children's executive functions. *Current Directions in Psychological Science*, 21, 335–341. <https://doi.org/10.1177/096372141245372>
- Field, A. (2013). Discovering statistics using IBM SPSS statistics. sage.
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Structural equation models with unobservable variables and measurement error: Algebra and statistics.
- Goldstein, S. ve Naglieri, J. A. (Eds.). (2014). Handbook of executive functioning. The Frontal Lobes and Executive Functioning (TM Otero and LA Barker), Springer Science + Business Media.
- Goldstein, S., Naglieri, J. A., Princiotta, D., & Otero, T. M. (2013). Introduction: A history of executive functioning. In S. Goldstein & J. A. Naglieri (Eds.), Handbook of executive functioning, New York, NY: Springer.

Yürütücü İşlevler Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlilik Güvenirlik Çalışması

- Hoaken, P. N. S., Allaby, D. B., & Earle, J. (2007). Executive cognitive functioning and the recognition of facial expressions of emotion in incarcerated violent offenders, non-violent offenders, and controls. *Aggressive Behavior, 33*(5), 412–421. <https://doi.org/10.1002/ab.20194>
- Jacob, R., & Parkinson, J. (2015). The potential for school-based interventions that target executive function to improve academic achievement: A review. *Review of Educational Research, 85*(4), 512–552. <https://doi.org/10.3102/0034654314561338>
- Johnson, R. B., & Christensen, L. (2019). Educational research: Quantitative, qualitative, and mixed approaches. SAGE Publications, Incorporated.
- Kartal, M., & Bardakçı, S. (2018). SPSS ve AMOS uygulamalı örneklerle güvenilirlik ve geçerlik analizleri [Reliability and validity analyses with SPSS and AMOS applied examples]. Akademisyen Yayınevi: Ankara.
- Kline, R. B. (2015). Principles and practice of structural equation modeling. Guilford publications.
- Kumral, E. (2014). Klinik nöropsikoloji ve nöropsikiyatrik hastalıklar [Clinical neuropsychology and neuropsychiatric disorders].
- López, M. B., Arán Filippetti, V., & Richaud, M. C. (2022). Adult Executive Functioning Inventory (ADEXI): Factor structure, convergent validity, and reliability of a Spanish adaptation. *Applied Neuropsychology: Adult, 29*(6), 1380-1386. <https://doi.org/10.1080/23279095.2021.1880408>
- Marcoulides, G. A., & Schumacker, R. E. (2001). New developments and techniques in structural equation modeling. Psychology Press.
- McCloskey, G., Perkins, L. A., & Van Divner, B. R. (2009). Assessment and intervention for executive function diffi culties. New York: Routledge.
- Özdamar, K. (2016). Ölçek ve test geliştirme yapısal eşitlik modellemesi [Scale and test development structural equation modelling]. Eskişehir: Nisan Kitabevi.
- Polit, D. F., Beck, C. T., & Owen, S. V. (2007). Is the CVI an acceptable indicator of content validity? Appraisal and recommendations. *Research in Nursing & Health, 30*(4), 459–467. <https://doi.org/10.1002/nur.20199>
- Rajendran, G., Alloway, T. P., & Archibald, L. (2009). Working memory in children with developmental disorders. *Journal of Learning Disabilities, 42*(4), 372-382. <https://doi.org/10.1177/0022219409335214>
- Roth, R. M., Isquith, P. K., & Gioia, G. A. (2005). Behavior rating inventory of executive function—Adult version: Professional manual. Psychological Assessment Resources..
- Sahakian, B. J., & Owen, A. M. (1992). Computerized assessment in neuropsychiatry using CANTAB: Discussion paper. *Journal of the Royal Society of Medicine, 85*(7), 399–402
- Seçer, İ. (2015). Psikolojik test geliştirme ve uyarlama süreci [Psychological test development and adaptation process]. (1. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık. ISBN, 978–605.
- Tavşancıl, E. (2019). Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi [Measurement of Attitudes and Data Analysis with SPSS] (6th ed.). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Terwee, C. B., Bot, S. D., de Boer, M. R., van der Windt, D. A., Knol, D. L., Dekker, J., Bouter, L. M., & de Vet, H. C. (2007). Quality criteria were proposed for measurement properties of health status questionnaires. *Journal of Clinical Epidemiology, 60*(1), 34–42. <https://doi.org/10.1016/j.jclinepi.2006.03.012>

6. Ekler

Yürütücü İşlevler Envanteri

AÇIKLAMA: Lütfen her cümleyi dikkatlice okuyunuz ve bu sayfanın sağındaki 5 seçenekten sizin için en uygun seçeneğe (X) işareti koyunuz. Her cümle için uzun süre düşünmeyiniz. Mümkün olduğu kadar çabuk ve samimi cevaplar veriniz.

	CÜMLELER	Beni Kesinlikle Tanımlamıyor	Beni Tanımlamıyor	Beni Biraz Tanımlıyor	Beni Tanımlıyor
1	Sınavlara çalışırken odaklanmakta güçlük yaşıyorum	()	()	()	()
2	Çoğu zaman yapmaya çalıştığım işe odaklanmış durumda kalmayı başaramıyorum.	()	()	()	()
3	Bir paragrafı ilk okuyuşumda orada ne söylediğini anlayamam.	()	()	()	()
4	Bir şeyler okurken, dinlerken veya bir eylem yaparken konuya ne kadar odaklansam da birden kendimi başka bir konuyu düşünürken buluyorum.	()	()	()	()
5	Sınavlara çalışırken çalıştığım konunun içerisinde neye odaklanmam gerektiğini seçmekte sorun yaşıyorum.	()	()	()	()
6	Sıklıkla okuduğuma odaklanmada güçlük yaşıyorum	()	()	()	()
7	Genelde okurken hayale daldığım için okuduğum yeri tekrar okumam gerekir	()	()	()	()
8	Dikkatim çok çabuk dağılır.	()	()	()	()
9	Sevdiğim bir işi yaparken o işten kopup başka bir işe odaklanmakta zorluk yaşıyorum.	()	()	()	()
10	Genelde yazma ve okuma ile ilgili eylemler benim için uzun süren eylemlerdir.	()	()	()	()
11	Çok hızlı olduğumda kendimi yavaşlatmakta güçlük çekerim.	()	()	()	()
12	Bir şeyi dinlemem gerektiğinde çoğunlukla uykum gelir	()	()	()	()
13	İlgilendiğim bir işte kendimi enerjik hissetsem bile karşılığını hemen almadığımda ya da sürekli bir çaba gerektiren işe başladığımda enerjim hemen bitiverir.	()	()	()	()
14	Başladığım işin sonunu getirmekte zorlanırım	()	()	()	()
15	Çok sık dikkat ve unutkanlık hatası yaparım	()	()	()	()
16	Günlük yaşam stresleri karşısında kendimi kolayca bunalmış ve gergin hissederim.	()	()	()	()
17	Yazılı bir görevde değiştiğim konu ile ilgili yeteri kadar açıklama yapmayı unuturum ya da konudan saparım.	()	()	()	()
18	Bir iş yaparken aynı anda bir düşüncüyü veya küçük bir bilgiyi aklımda tutmakta zorlanırım.	()	()	()	()

Yürütücü İşlevler Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlilik Güvenirlik Çalışması

19	Sıklıkla ne söyleyeceğimi ya da bir odaya neden girmiş olduğumu unuturum.	()	()	()	()
----	---	-----	-----	-----	-----

Referanslara eklemek koşulu ile ölçek izinsiz kullanılabilir.

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu

Sayı : E-60116787-020-353860
Konu : Başvurunuz Hk.

06.04.2023

Sayın Dr. Öğr. Üyesi Fatma ÖZGÜN ÖZTÜRK

İlgi : 16.03.2023 tarihli dilekçeniz.

İlgi dilekçe ile başvurmuş olduğunuz "**Yürütücü İşlevler Envanteri Geliştirme Çalışması**" konulu çalışmanız **04.04.2023 tarih ve 06 sayılı** kurul toplantımızda görüşülmüş olup,

Yapılan görüşmelerden sonra; söz konusu çalışmanın yapılmasında **ETİK AÇIDAN SAKINCA OLMADIĞINA**, altı ayda bir çalışma hakkında Kurulumuza bilgi verilmesine oy birliği ile karar verilmiştir.

Bilgilerinizi rica ederim.

Prof. Dr. Hülya ÇETİN
Kurul Başkanı

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu :BSCAHN98CR Pin Kodu :18172

Belge Takip Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/pau-ebys>

Adres:Tıp Fakültesi Dekanlığı Kınıklı/Denizli

Telefon:0 (025) 8 Faks:0 (258) 296 17 65

e-Posta:tibbietik@pau.edu.tr Elektronik Ağ:http://www.pau.edu.tr

Kep Adresi: paurektorluk@hs01.kep.tr

Bilgi için: Hüsnüye ERDOĞAN YAŞAR

Unvanı: Bilgisayar İşletmeni

SOSYAL MEDYADA KRİZ İLETİŞİMİ SÜRECİNDE KRİZ SÖZCÜLÜĞÜ; PATİSWISS KRİZİ VAKA İNCELEMESİ

CRISIS SPOKESPERSONSHIP IN THE PROCESS OF CRISIS COMMUNICATION ON
SOCIAL MEDIA: THE CASE STUDY OF THE PATISWISS CRISIS

РЕЧЕВОЕ ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВО В ПРОЦЕССЕ КРИЗИСНОЙ
КОММУНИКАЦИИ В СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЯХ: ИССЛЕДОВАНИЕ НА ПРИМЕРЕ
КРИЗИСА PATISWISS

Emel KUŞKU ÖZDEMİR*

ÖZ

Bireysel internet kullanımının yaygınlaşması kurumlar için tüketicilerin kurumsal iletişim strateji ve uygulamalarında söz sahibi oldukları büyük değişimler yaratmıştır. Sosyal medya platformlarında kullanıcılar (tüketiciler/kurum temsilcileri) tarafından paylaşılan içeriklerin kısa bir sürede büyük kitlelere ulaşılabilirliği kurumlar için hem avantaj hem de dezavantaj oluşturabilecek yenilikleri beraberinde getirmiştir. Hatta sosyal medyanın interaktif iletişimi olanaklı kılan doğası zaman zaman kurumlar için tehdit oluşturan örneklerin de yaşanmasına neden olmuştur. Günümüzde özellikle üst düzey yöneticilerin sosyal medya platformlarındaki artan görünürlüğü ve kurum sözcülüğü temsilleriyle şahsi sosyal medya hesaplarından yaptıkları paylaşımlar, kurumlar için krizlere neden olarak yıllarca özenle inşa edilen itibarı da kısa sürede zedeleyebilmektedir. Bu çalışmada, 20 Nisan 2024 tarihinde bir tüketicinin X (Twitter) sosyal medya platformu üzerinden Patiswiss ürünlerinin küflü çıkması üzerine yaptığı paylaşımın ortaya çıkan kriz süreci konu alınmaktadır. Bu kapsamda Patiswiss krizinin iletişim süreci krizin ortaya çıkışı, kriz anı ve sonrası olmak üzere X paylaşımları üzerinden vaka analizi yöntemiyle incelenmektedir. Çalışmada kriz iletişiminde kurum sözcülüğünü üstlenen kişilerin sosyal medyanın kriz iletişimi sürecinde taşıdığı riskleri doğru yönetemediği bir vakanın betimsel analizi yapılmış olup, sosyal medyada etkin kriz iletişimi yönetimi için öneriler geliştirilmiştir. Bulgular, Patiswiss örneği üzerinden tüketici ve kurum kriz iletişim sözcüsü arasında gerçekleşen yanlış iletişimin markaları büyük itibar krizlerine sürükleyebileceğini, maddi ve manevi varlıklarını tehdit edebileceğini göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Kurumsal İletişim, Kriz iletişimi, İtibar Yönetimi, Kriz Sözcülüğü, Sosyal Medya, Patiswiss.

* **ORCID:** [0000-0001-7232-9233](https://orcid.org/0000-0001-7232-9233), Dr., İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu, kuskuemel@gmail.com

Kaynak Gösterim / Citation / Цитата: Kuşku Özdemir, E. (2024). SOSYAL MEDYADA KRİZ İLETİŞİMİ SÜRECİNDE KRİZ SÖZCÜLÜĞÜ; PATİSWISS KRİZİ VAKA İNCELEMESİ. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* (63), 51-70. **DOI:** [10.17498/kdeniz.1537398](https://doi.org/10.17498/kdeniz.1537398)

ABSTRACT

The widespread use of the internet on an individual level has created significant changes for institutions, where consumers now have a say in corporate communication strategies and practices. The rapid dissemination of content shared by users (consumers/corporate representatives) on social media platforms brings both advantages and disadvantages for institutions. The interactive nature of social media can sometimes pose threats to institutions. Today, the increased visibility of top-level executives on social media platforms and the statements they make from their personal accounts as corporate spokespersons can quickly damage reputations that have been carefully built over years, often resulting in crises. This study examines the crisis that emerged on April 20, 2024, when a consumer shared a post on X (Twitter) regarding Patiswiss products being moldy. The crisis communication process of Patiswiss is analyzed through case study methodology, examining X platform posts during the emergence, crisis moment, and aftermath of the crisis. The study presents a descriptive analysis of a case where those in charge of corporate spokespersonship failed to manage the risks of social media crisis communication properly. Recommendations are made for effective crisis communication management on social media. Findings indicate that miscommunication between the consumer and the corporate crisis spokesperson, as demonstrated by the Patiswiss example, can lead to severe reputation crises and threaten both tangible and intangible assets.

Keywords: Corporate Communication, Crisis Communication, Reputation Management, Crisis Spokespersonship, Social Media, Patiswiss.

АННОТАЦИЯ

Широкое использование интернета на индивидуальном уровне вызвало значительные изменения для организаций, где потребители теперь играют важную роль в корпоративных стратегиях и практиках коммуникации. Быстрое распространение контента, размещаемого пользователями (потребителями/представителями корпораций) в социальных сетях, приносит как преимущества, так и недостатки для организаций. Интерактивная природа социальных сетей порой создает угрозы для компаний. Сегодня возросшая видимость топ-менеджеров на платформах социальных сетей и их личные сообщения, сделанные в качестве корпоративных представителей, могут быстро нанести ущерб репутации, строившейся годами, приводя к кризисам. В данном исследовании рассматривается кризис, возникший 20 апреля 2024 года, когда потребитель опубликовал сообщение на платформе X (Twitter) о том, что продукция компании Patiswiss оказалась заплесневелой. Процесс коммуникации во время кризиса компании Patiswiss анализируется методом исследования случая на основе публикаций на платформе X на этапах возникновения, развития и разрешения кризиса. В исследовании представлен описательный анализ ситуации, в которой представители компании не смогли должным образом управлять рисками, связанными с коммуникацией в условиях кризиса в социальных сетях. Были предложены рекомендации для эффективного управления кризисной коммуникацией в социальных сетях. Выводы показывают, что неправильная коммуникация между потребителем и корпоративным представителем во время кризиса, как на примере Patiswiss, может привести к серьезным репутационным кризисам и угрожать материальным и нематериальным активам.

Ключевые слова: Корпоративная Коммуникация, Кризисная Коммуникация, Управление Репутацией, Речевое Представительство, Социальные Сети, Patiswiss.

1. GİRİŞ

Günümüzde, sosyal medya kriz iletişimi devrim niteliğinde değişiklikler yaratmış ve kurumlara paydaşlarıyla etkileşimde bulunabilecekleri, konuşmaları izleyebilecekleri ve krizler sırasında anlatıyı şekillendirebilecekleri bir platform sunmuştur. Bu nedenle bugün sosyal medya kriz iletişiminin dinamiklerini anlamak ve uygun teorik modelleri kullanmak, organizasyonların dijital çağda krizleri etkili bir şekilde yönetmeleri için hayati öneme sahiptir. Kriz durumlarında, sosyal medya platformlarının kriz iletişimi stratejilerinin merkezinde yer almasının altında ise hızlı ve etkili bilgi akışını sağlama kapasitesine sahip olması yatmaktadır.

Kriz iletişimi sosyal medyanın rolü kadar, önemli olan bir diğer konu kriz anında kurum adına iletişimi üstlenen kriz sözcüleridir. Kriz sözcülüğü, kriz anında resmi açıklamaları yapma, medya ile iletişimi yönetme ve kurumun duruşunu temsil etme sorumluluğunu taşıyan kişiyi veya ekibi ifade eder. Bu rolü üstlenen kişiler, kriz anında bilgi kirliliğini önleyerek doğru bilgilendirme yapmalı ve toplumu sakinleştirici, güven verici bir tutum sergilemelidir. Bu bağlamda, kriz sözcülüğü, kurumların kriz anlarında hem iç hem de dış paydaşlarına doğru ve tutarlı mesajlar iletmelerini sağlayarak krizin etkilerini minimize etmek için kritik bir rol oynamaktadır. Kriz sözcülüğünün etkin bir şekilde yönetilmesi, kurumun itibarını koruma ve kamuoyunun güvenini yeniden kazanma sürecinde belirleyici bir faktördür. Ayrıca, kriz sürecinde sosyal medya dinamiklerini ve kullanıcı davranışlarını anlamak, mesajların etkili bir şekilde iletilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Kriz sözcülüğünün başarılı bir şekilde yürütülmesi, kriz iletişimi şeffaflık, hız ve tutarlılık ilkelerine dayanmalıdır.

Kriz anlarında sosyal medya, kriz sözcülerine hem fırsatlar hem de zorluklar sunar. Sosyal medya platformlarının, anlık geri bildirim alabilme, geniş kitlelere hızlı ulaşabilme ve kriz yönetiminde etkileşimli iletişim kurabilme imkânı tanınması sunduğu fırsatlardır. Ancak, aynı zamanda bilgi kirliliği, yanlış anlaşılmalara ve spekülasyonlar gibi kriz iletişimi riskleri de içinde barındırmaktadır. Kriz sözcüsünün bu zorluklarla başa çıkabilmesi için hem stratejik iletişim becerilerine sahip olması hem de sosyal medya platformlarını etkin bir şekilde kullanabilmesi gerekmektedir. Bu yönleriyle, kriz sözcülüğü, kurumların kriz anlarında itibar yönetimini sürdürebilmesi için vazgeçilmez bir unsurdur.

Sonuç olarak, sosyal medyada kriz iletişimi sürecinde kriz sözcülüğü, kriz yönetiminin etkinliği ve kurumun itibarının korunması açısından kritik bir rol oynamaktadır. Kriz sözcülerinin, kriz anında hızlı, doğru ve tutarlı bilgiler sunarak kamuoyunu bilgilendirmesi, güven duygusunu yeniden tesis etmesi ve kriz sonrası toparlanma sürecini desteklemesi beklenir. Bu nedenle, kriz sözcülüğü, sosyal medyanın dinamikleri ve kriz iletişimi stratejileri ile uyumlu bir şekilde yürütülmelidir. Kriz sözcülerinin rolü ve sorumlulukları, kriz iletişiminin başarısını belirleyen temel unsurlardan biridir ve bu bağlamda akademik çalışmaların ve uygulamaların gelişimi büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, 20 Nisan 2024 tarihinde bir tüketicinin X (Twitter) sosyal medya platformu üzerinden Patiswiss ürünlerinin küflü çıkması üzerine yaptığı paylaşım ile ortaya çıkan kriz süreci konu alınmaktadır. Bu kapsamda Patiswiss krizinin iletişim süreci krizin ortaya çıkışı, kriz anı ve sonrası olmak üzere X paylaşımları üzerinden vaka analizi yöntemiyle incelenmesi amaçlanmaktadır.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

2.1. Kriz İletişiminde Sosyal Medyanın Rolü

Krizler, ani bir şekilde meydana gelebilen ve doğru bir şekilde yönetilmediğinde kurumların mevcut düzenini bozarak hatta varlığını tehlikeye atabilen, yıpratıcı ve yıkıcı nitelikteki olaylar olarak tanımlanmaktadır (Kayış, 2017, s. 131). Kriz dönemlerinde hedef

Sosyal Medyada Kriz İletişimi Sürecinde Kriz Sözcülüğü; Patiswiss Krizi...

kitleyle etkili iletişim sağlanamadığı durumlarda krizlerin başarılı bir şekilde yönetilememesi, kurumsal markaların olumsuz algılarla karşı karşıya kalması ve itibarlarının zarar görebilmesi durumları söz konusu olabilmektedir. Bu nedenle krizlerin kurumsal markaya en az hasarı verecek şekilde yönetilmesinin ön koşulu olarak kriz anlarında, markaların hedef kitleyle hızla iletişim kurarak ikna edici ve bilgilendirici mesajlar iletmelerinin gerekliliği öne çıkarılmaktadır (Aydın, 2019, s. 1169).

Günümüzde sosyal medya, kurumlar için kriz iletişimde kritik bir araç haline gelmiştir ve kurumların çeşitli paydaşlarla etkili bir şekilde etkileşimde bulunmalarına olanak tanımaktadır. Sosyal Medya Kriz İletişimi (SMCC) modeli, sosyal medya kullanıcılarını yaratıcılar/etkili kişiler, takipçiler ve etkin olmayanlar gibi farklı sosyal medya kamuoyları olarak tanımlamakta (Chen, 2021), model kategorize ettiği bu kullanıcıları kriz dönemlerinde anlamının önemini vurgulamaktadır (Kuruç ve Opiyo, 2019). Bahsi geçen bu kamular kriz iletişimi için geleneksel medyadan aksine sosyal medyayı tercih etmekte olup, bu durum kurumlar için de krizler sırasında sosyal medya platformlarını kullanmanın gerekliliğini doğurmaktadır (Chotia vd., 2022).

Kriz durumlarında etkili ve zamanında iletişim kritik öneme sahiptir ve sosyal medya, kurumlara kriz anlarında kilit kamuoylarıyla etkileşimde bulunmaları için uygulanabilir bir seçenek sunmaktadır (Hong, 2018). Araştırmalar, sosyal medyanın kriz yönetimindeki rolünü bilgi yayını yapan ve maliyet-etkin bir iletişim aracı olarak tanımlamaktadır (Babatunde, 2022). Buna ek olarak sosyal medyanın, kurumların kullanıcı konuşmalarını izlemelerini, tehditleri öngörmelerini ve kriz anında paydaşlarla etkileşimde bulunmalarını sağlayarak kurumlara kriz iletişimde önemli avantajlar sağladığı belirtilmektedir (Ly-Le, 2019). Sosyal medya krizlerini etkili bir şekilde incelemek ve yönetmek için sosyal medya analizleri ve duygu analizi, öne çıkan yöntemler arasında yer almaktadır (Tian vd., 2021). Sosyal medyanın yöntemleri krizler sırasında kamuoyuyla etkileşimi sağlamak, etkili iletişim kurmak ve kriz nedenlerini belirlemek için de kullanılmaktadır (Waxa ve Gwaka, 2021).

Öte yandan sosyal medyanın krize yönelik anlatıyı şekillendirme ve krizleri tanımlama rolünün yanında krizleri körükleme rolü de bulunmaktadır (Abel vd., 2016). Bu bağlamda krizlerin yönetimi boyutunda, sosyal medyanın etkisinde ortaya çıkan zorluklardan da bahsedilmekte bu yönüyle de sosyal medyanın kriz iletişimindeki rolünün derinlemesine anlamayı zorunlu kıldığı ifade edilmektedir (Bukar, 2019).

2.2. Marka Krizlerinin Yönetiminde Sosyal Medya ve Üretici (Prosumer) Tüketiciler

Modern pazarlama yaklaşımı bakış açısıyla üretici tüketicinin istek ve ihtiyaçları odağında pazara değer üreten taraf iken, tüketici kendine sunulan değeri fayda-maliyetleri yaklaşımıyla değerlendiren taraf olan tüketen konumundadır. Ancak günümüz değişen pazarlama yaklaşımlarında bu tarafların rolleri arasındaki çizginin bulanıklaştığı, tüketicinin ürün ve hizmetlerin hem üretim hem de sunuma katılımıyla üreten-tüketici (prosumer/co-producer) kavramının ortaya çıktığı söylenebilmektedir. Dahası bu ortak üretimin yalnızca iş süreçlerinde değil, aynı zamanda ortak-yaratıcı (co-creator) rolünde de karşımıza çıktığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle ortak-yaratıcı rolündeki tüketicinin, tüketim deneyimleriyle pazaryerinde kimlik, imaj, anlam, değer ve deneyim ürettiğinden bahsedilmektedir (Dedeoğlu, 2015, s. 19).

Hem içerik tüketicisi hem de üreticisi olarak karşımıza çıkan prosumerların, kriz dönemlerinde mikro, mezo ve makro seviyelerde önemli bir rol oynadığı belirtilmektedir (Lang vd., 2020). Bunun nedeni olarak bu bireylerin, kriz anlarında kritik öneme sahip olan filtrelenmemiş ve zamanında iletişim gibi avantajlar sunmaları gösterilmektedir (Zheng vd.,

2020). Bunun yanı sıra prosumerların faaliyet gösterdiği sosyal medya platformları, ortak ilgi alanlarına sahip bireyler arasında açık tartışmaları mümkün kılabileceğinden krizleri kolaylaştırılmasına neden olabileceği de ifade edilmektedir (Ly-Le, 2019). Bunun nedeni olarak ise prosumerların, sosyal motivasyonları ile sosyal ağları güçlendirme ve topluluklar oluşturma güçleri gösterilmektedir (Chandler ve Chen, 2015). Bu yönleriyle prosumerların sosyal medyada içerik tüketme, dağıtma ve üretme konusundaki aktif katılımlarının, onların başkalarının görüşlerini şekillendirme üzerindeki etkilerini de arttırdığı görüşünü yaratmaktadır (Weeks vd., 2015).

Prosumer tüketiciler için öne çıkarılan bir diğer konu sosyal medyadaki aktif rolleri aracılığıyla marka algısını ve tüketici davranışlarını etkileyebilme güçleridir (Le ve Le, 2022). Regalado-Pezúa' ya (2023) göre, sosyal medyada uzun süreli olumsuz bilgiye maruz kalma durumu, tüketicilerin duygularını etkileyerek korku ve panik yaratabilir. Bu yönüyle duygusal etki, krizler sırasında tüketici davranışlarını ve karar alma süreçlerini etkileyebilir. Bunun yanı sıra Zhang (2015), prosumerların sosyal medyada kişiselleştirilmiş pazarlama yoluyla ürünlerin yeniden satışıyla hem markalar hem de platformlar için değer yaratım süreçlerinde de aktif rolünden bahsetmektedir. Ayrıca, prosumerların, marka hikâye anlatımında aktif olarak yer alarak marka-tüketici dinamiğini daha derinleştiren özel bir ilişki geliştirebilme yeteneğinden bahsedilmektedir (Plessis, 2018). Tüm bunların yanında bu tüketiciler markalarla ilgili olumlu görüşlerden çok olumsuz görüşlerini sosyal medyadan paylaşma eğilimindedirler. Bu durumlarda kurumsal markaların kendi paydaşlarıyla hızlı bir biçimde iletişime geçip, haklı eleştirilerden yararlanmaları için kendi tüketicilerinin desteğini arkalarına almaları gerekmektedir.

Tüm bu görüşlerden hareketle sosyal medya krizlerinde prosumerların, içerik üretimi, ticaret ve kriz iletişimi süreçlerindeki dinamik rolleriyle kurumlar için etkin birer paydaş olduğu söylenebilmektedir. Etkilerinin bireysel, organizasyonel ve toplumsal düzeylerde yayılma potansiyeli olup, krizler sırasında görüşlerin, davranışların ve tepkilerin şekillendirilmesinde hayati öneme sahip oldukları ifade edilebilmektedir. Özellikle markaların ürün ve hizmetlerine yönelik şikâyetlerin yönetiminde sosyal medya, kriz iletişiminde kritik bir rol oynamaktadır. Çakmak (2023, s. 179) çalışmasında, kurumların krizlere hazırlıklı olarak kriz iletişim planları bulundurmaları ve bu planlara sosyal medyayı da dâhil etmenin gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Liu vd. (2015) araştırmalarında markaların ürün ve hizmetlere yönelik yaşanan kriz durumlarında sosyal medyanın gerçek zamanlı güncellemelerin paylaşılması ve paydaşlarla etkileşim sağlamak anlamında yaygın olarak kullanılan bir iletişim aracı olduğunu belirlemişlerdir. Benzer olarak Ma vd. (2020) Mars' ın ürün geri çağırma krizi üzerinden sosyal medyanın yöneticilere etkili risk iletişim stratejileri oluşturma konusunda önemli destekler sunduğunu belirlemişlerdir. Lambret ve Barki (2017) çalışmalarında, sosyal medyayı kurumsal krize yanıt stratejilerinin çevrimiçi paydaşların duyguları ile uyumlu hale getirme anlamında öne çıkan bir iletişim platformu olarak nitelendirmek ve kriz yönetiminde duygusal zekânın önemini vurgulamaktadırlar. Bu çalışmalar, marka ürün ve hizmetlerine yönelik yaşanan kriz durumlarında sosyal medyanın önemini vurgulamakta, sosyal medyanın krize zamanında yanıt verme, paydaşlarla duygusal uyum sağlama ve uygulamaların entegrasyonunu sağlama anlamında dijital çağda krizleri etkili bir şekilde yönetmek için gerekli olduğunu desteklemektedir.

2.3. Sosyal Medya Kriz İletişiminde Kriz Sözcüsünün Rolü ve Önemi

Kriz iletişiminde iletişim platformunun seçimi kadar bu platformlar üzerinde kurumsal mesajların paydaşlara kimin tarafından verileceği de önemli bir konuyu oluşturmaktadır. Bunun nedeni kriz sözcüsü seçiminin, kurumsal mesajların paydaşlar tarafından nasıl algılandığını önemli ölçüde etkileyebilecek bir kararı içermesidir. Zhao

Sosyal Medyada Kriz İletişimi Sürecinde Kriz Sözcülüğü; Patiswiss Krizi...

(2022) kurumlar için kurumsal kriz iletişim sözcülüğünü üstlenecek kişilerin kamuoyu nezdinde etkili/tanınmış kişiler olması, krizleri çerçevelemede ve kriz olayları sırasında kamuoyunun algılarını etkilemede önemli tarafları etkileme gücünün olması gerekliliklerini öne çıkarmıştır.

Kriz iletişiminin etkili bir şekilde yönetilebilmesi ve paydaşlara yönelik güven ve inancı sürdürebilmek için kurumların kriz sözcüsünün seçiminde dikkat etmesi gereken faktörler çeşitli çalışmalarda (Gasana, 2024; Beldad, 2023; Abu-Akel vd., 2021; Lim ve Brown-Devlin, 2021; Schoofs, vd. 2019; Waele vd., 2018; Hong ve Len-Ríos, 2015); güvenilirlik, uzmanlık, duygusal zeka, görünürlük ve tanıma, sözsüz iletişim, tutarlılık ve yanıt stratejisi uyumu gibi faktörler üzerinden açıklanmıştır.

- *Kriz sözcüsünün güvenilirliği:* Sözcünün güvenilirliği, özellikle kriz dönemlerinde organizasyonun imajını korumak için hayati öneme sahiptir (Hong ve Len-Ríos, 2015). Yüksek güvenilirliğe sahip bir sözcü seçmek, iletişimin güvenilirliğini artırabilir.
- *Kriz sözcüsünün uzmanlık ve yetkisi:* Konu hakkında uzmanlığa sahip veya CEO gibi yetkili bir pozisyonda bulunan bir sözcü, kriz iletişimine ek güvenilirlik katabilir (Beldad, 2023). Uzmanlık, doğru ve bilgilendirilmiş mesajlar iletmeye yardımcı olabilir.
- *Kriz sözcüsünün duygusal zeka becerisi:* Sözcünün empati ve duyguları etkili bir şekilde iletme yeteneği, kriz sırasında mesajın nasıl alındığını etkileyebilir (Schoofs vd., 2019). Olaylar hakkında duyguları ifade etmek, itibar zararını azaltmaya yardımcı olabilir.
- *Kriz sözcüsünün görünürlüğü ve tanınma düzeyi:* Bazı durumlarda, tanınmış bir figür veya ünlünün sözcü olarak kullanılması, krize dair farkındalığı artırabilir ve daha geniş bir kitleye ulaşabilir (Abu-Akel vd., 2021). Tanınan sözcüler dikkat çekebilir ve mesajın yayılmasını artırabilir.
- *Kriz sözcüsünün sözsüz iletişim becerileri:* Sözcünün sözsüz ipuçları, görsel ve vokal ipuçları dahil, kriz sırasında paydaşların algılarını etkileyebilir (Waele vd., 2018; Waele vd., 2017). Sözsüz davranışlara dikkat etmek, tutarlı ve güven verici bir mesaj iletmeye açısından önemlidir.
- *Kriz sözcüsünün mesajlardaki tutarlılık:* İletişim protokollerinin belirlenmesi ve belirli sözcülerin atanması, krizler sırasında mesajların tutarlı ve koherent olmasını sağlayabilir (Gasana, 2024). Atanmış bir sözcü, iletişimi düzenlemeye ve karışık mesajlardan kaçınmaya yardımcı olabilir.
- *Kriz sözcüsünün seçilen kriz yanıt stratejisi ile uyumu:* Seçilen kriz yanıt stratejisi (azaltma vs. yeniden inşa) marka taraftarlarının ve tüketicilerin kriz iletişimini değerlendirme biçimini etkileyebilir (Lim ve Brown-Devlin, 2021). Sözcünün yanıt stratejisiyle uyumlu olması, paydaşların algılarını etkileyebilir.

3. YÖNTEM

Patiswiss 2004 yılında Ankara’da kurulan ve çikolata üretimine başlayan butik bir çikolata markasıdır. Butik çikolata üreticisi olarak kurulan Patiswiss, Ocak 2020’de toplam 8500m² kapalı alana sahip, 2 fabrikası ile tecrübeli ustaların el yapımı üretimlerini harmanlayan, yüksek gıda güvenliği ve kalite standartlarında üretim yapan bir çikolata fabrikasına dönüşmenin yanı sıra, krema-ezme, granola-müsli gibi ek ürün ailelerini de bünyesine alarak, pastalar, kekler ve kurabiyeler ile portföyünde 12 ana kategoride 140’ı aşkın ürün çeşidi barındırır. Ek olarak, endüstriyel çikolata ve ürettiği ürünlerin

hammaddelerin tedarikini de sağlayarak birçok firma ile iş birliğini sürdürmektedir (<https://www.patiswiss.com.tr>).instagram).

Ağustos 2024 itibariyle Patiswiss' in Instagram sayfasını takip eden 92.000 kişi, LinkedIn hesabını takip eden 16.000 kişi, Facebook hesabını takip eden 1700 kişi ve X hesabını takip eden ise 592 kişi bulunmaktadır.

Çalışma kapsamında, gıda sektöründe faaliyet gösteren Patiswiss markasının Nisan 2024 tarihinde yaşadığı krizde iletişimi nasıl yönettiği nitel araştırma yöntemlerinden biri olan tek durum vaka analiziyle incelenmesi amaçlanmıştır. Vaka analizi deseninin literatürde örnek olay incelemesi ve durum çalışması gibi farklı isimlerle anıldığı görülebilmekle birlikte, İngilizce karşılığı olarak case study kullanılmaktadır.

Tek durum vaka analizi araştırma deseni çerçevesinde yapılandırılan çalışmada Patiswiss krizi literatürde (Aytaçlı, 2012, s. 3) de ifade edildiği şekliyle: yaşanan olayların zengin bir şekilde tanımlanması, olayları zamansal olarak sıralanması ve hikayleştirilmesi, analiz için olay akışlarında araştırmacı olarak tartışmalara yer verilmesi, olayın tarafı olan kişilerin algı ve ifadelerinin betimlenmesi ve belirgin olayların öne çıkarılması suretiyle analiz edilmiştir.

Bu kapsamda Patiswiss krizinin çalışma bulguları krizi iki yönden ele alınmıştır. İlk olarak Patiswiss CEO' sunun sosyal medya paylaşımları kriz iletişimi çalışmaları kapsamında analiz edilip yorumlanmıştır. İkinci olarak ise kurumun krizi yönetmek için kullanması gereken kriz iletişim çalışmaları konusunda tartışma ve önerilere yer verilmiştir.

4. BULGULAR VE YORUM

Patiswiss Krizinde I. Aşama: Krizin Ortaya Çıkışı

20 Nisan 2024 tarihinde LinkedIn sosyal medya platformu aracılığı ile bir Patiswiss tüketicisi Migros' tan aldığı Patiswiss markasına ait ürünün küflü çıktığıyla ilgili *“Bir hevesle aldığım kahve eşlikçilerime bakın, küflenmiş çikolataya ilk defa şahit oluyorum ☹ üstelik son tüketim tarihine daha var. Muhtemelen tedarik zinciri sürecinde muhafaza koşullarında bir problem var”* ifadelerini içeren paylaşım yapmıştır. Tüketici ilgili paylaşımında küflü çıkan çikolatanın görselini marka ismi ve ambalajını içerek şekilde paylaşmış, Migros Tedarik Zinciri ve Patiswiss markasının kurucusu ve aynı zamanda da CEO'su olan Elif Aslı Yıldız Tunaoğlu'yu da etiketlemiştir (Görsel 1).

Sosyal Medyada Kriz İletişimi Sürecinde Kriz Sözcülüğü; Patiswiss Krizi...

Esra U. · 3rd+
ithalat&ihracat Operasyon Uzmanı
6d · 🌐

+ Follow

Bir heves aldığım kahve eşlikçilerime bakın, küflenmiş cikolataya ilk defa sahib oluyorum 😞 üstelik son tüketim tarihine daha var

muhtemelen tedarik zinciri sürecinde muhafaza koşullarında bir problem var 🙄

Migros Supply Chain Solutions

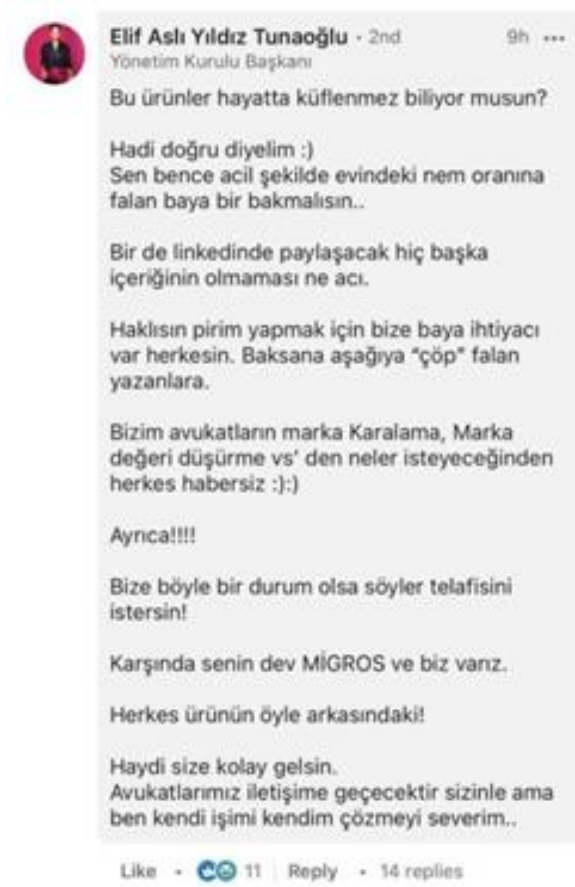
#patiswiss

Elif Aslı Yıldız Tunaoğlu

Görsel 1. Tüketici Sosyal Medya Paylaşımı

Markaya ya da Tunaoğlu' nun şahsına herhangi bir hakaret içermeyen bu kullanıcı paylaşımına marka kurucusu ve CEO' su Tunaoğlu' nun cevap veren bir paylaşım yapmasıyla olay sosyal medyada gündem olmuştur. Tunaoğlu' nun “Bu ürünler hayatta küflenmez biliyor musun? Hadi doğru diyelim 😊 Sen bence acil bir şekilde evindeki nem oranına falan baya bir bakmalısın. Bir de LinkedIn' de paylaşacak hiç başka içeriğinin olmaması ne acı. Haklısın prim yapmak için bize baya ihtiyacı var kerkesin. Baksana aşağıya “çöp” falan yazanlara. Bizim avukatların marka karalama, marka değeri düşürme vs. den neler isteyeceğinden herkes habersiz 😊😊 Ayrıca! Bize böyle bir durum olsa söyler telafisini istersin! Karşında senin dev Migros ve biz varız. Herkes ürünün öyle arkasındaki! Haydi size kolay gelsin. Avukatlarımız iletişime geçecektir sizinle ama ben kendi işimi kendim çözmeyi severim.” ifadelerini içeren bir paylaşım yapmıştır. Bu sosyal medya paylaşımı marka kriz sözcülüğü anlamında yanlış yürütülen bir iletişim ve itibar krizini ortaya çıkarmıştır (Görsel 2).

Görsel 2. Kriz Sözcüsü Sosyal Medya Paylaşımı

Tunaoğlu' nun cevap olarak paylaştığı yanıt tüketiciye karşı empatik ve sorumluluk taşıyan bir tutumdan uzaktır. Bununla birlikte bir kurum adına sözcü olarak görev üstlenen sorumlu kişilik özelliğinden ziyade markaya zarar verecek düzeyde kişisel egoları içermektedir.

Kurumsal İletişimciler Derneği Başkanı Murat Göllü (2024) gıda sektöründe operasyonel süreçlerle ilgili yaşanabilecek bir durumun marka CEO' su tarafından doğrudan tüketiciye yazılan yanlış bir yanıtla krize dönüşebileceğine vurdu yaparak sözcülerinin bu durumlarda tüketicilerle ve durumla ilgilendiklerini gösteren mesajlar iletmelerinin önemine değinmiştir. Göllü tarafından dikkat çekilen bir diğer konu ise, tüketici şikâyetlerinin yaygın olarak X ve Instagram gibi sosyal medya platformlarında görülürken bu tüketicinin şikâyeti için LinkedIn' i tercih etmiş olmasıdır (<https://www.yenicagazetesi.com.tr/cuneyt-ozdemir-patiswiss-krizi-hakkinda-konustu-cikolata-soslu-peri-masali-sona-mi-789439h.htm> Erişim tarihi 20.05.2024).

Patiswiss Krizinde II. Aşama: Kriz Anı

Patiswiss tüketicisinin paylaşımı ve Marka CEO' sunun ona cevap olarak yaptığı paylaşım LinkedIn sosyal medya platformunda kısa sürede gündem olmuştur. Özellikle Marka CEO' su Tunaoğlu' nun vermiş olduğu cevabın içeriği diğer diğer kullanıcılardan

Sosyal Medyada Kriz İletişimi Sürecinde Kriz Sözcülüğü; Patiswiss Krizi...

büyük tepkiler almıştır. Tunaoğlu' nun paylaşımı sosyal medya platformundan silinse de kullanıcıların marka ve CEO' nun payaşımıyla ilgili peş peşe olumsuz içerikler paylaşmaya başlamasıya, kriz büyüyerek bir sosyal medya krizine dönüşmüştür. Tunaoğlu' nun durumu ve hatalarını kabul edip yönetmeye çalışmak yerine marka tüketicisine olumsuz bir tutum sergileyerek tüketicie yönelik suçlayıcı, alaycı ve tehditvari bir tavır sergilemesi sosyal medyada büyük tepki toplamıştır. Kriz anında markanın kendine gelen tüketici yorumlarına kurumsal iletişim stratejileri doğrultusunda yanıtlar vermemesi krizin diğer sosyal medya platformlarına da yayılmasına neden olmuş, markayı ülke düzeyinde yaşanan bir krizle karşı karşıya bırakmıştır.

Patiswiss markasının yanlış yönetilen kriz sözcülüğü sonucunda karşı karşıya kaldığı kriz durumu yalnızca tüketiciler düzeyince kalmamış, marka ve CEO' nun yaptığı paylaşımlar birçok itibarlı markanın kurumsal iletişim uzmanlarının, akademisyenlerin ve medya çalışanlarının da hedefi olmuştur. Örneğin Türkiye' nin önde gelen büyük markalarından biri olan ve Ülker'i bünyesinde barındıran Yıldız Holding Yönetim Kurulu Üyesi Murat Ülker konuya ilişkin görüşünü kişisel LinkedIn hesabından Dünya yazarı ve kriz yönetimi alanında önemli çalışmaları olan iletişim akademisyeni Prof. Dr. Çisil Sohodol'un paylaşımını alıntılıyarak konuyla ilgili paylaşımında bulunmuştur. Ülker paylaşımında, "Her zaman her mevkide öğreneceğimiz şeyler var" ifadesini kullanarak marka kriz sözcüsü görevini yürütecek olan kişilerin bu konuda alması gereken derslere dikkat çekmiştir (Görsel 3). Markanın yaşadığı kriz hakkında yazılan yazılar ve paylaşılan sosyal medya içerikleri birçok kişi tarafında beğeni, yorum ve paylaşım başta olmak üzere pekçok etkileşim almak sureti ile yayılımını arttırmıştır.

Murat Ülker · 2.

Chairman at pladis and Godiva Chocolatier and Boar...
4 saat ·

[+ Takip Et](#) ...

Her zaman, her mevkide öğreneceğimiz şeyler var.

Prof. Dr. Çisil Sohodol · 2.

Bahcesehir University Faculty of Communication
18 saat · Düzenlendi ·

[+ Takip Et](#)

Patiswiss Çikolata'larının CEO'sunun ürün ile ilgili şikayette bulunan bir müşteriye verdiği "atarlı" cevabı eminim herkes biliyor.

Aslında olay kriz bile değildi. Gıda kategorisinde karşımıza çıkabilecek muhtemelen operasyonel süreçlerden kaynaklı bir sorundu. Yapılması gereken tüketicieyle "onunla ilgilenildiğini", üründe meydana gelen soruna sahip çıkıldığını gösteren bir iletişim kurmaktı. Hadi onu yapamıyorsun diyelim; o zaman stratejik sessizlik bile daha iyi sonuç verebilirdi.

Ama ne oldu! Markanın bir çalışanı değil en tepe yöneticisi, şikayette bulunan tüketici ile atarlı, ünlemleri ve posta koyan mesajlaşmayı tercih etti. Ve sevgili [Murat Göllü](#) ile "krizi CEO çıkarırsa kim yönetecek" diye eğitimlerde tartışmaya açtığımız başlık gerçek oldu.

Bir şirketin CEO'su böylesi bir mesajı tüketicie yazamaz, yazmamalı, yazmaması gerektiğini bilmeli. Bir DM'in herkesle paylaşılması bir saniyede alınacak ekran görüntüsüne bakar. İç yazışmalarda bile bir sızıntı durumunda nasıl krizlere neden olduğuna dair onlarca örnek varken bu hata kabul edilemez.

Görsel 3. Sektör Uzmanları ve Akademisyenlerin Sosyal Medya Paylaşımları

Kriz LinkedIn' in ardından markanın hem Instagram hem de X sosyal medya hesaplarına sçıramış, konu X' de TT olmuştur. Kriz anındaki tüketici tepkilerini azaltmak için Tunaoğlu hem kendi kişisel hem de markasının Instagram hesaplarını yorumlara kapatmış ve eş zamanlı olarak hem X (Görsel 4) hem de Instagram' daki kişisel hesaplarından bir özür mesajı paylaşmıştır.

elifasliyildiz 🌟 Valla büyük yanlış anlaşılma mı oldu, ben mi yanlış anlattım bilmiyorum. Ama çok özür dilerim sizi de meşgul ettiğim için. Beni biliyorsunuzdur bence. Tek demek istediğim ürünün herkes arkasında bize gönderseniz çözerdik, markaya zarar verecek bir posta gerek yoktu derkenennnn.... İmla bilgimin gücü de eklenince ben vermişim gibi duruyor. Neyse bizim avukatlar benim içinde bişeyler düşünecektir. Sonuçta yönetim kurulu ile yönetiyoruz şirketi. Raziyim sorun yok. Tek derdim en iyi ürün en iyi fiyat. Son nefesime kadar vazgeçmeyeceğim. Gıda dışı markalarım, girişimlerim dahil. Sevgilerimle.

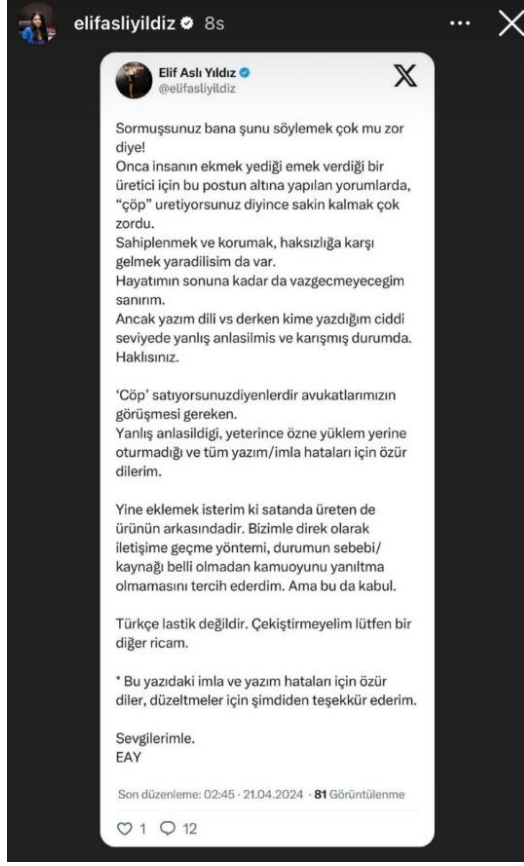
Şimdiden imla ve yazım yanlışlarım için özür dilerim, sosyal medya uzananlarımın mesai saatleri dışında çalıştırmak istemiyorum:(Zaten olanlara eminim çok üzüldüler. Düzelteceklere, bana koşulsuz, ücretsiz eğitim vereceklere de teşekkür ediyorum 🙏

51m 1 like Reply See translation

Görsel 4. Tunaoğlu' nun X Platformu Özür Paylaşımı

Tunaoğlu' nun X' den yaptığı paylaşımında “*Valla büyük yanlış anlaşılma mı oldu, ben mi yanlış anlattım bilmiyorum. Ama çok özür dilerim sizi de meşgul ettiğim için. Beni biliyorsunuzdur bence. Tek demek istediğim ürünün herkes arkasında bize gönderseniz çözerdik, markaya zarar verecek bir posta gerek yoktu derkenennnn... İmla bilgimin gücü de eklenince ben vermişim gibi duruyor. Neyse bizim avukatlar benim içinde bişeyler düşünecektir. Sonuçta yönetim kurulu ile yönetiyoruz şirketi. Raziyim sorun yok. Tek derdim en iyi ürün en iyi fiyat. Son nefesime kadar vazgeçmeyeceğim. Gıda dışı markalarım, girişimlerim dâhil. Sevgilerimle. Şimdiden imla ve yazım yanlışlarım için özür dilerim, sosyal medya uzananlarımın mesai saatleri dışında çalıştırmak istemiyorum ☹Zaten onlara eminim çok üzüldüler. Düzelteceklere, bana koşulsuz, ücretsiz eğitim vereceklere de teşekkür ediyorum.*” İfadeleri yer almaktadır. Ancak Tunaoğlu' nun LinkedIn paylaşımına benzer olarak X' de paylaştığı özür mesajında da samimi olmadığı söylenebilmektedir. Mağdur olan tüketiciden ziyade diğer sosyal medya kullanıcılarını konuyla ilgili meşgul etme durumundan kaynaklı bir özürü içermektedir (Görsel 3).

Sosyal Medyada Kriz İletişimi Sürecinde Kriz Sözcülüğü; Patiswiss Krizi...

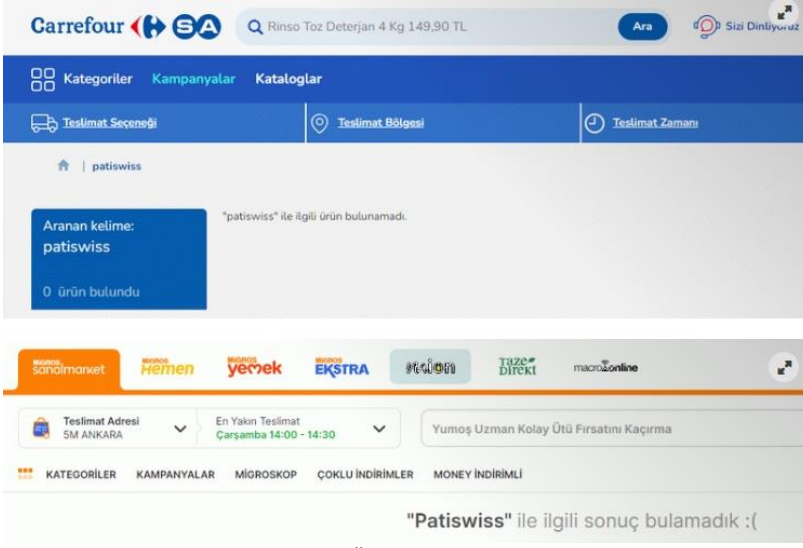

Görsel 5. Tunaoğlu' nun Instagram Paylaşımı

Bununla birlikte devamında attığı Instagram paylaşımı (Görsel 5) incelendiğinde de Tunaoğlu' nun bir marka CEO' su olarak kullandığı kurumsal olmayan dil ve konuya yönelik gayri ciddi tavrı öne çıkmaktadır.

Patiswiss Krizinde III. Aşama: Kriz Sonrası

Ne Tunaoğlu' nun özür paylaşımları ne de sosyal medya hesaplarını kullanıcı yorumlarına kapatmak markanın yaşadığı iletişim sözcülüğü krizine bir çözüm olmamıştır. Büyüyen tüketici tepkileri sonucunda ulusal basına yansıyan haberlere göre, Migros ve Carrefour gibi büyük zincir marketler, Patiswiss markasına ait ürünleri uygulamalarından kaldırmıştır. 22-23 Nisan tarihlerinde Migros ve Carrefour sitelerinde arama yapıldığında, bu markanın ürünlerinin listelenmediği görülmüştür (Görsel 6).

Görsel 6. Zincir Marketlerde Patiswiss Ürünlerinin Satıştan Kaldırıldığına Yönelik Görsel

Zincir marketlerin markaya ait ürünleri raflardan kaldırdığı haberlerinin ardından, Patiswiss markası resmi sosyal medya hesabından ilk kez bir açıklama yayınlanmıştır (Görsel 7).

Görsel 7. Patiswiss Resmi Hesabından Yapılan İlk Açıklama

Sosyal Medyada Kriz İletişimi Sürecinde Kriz Sözcülüğü; Patiswiss Krizi...

Açıklamada "Patiswiss markası olarak ürünlerimizin raf ömrü boyunca taze ve sağlıklı bir şekilde kalmasını sağlamak için yoğun çaba sarf ediyoruz. Farklı etkenlerden kaynaklı oluşan ürün sıkıntılarında müşteri hizmetleri ve ilgili departmanlarımız ile tüm detayları inceleyerek çözüme ulaştırıyoruz. Her geri bildirim, ürünlerimizi geliştirmek için bir fırsat olarak görüyoruz." ifadeleri yer almakta olup bu açıklamanın hemen ardından Tunaoğlu kendi şahsi hesabından yaptığı yazılı basın açıklaması ile yönetim kurulu başkanlığı görevinden istifa etmiştir.

Paylaşımında Tunaoğlu "Her şeyin önünde koyduğum tüketicilerimizden birini hatalı bir cevapla üzdüm. Özellikle her geçen yıl kadın istihdamını arttırmaya, iş hayatındaki eşitliğini savunmayı kendine misyon edinmiş biri olarak hemsinsime vermiş olduğum hatalı cevabın savunması olmayacağını elbette biliyorum. Bu yaptığımın çok yanlış bir davranış olduğunu sonuna kadar kabul ediyor, yaşanan bu tatsız hadise nedeniyle başta kendisinden, sonrasında tüm tüketicilerimizden ve değerli kamuoyundan samimi bir şekilde özür diliyorum. Samimi özürümün bir yansıması olarak bugün itibarıyla Yönetim Kurulu Başkanlığı görevimden ayrılıyorum. Görev değişikliği, Yönetim Kurulu kararıyla hızlıca ilan edilecektir. Saygılarımla." ifadelerine yer vermiştir (Görsel 8).

Görsel 8. Tunaoğlu' nun İstifa Ettiğine Yönelik Paylaşımı

Tunaoğlu' nun özür ve görevinden istifasını içeren paylaşımının profesyonel iletişimciler tarafından hazırlandığı aşikardır. Krizin başında olması gerektiği gibi bir marka yöneticisine ve kriz iletişimi sözcüsüne uygun şekilde tasarlanmış bir iletişim mesajı özelliği göstermektedir. Olması gerektiği bir dille, samimi özür dileklerini içeren ve usul olarak kurumsal iletişim stratejilerini temel alan bu mesajın kriz ortaya çıktığı anda paylaşılması halinde hem marka hem de Tunaoğlu' nun itibarını güçlendirecek türden bir mesaj olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Ancak Tunaoğlu' nun istifası ve özürünü içeren iyi kurgulanmış bu mesajın kriz ortaya çıktıktan ve sayısız yanlış iletişim mesajından sonra gelmesi tüketiciler nezdinde samimiyeti tartışmalı olarak nitelenmiştir. CEO istifa ettikten sonra yerine eşinin geçmesi ise kriz yönetmek ve güveni geri kazanabilmek için kapsamlı bir iletişim ve iyileştirme stratejisi olarak görülmeyebilir.

5. TARTIŞMA VE ÖNERİLER: KRİZ İLETİŞİMİ NASIL OLMALI?

Günümüzde tüketicilerin tüketme işlevinin yanında birer üretici konumuna (prosumer tüketici) da geldiği göz önün alındığında, kullandıkları markalar üzerinde hak iddia edebilecekleri unutulmamalıdır. Bu tüketiciler beğenmediği bir ürün ya da hizmetle karşılaştıklarında bunu sosyal medyada paylaşabilir ve bu yolla kısa bir sürede diğer kullanıcılardan destek bulabilirler. Aydın' a (2023, s.57) göre bu durum günümüzde kurumların çevrim içi itibarlarını yönetmelerinin ve olumlu bir imaj oluşturup sürdürmelerinin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Bu iletişim akışı bugün sosyal medya ile tüketici ve marka temsilcileri arasındaki iletişim için geçerlidir. Markalar adına CEO' ların iletişim sözcüsü olması normal şartlarda doğru bir karardır. Kurumun en yetkili ve güvenilir olan kişisi olan CEO' lar paylaşımlarını kendi ağızlarından yaptıkları, tüketicilerine karşı şeffaf ve samimi oldukları durumlarda bu markalar için itibarı artırıcı bir koşul olarak bile işlev görebilmektedir. Ne varki olumsuz bir kullanıcı yorumuna kurum adına iletişim sözcülüğü görevini yürütüyor olsa dahi doğrudan marka CEO' larının yanıt vermesi uygun bir yol değildir. Bu iletişim akışının sağlıklı olarak yürütülebilmesi için kurum adına çalışan iletişim uzmanlarının öncelikli olarak karşı karşıya kalınan durumun ne olduğunu detaylı şekilde analiz etmesi gerekmekte olup, CEO' nun kullanıcılarla iletişimde olacağı durumların kriz öncesinde kriz iletişim senaryolarıyla önceden belirlenmesi önemlidir. Çünkü bazı durumlarda kendi kişiliklerini marka kimliğiyle özdeşleştiren CEO' ların kriz durumlarında markayla ilgili olumsuz söylemleri üzerlerine alınarak cevap vermeleri; Patiswiss krizinde olduğu gibi markalar için daha büyük iletişim krizlerinin ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir.

Mediacat yazarı Şenses (2024) Patiswiss markasının yaşadığı iletişimi sözcülüğü krizinin nedenini markanın kurumsal erdemler olan; hataları kabul etme, özür dileme, tüketici dostu ve çalışan dostu olma ve hataları telafi etme isteğinden yoksun olmasına dayandırmaktadır (<https://mediacat.com/patiswiss-krizinden-neler-ogrendik/>). Markaların itibarlarını oluşturmaları yılları olsa da, bu itibarların yok olması dakikalarla sınırlı olabilmektedir. Patiswiss'in CEO'su Tunaoglu' nu istifaya götüren iletişim sözcülüğü krizinin hatırlattığı üzere marka yöneticilerinin olası krizlerden kaçınmak ve krizleri yönetmek için gerekli bilgi ve tecrübeye sahip olması önemlidir.

Tunaoglu' nun şikâyetini sosyal medya platformu üzerinden yaptığı bir paylaşım ile getiren tüketiciye karşı olan uslubu, markayı karalamaya çalıştığına dair suçlayıcı tavrı ve hukuki olarak tüketiciye yönelik kullandığı tehditkâr dil kurum adına kriz sözcülüğünü üstlenen kişi tarafından baştan sonra yürütülmemesi gereken bir kriz iletişim süreci olarak literatüre geçmiştir. Devamında gelen özür ifadelerinin yer aldığı ve istifasını içeren kamuoyu açıklaması ise tüketicilerin ve sosyal medya üzerinden oluşturdukları toplulukların markalar için ne derece önemli olduğunu birkez daha gözler önüne sermektedir.

Patiswiss krizi örneğinden hareketle dijital mecraların marka iletişimi anlamında kurumlar için fırsatlar kadar tehditler de içerdiği bir kez daha görülmüştür. Sosyal medya platformlarının kendine has doğası geleneksel medyada hazırlanan kurgulanmış kurumsal mesaj içeriklerinin aksine dinamik bir özellik göstermektedir. Bu dinamik özellik markaların sosyal medyada yaşadıkları kriz durumlarında nasıl davrandıklarını ve nasıl yanıtlar verdiklerini öne çıkarmaktadır.

Bu çalışma kapsamında yürütülen Patiswiss markasının kriz sözcülüğü krizinin vaka analizi sonucunda markaların kriz durumunu yönetmek için kriz iletişimi özelinde izlemesi gerek yol ve yöntemlere ilişkin bazı öneriler geliştirilmiştir.

- Başarılı bir kriz yönetimi için öncelikli olarak krize doğru yanıt stratejisiyle cevap vermek hayati öneme sahiptir. Sosyal medya doğası gereği içeriklerin hızlı yayıldığı

Sosyal Medyada Kriz İletişimi Sürecinde Kriz Sözcülüğü; Patiswiss Krizi...

- bir iletişim platformudur. Bu nedenle Patiswiss krizinde ilk adım tüketici şikâyetinin dikkate alınması ve sorunun kaynağının analiz edilmesi olmalıdır.
- İkinci adım tüketici şikâyetine doğru bir iletişim stratejisi olarak kurumsal sosyal medya hesaplarından dönüş sağlanması ve bu dönüş sürecindeki iletişim mesajının saygılı ve tüketiciyle empati kurulduğunu gösterecek içerikte hazırlanmasıdır.
 - Üçüncü adım krize konu olan problemin kaynağı ne olursa olsun markanın tüketiciye karşı sorumluluğu aldığı gösterecek, şeffaf ve markaya olan güveni arttıracak iletişim mesaj ve stratejini benimsemesidir. Eğer olası bir zarar durumu söz konusu ise olayı kabul ederek özür dilemek en etkili acil cevap stratejilerinden biridir.
 - Dördüncü adım tüketici doğrudan CEO'yu etiketleyen bir mesaj paylaştığı için kriz durumu detaylı bir şekilde analiz edilip konu anlaşıldıktan sonra CEO'nun marka imajına, değerine ve itibarına uygun bir iletişim örneği sergilemesidir.
 - Beşinci adım, krizin çözümüne yönelik gayret gösterildiğine yönelik tüketicinin ikna edilmesi ve kuruma olan güveninin ve markaya olan aidiyetinin korunmasının amaçlanmasıdır.
 - Ve son olarak, neden ne olursa olsun krize konu olan olay/duruma yönelik tüketici memnuniyeti sağlanmalı kurum itibarını zarara uğratan söylem ve eylemlerden uzak durulmalıdır.

Literatürde de kriz iletişimi sürecinde kriz sözcülüğünün ve kriz iletişim sözcüsünün seçiminin önemine odaklanan çalışmalar incelendiğinde de benzer konulara yer verildiği söylenebilmektedir. Jiang (2024), rekabetinin giderek şiddetlendiği günümüz pazarında, marka pazarlaması ve rekabetçiliğini artırmada kurum sözcüsünü seçiminin önemine değinerek doğru sözcüyü seçmenin ve bu doğrultuda etkili pazarlama stratejileri oluşturmanın işletmeler için potansiyel risk ve zorluklar içerdiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte yürüttüğü araştırmanın sonuçları, doğru sözcüyü seçmenin ve etkili pazarlama stratejileri geliştirilmesinin marka bilinirliğini ve itibarını artırmak için önemli olduğunu göstermektedir. Hoffmann (2023, s. 27) ise çalışmasında, bir sosyal grubu temsil etme görevi ile yetkilendirilen sözcülerin birinin yerine konuşmak anlamına gelen temsil sorunundan kaçamayacaklarını savunmaktadır. Bu bağlamda konuşmacı/dinleyici ilişkisini sembolik güç kavramı aracılığıyla yeniden şekillendirmekte sözcülerin sembolik güç uğruna mücadele ederken, sosyal gruplara ve alanlara sosyal sınıflama kategorilerini dayatmaya çalıştıklarından bahsetmektedir. Lim ve Brown-Devlin' in (2021) yürüttüğü çalışmanın sonuçları kriz iletişimi sürecinde marka hayranlarını stratejik olarak kullanmanın marka yöneticileri için pratik çıkarımlar sunduğunu göstermektedir. Buna göre marka hayranları kriz durumlarında markayı savunmakta ve sosyal medyadan yürütülen elektronik ağızdan ağıza iletişime markaya yönelik olumlu tutumla katılmaya daha yatkındırlar. Bununla birlikte marka hayranlarının sosyal medya hesapları kriz iletişimi sürecinde diğer kullanıcılar tarafından daha güvenilir bir kaynak olarak değerlendirilmektedir. Zoonen ve Meer'in (2015) yürüttüğü çalışmanın bulguları ise, kriz anlarında tüketicilerin markalara yönelik itibar yargılarının yalnızca kriz yanıt stratejisine bağlı olmadığını, aynı zamanda kaynağın ve kaynak içeriklerinin güvenilirliğine yönelik algılara da bağlı olduğunu göstermektedir.

6. SONUÇ

Kriz iletişimi bağlamında sosyal medyanın ve kurum kriz sözcüsünün rolünün Patiswiss krizi örneği üzerinden değerlendirmesinin yapıldığı çalışmada, kurum kriz sözcüsünün kriz sürecinde destekleyici ve onarıcı bir yaklaşım sergilemediği gözlemlenmiştir. Krizle ilişkili olumsuz etkileri hafifletmek amacıyla, kriz sözcüsünün

olumlu bir tutum sergilemediği ve yapıcı bir söylemle iletişimi yönetmediği; aksine, saldırgan ve suçlayıcı bir dil kullandığı tespit edilmiştir. Ayrıca, krize neden olan kurumun kriz sözcüsünün özür dilememesi, krizin süresinin uzamasına zemin hazırlamıştır. Kriz süresince, sözcünün kurumun önemli bir paydaşı olarak değerlendirdiği zincir marketlerin markayı destekleyici açıklamalarda bulunmaması, kriz iletişimi açısından daha büyük bir çıkmaza yol açmıştır.

Buna ek olarak, krizin farklı sosyal medya platformlarına yayılması ve bu platformlarda kullanıcılar tarafından yapılan olumsuz paylaşımlar, kurumların sadece kriz dönemlerinde değil, normal zamanlarda da paydaşlarla olan iletişimin önemini bir kez daha öne çıkarmıştır. Bu durum, kriz anlarında kurumun iletişim çabalarının yanı sıra paydaşların da destekleyici söylem ve eylemlerinin kriz yönetiminde önemli bir rol oynayabileceğini ortaya koymaktadır. Etkili iletişim, sadece kriz anlarında başvurulacak bir strateji olarak değil, paydaşlarla olan iletişimin sürekli olarak olumlu yönde geliştirilmesi ve sürdürülmesi gereken bir süreç olarak değerlendirilmelidir.

Gelecek çalışmalarda, markaları etkileyen ve itibarlarını olumsuz etkileyen krizlerin tespit edilerek, kriz iletişimi açısından hangi unsurların daha fazla öne çıktığı belirlenebilir. Ayrıca, bu çalışmada incelenen marka iletişim sözcüsünün neden olduğu krizler gibi benzer krizleri yaşayan kurumların yöneticileri ile yapılacak görüşmeler üzerinden, kurum yöneticilerinin kriz iletişim stratejilerine ne derece hâkim oldukları belirlenebilir. Bu bağlamda, yöneticilerin kriz süreçlerinde kriz yönetimi stratejilerinden haberdar olarak mı yoksa stratejilerden habersiz olarak mı hareket ettikleri anlaşılabilir.

KAYNAKLAR

- Abel, S., Tampere, K. ve Tampere, P. (2016). Who defines the narrative of a crisis? the case of an estonian online boycott campaign against an international supermarket chain. *Central European Journal of Communication*, 9(1), 57-72. [https://doi.org/10.19195/1899-5101.9.1\(16\).4](https://doi.org/10.19195/1899-5101.9.1(16).4)
- Abu-Akel, A., Spitz, A. ve West, R. (2021). Who is listening? spokesperson effect on communicating social and physical distancing measures during the covid-19 pandemic. *Frontiers in Psychology*, 11. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.564434>
- Aydın, A. (2023). 2023 Kahramanmaraş-Pazarcık depremi sonrasında TİKA'nın sosyal medya kullanımına yönelik bir değerlendirme. Esra Bütün Aydın (Ed.), Yeni medya ve halkla ilişkiler: Kavramsal çerçeve ve uygulama örnekleriyle (s.57-77) içinde. Ankara: Nobel.
- Aydın, A. F. (2019). Kurumsal markalar açısından kriz iletişiminin önemi: pınar krizi örneği. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(4), 1169-1188. <https://doi.org/10.11616/basbed.v19i51339.619975>
- Aytaçlı, B. (2012). Durum çalışmasına ayrıntılı bir bakış. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 1-9.
- Babatunde, K. (2022). Public relations and social media for effective crisis communication management. *Jurnal Bina Praja*, 14(3), 543-553. <https://doi.org/10.21787/jbp.14.2022.543-553>
- Beldad, A. (2023). Let those with power speak: the effects of a ceo as a spokesperson and using a video channel during a product-harm crisis and a moral-harm crisis. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 32(1). <https://doi.org/10.1111/1468-5973.12503>

Sosyal Medyada Kriz İletişimi Sürecinde Kriz Sözcülüğü; Patiswiss Krizi...

- Bukar, U. (2019). Crisis informatics: a systematic evaluation. *International Journal of Engineering and Advanced Technology*, 9(1), 3444-3447. <https://doi.org/10.35940/ijeat.a2655.109119>
- Chandler, J. ve Chen, S. (2015). Prosumer motivations in service experiences. *Journal of Service Theory and Practice*, 25(2), 220-239. <https://doi.org/10.1108/jstp-09-2013-0195>
- Chen, F. (2021). Unpacking the evolution of a paracrisis: the case of #deleteuber. *Corporate Reputation Review*, 25(4), 300-311. <https://doi.org/10.1057/s41299-021-00129-1>
- Chotia, E., Pillay, A. ve Madzimore, J. (2022). The impact of social media as a strategic approach to corporate communication when handling crises at a selected south african bank. *Eureka Social and Humanities*, (4), 33-42. <https://doi.org/10.21303/2504-5571.2022.002489>
- Çakmak, V. (2023). Kriz İletişim Stratejileri ve Sosyal Medya Kullanımına Yönelik Sistematik Bir Değerlendirme. *Middle Black Sea Journal of Communication Studies*, 8(2), 179-194. <https://doi.org/10.56202/mbsjcs.1368807>
- Dedeoğlu, A. (2015). Değişen Pazaryerinde Tüketici Ve Tüketicimin Rolüne İlişkin Yeni Yaklaşımlar: Ortak-Üretim (Co-Production) Ve Ortak-Yaratma (Co-Creation). *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*. 6(17).
- Gasana, K. (2024). Crisis communication and reputation management in the age of fake news. *Journal of Public Relations*, 3(1), 28-39. <https://doi.org/10.47941/jpr.1773>
- Hoffmann, A. (2023). What makes a spokesperson? delegation and symbolic power in crimea. *European Journal of International Relations*, 30(1), 27-51. <https://doi.org/10.1177/13540661231151233>
- Hong, S. (2018). Exploring social media use in university crisis communication: an experiment to measure impact on perceived crisis severity and attitudes of key publics. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 27(1), 61-71. <https://doi.org/10.1111/1468-5973.12242>
- Hong, S. ve Len-Ríos, M. (2015). Does race matter? implicit and explicit measures of the effect of the pr spokesman's race on evaluations of spokesman source credibility and perceptions of a pr crisis' severity. *Journal of Public Relations Research*, 27(1), 63-80. <https://doi.org/10.1080/1062726x.2014.929502>
- Jiang, L. (2024). Analysis of the impact of spokesperson marketing on brand influence in the context of social media. *Lecture Notes in Education Psychology and Public Media*, 39(1), 112-118. <https://doi.org/10.54254/2753-7048/39/20240685>
- Kayış, C. (2017). Sosyal Medyada Kriz Yönetimi ve Karşılaştırmalı Örnek Olay İncelemesi. *İletişim Çalışmaları Dergisi*, 3(1), 131-160.
- Kuruç, Ü., Opiyo, B. (2019). Social media usage and activism by non-western budding pr professionals during crisis communication. *Corporate Communications an International Journal*, 25(1), 98-112. <https://doi.org/10.1108/ccij-07-2019-0082>
- Lambret, C. ve Barki, E. (2017). Social media crisis management: aligning corporate response strategies with stakeholders' emotions online. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 26(2), 295-305. <https://doi.org/10.1111/1468-5973.12198>
- Lang, B., Dolan, R., Kemper, J. ve Northey, G. (2020). Prosumers in times of crisis: definition, archetypes and implications. *Journal of Service Management*, 32(2), 176-189. <https://doi.org/10.1108/josm-05-2020-0155>
- Le, H. ve Le, T. (2022). The effects of social media and apology response strategy on a brand in crisis communication in Vietnam. *Science & Technology Development Journal*:

- Economics- Law & Management*, 6(4), 3841-3854.
<https://doi.org/https://doi.org/10.32508/stdjelm.v6i4.1070>
- Lim, H. ve Brown-Devlin, N. (2021). The value of brand fans during a crisis: exploring the roles of response strategy, source, and brand identification. *International Journal of Business Communication*, 60(4), 1148-1176.
<https://doi.org/10.1177/2329488421999699>
- Liu, B., Pennington-Gray, L. ve Klemmer, L. (2015). Using social media in hotel crisis management: the case of bed bugs. *Journal of Hospitality and Tourism Technology*, 6(2), 102-112. <https://doi.org/10.1108/jhtt-08-2014-0036>
- Ly-Le, T. (2019). How vietnamese stakeholders view current socialmedia use in crisis communication in Vietnam. *Athens Journal of Mass Media and Communications*, 6(1), 65-80. <https://doi.org/10.30958/ajmmc.6-1-4>
- Ma, J., Tse, Y., Sato, Y., Zhang, M. ve Lu, Z. (2020). Exploring the social broadcasting crisis communication: insights from the mars recall scandal. *Enterprise Information Systems*, 15(3), 420-443. <https://doi.org/10.1080/17517575.2020.1765023>
- Plessis, C. (2018). Prosumer engagement through story-making in transmedia branding. *International Journal of Cultural Studies*, 22(1), 175-192.
<https://doi.org/10.1177/1367877917750445>
- Regalado-Pezúa, O. (2023). Effect of negative emotions in consumption during the covid-19 pandemic: a study from peru. *Plos One*, 18(11), e0293932.
<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0293932>
- Schoofs, L., Claeys, A., Waele, A. ve Cauberghe, V. (2019). The role of empathy in crisis communication: providing a deeper understanding of how organizational crises and crisis communication affect reputation. *Public Relations Review*, 45(5), 101851. <https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2019.101851>
- Tian, X., He, W. ve Wang, F. (2021). Applying sentiment analytics to examine social media crises: a case study of united airline's crisis in 2017. *Data Technologies and Applications*, 56(1), 1-23. <https://doi.org/10.1108/dta-09-2018-0087>
- Waele, A., Claeys, A. ve Cauberghe, V. (2017). The organizational voice. *Communication Research*, 46(7), 1026-1049. <https://doi.org/10.1177/0093650217692911>
- Waele, A., Claeys, A., Cauberghe, V. ve Fannes, G. (2018). Spokespersons' nonverbal behavior in times of crisis: the relative importance of visual and vocal cues. *Journal of Nonverbal Behavior*, 42(4), 441-460. <https://doi.org/10.1007/s10919-018-0284-5>
- Waxa, C. ve Gwaka, L. (2021). Social media use for public engagement during the water crisis in cape town. *Information Polity*, 26(4), 441-458. <https://doi.org/10.3233/ip-200273>
- Weeks, B., Ardèvol-Abreu, A. ve Zúñiga, H. (2015). Online influence? social media use, opinion leadership, and political persuasion. *International Journal of Public Opinion Research*, edv050. <https://doi.org/10.1093/ijpor/edv050>
- Zhang, L. (2015). Fashioning the feminine self in “prosumer capitalism”: women's work and the transnational reselling of western luxury online. *Journal of Consumer Culture*, 17(2), 184-204. <https://doi.org/10.1177/1469540515572239>
- Zhao, X. (2022). A multilevel perspective to social media influentials' frame building across crises. *Social Science Computer Review*, 41(4), 1296-1315.
<https://doi.org/10.1177/08944393211073746>
- Zheng, B., Bi, G., Liu, H. ve Lowry, P. (2020). Corporate crisis management on social media: a morality violations perspective. *Heliyon*, 6(7), e04435.
<https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2020.e04435>

Sosyal Medyada Kriz İletişimi Sürecinde Kriz Sözcülüğü; Patiswiss Krizi...

Zoonen, W. ve Meer, T. (2015). The importance of source and credibility perception in times of crisis: crisis communication in a socially mediated era. *Journal of Public Relations Research*, 27(5), 371-388.
<https://doi.org/10.1080/1062726x.2015.1062382>

AHLAKİ GELİŞİM SÜREÇLERİNE KATKISI YÖNÜYLE ÇOCUK YAYINLARI (DİNİ DEĞERLER SERİSİ ÖRNEĞİ)

CHILDREN'S PUBLICATIONS IN TERMS OF THEIR CONTRIBUTION TO THE
PROCESSES OF MORAL DEVELOPMENT (AN EXAMPLE OF THE RELIGIOUS
VALUES SERIES)

ДЕТСКИЕ ИЗДАНИЯ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ИХ ВКЛАДА В ПРОЦЕССЫ
ПРАВСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ (НА ПРИМЕРЕ СЕРИИ «РЕЛИГИОЗНЫЕ
ЦЕННОСТИ»)

Emre YILMAZ*

ÖZ

Bir edebiyat ürünü olarak çocuk dergileri, çocukların zihinsel, sosyal, duygusal, ahlaki ve dini gelişimlerine etki etmesi yönüyle önemli bir yere ve işleve sahiptir. Günümüz teknoloji dünyasında tablet ve telefonlarla adeta çepeçevre kuşatılmış bir ortamdan geleceğin yetişkinleri olan çocuklarımızı çekip alarak onlara evrensel ahlaki değerler aşılama, milli ve manevi değerler kazandırarak topluma yararlı birer birey olarak yetişmelerini sağlamak hususunda içerik ve donanım bakımından onların dikkatlerini çekebilecek özellikte ve alanında uzman kişiler tarafından hazırlanmış kaliteli ve nitelikli edebi eserlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu araştırma, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınlarından biri olup 7-15 yaş arası çocuklara yönelik olarak yayımlanan “Dini Değerler” isimli kitap serisinin içerik ve donanım olarak, hitap ettiği 7-15 yaş arası çocukların ilgisini çekebilecek ve onların ahlaki gelişimlerine katkı sağlayabilecek yetkinlikte olup olmadığını ve çocukların ahlaki gelişim düzeylerini bir üst evreye (7-12 yaş arası çocukları geleneksel düzeye, 12-15 yaş arası çocukları gelenek ötesi düzeye) yönlendirmede işlevselliğini incelemek amacıyla yapılan betimsel bir alan çalışmasıdır. Araştırmada, nitel araştırmada kullanılan “Doküman incelemesi”, “Betimsel analiz ve İçerik analizi” tekniklerinden yararlanılmıştır. Araştırma sonunda; kitapların içerik ve donanım olarak hedef kitlenin bilişsel, duyuşsal, sosyal, ahlaki gelişim düzeylerine uygun olup onların ilgisini çekebilecek ve ahlaki gelişimlerine olumlu katkılar sağlayabilecek yetkinliğe ve ahlak gelişim düzeylerini bir üst evreye yönlendirici içeriğe sahip olduğu, bu anlamda kitap serisinin çocuklara değer kazandırma ve ahlaki gelişim düzeylerini bir üst evreye yönlendirmede başvurulabilecek nitelikli kaynaklar

* ORCID: [0000-0002-1684-9821](https://orcid.org/0000-0002-1684-9821), Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Gelişim Psikolojisi Ana Bilim Dalı, eyilmaz2007@hotmail.com

Kaynak Gösterim / Citation / Цитата: Yılmaz, E. (2024). AHLAKİ GELİŞİM SÜREÇLERİNE KATKISI YÖNÜYLE ÇOCUK YAYINLARI (DİNİ DEĞERLER SERİSİ ÖRNEĞİ). *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* (63), 71-91. DOI: [10.17498/kdeniz.1535368](https://doi.org/10.17498/kdeniz.1535368)

Ahlaki Gelişim Süreçlerine Katkısı Yönüyle Çocuk Yayınları

arasında önerilebileceği, bununla birlikte kitap serisinin içeriğinin gözden geçirilip 7-12 yaş arası çocuklar için ayrı, 12-15 yaş arası çocuklar için ayrı bir içeriğin oluşturulmasının eğitsel açıdan daha isabetli olacağı değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gelişim, Ahlak, Ahlak Gelişimi, Evrensel Değerler, Çocuk Yayınları.

ABSTRACT

As a literary product, children's magazines hold a significant place and function in terms of influencing children's mental, social, emotional, moral, and religious development. In today's technological world, there is a need for high-quality and professionally prepared literary works that can attract the attention of children and, in terms of content, aim to instill universal moral values, national and spiritual values, and help children grow into useful individuals for society. This research is a descriptive field study aimed at examining whether the "Religious Values" book series, published by the Directorate of Religious Affairs and aimed at children aged 7-15, is sufficient in terms of content and features to appeal to its target audience and contribute to their moral development. Additionally, the study evaluates the functionality of this series in guiding children's moral development to a higher stage (transitioning children aged 7-12 to the traditional stage and children aged 12-15 to the post-traditional stage). The study employed document review, descriptive analysis, and content analysis techniques, commonly used in qualitative research. The results indicate that the series is competent in terms of content and features to attract the attention of its target audience and positively contribute to their moral development. It also suggests that the series could serve as a valuable resource for guiding children's moral development to a higher level. However, it is recommended that the series be revised to create separate content for children aged 7-12 and 12-15 for more effective educational outcomes.

Keywords: Development, Morality, Moral Development, Universal Values, Children's Publications.

АННОТАЦИЯ

Детские журналы как литературные произведения играют важную роль в умственном, социальном, эмоциональном, нравственном и религиозном развитии детей. В современном технологическом мире, где дети окружены планшетами и телефонами, существует потребность в высококачественных литературных произведениях, которые могут привлечь внимание детей и помочь им освоить универсальные моральные, национальные и духовные ценности, став полезными членами общества. В данном исследовании рассматривается серия книг «Религиозные ценности», изданная Управлением по делам религий и предназначенная для детей в возрасте от 7 до 15 лет. Цель исследования — оценить, достаточно ли содержания и структуры книг для привлечения внимания целевой аудитории и их вклада в моральное развитие детей, а также определить их функциональность в продвижении детей на более высокие уровни нравственного развития (7-12 лет — традиционный уровень, 12-15 лет — посттрадиционный уровень). В исследовании использованы методы документального анализа, описательного анализа и контент-анализа. Результаты показали, что серия обладает необходимыми качествами для привлечения внимания детей и положительного влияния на их нравственное развитие. Однако также рекомендуется пересмотреть содержание серии, создав отдельные материалы для детей в возрасте 7-12 лет и 12-15 лет для более эффективных образовательных результатов.

Ключевые слова: Развитие, Нравственность, Нравственное Развитие, Универсальные Ценности, Детские Издания.

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu

Türkiye Cumhuriyeti'nin köklü kurumlarından biri olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın (D.İ.B.) bünyesinde hizmet veren Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü'nün, çocuk ve gençleri kötü alışkanlık ve zararlı akımlardan korumak, bilgi ve ahlak eksenli, evrensel insanî/İslamî erdemleri önceleyen bir neslin gelişmesi gaye ve hedefleri doğrultusunda hazırladığı basılı, sesli ve görüntülü yayınlar nicelik ve nitelik itibarıyla önemli bir yere sahiptir. Bu doğrultuda araştırmanın konusunu D.İ.B. tarafından 2019 yılında 7-15 yaş arası çocuklara yönelik olarak yayımlanan “Dini Değerler” isimli kitap serisinin çocukların ahlaki değerleri kazanma süreçlerindeki işlevselliği oluşturmaktadır. Bu kapsamda çalışmada şu sorulara cevap aranmıştır:

- “Dini Değerler” adlı kitap serisinde hangi ahlaki değerler yer almakta ve ele alınan değerler nasıl işlenmektedir?
- “Dini Değerler” serisi içerik bakımından muhatap kitlenin ahlaki gelişim özellikleri ve düzeylerine ilgi, gereksinim ve ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte midir?
- “Dini Değerler” serisi çocukların ahlaki gelişim düzeylerini bir üst evreye yönlendirici bir içeriğe sahip midir?

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışma D.İ.B. tarafından 7-15 yaş arası çocuklara yönelik olarak hazırlanıp ilk olarak 2019 yılında yayımlanan “Dini Değerler” adlı kitap serisinin çocuklara evrensel ahlaki değerlerin kazandırılması süreçlerine etkisini incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. İlgili literatür incelendiğinde alanında uzman kişiler tarafından hazırlanmış kaliteli ve nitelikli bir yayın olduğu bulgusuna ulaştığımız “Dini Değerler” isimli kitap serisinin içerik ve donanım bakımından çocuklarda evrensel ahlaki değerlerin kazanımına ve bir üst ahlaki evreye yönlendirmedeki etkisini tespit etmeye yönelik daha önce yapılan bir çalışmaya rastlanmamış olması araştırmayı önemli ve değerli kılmaktadır.

1.3. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nitel bir araştırma olup araştırmada “Doküman incelemesi”, “Betimsel analiz ve İçerik analizi” tekniklerinden yararlanılmıştır.

1.4. Veri Toplama ve Verilerin Analizi

Nitel bir araştırma olan çalışmanın verileri literatürde belgesel tarama olarak da adlandırılan doküman incelemesi yoluyla toplanmıştır. Bu doğrultuda kitap serisinin bütün sayıları ve içeriğinde yer alan bütün metinler ahlak gelişime uygunluk açısından incelenmiş ve araştırmada elde edilen veriler nitel veri analizi yöntemlerinden Betimsel ve İçerik analizi teknikleri kullanılarak değerlendirilmiştir.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma, “Dini Değerler” adlı kitap serisinin incelenmesi ve çocukların gelişim düzeylerine uygun olup olmadığı ve ahlaki gelişimlerine katkısı açısından değerlendirilmesiyle sınırlı tutulmuştur.

1.6. Dergi Tanıtımı: “Dini Değerler” Kitap Serisi

Dini Değerler Serisi, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın en yüksek karar organı olan Din İşleri Yüksek Kurulu'nun 01.03.2012/25 tarih ve sayılı kararı ile 2019 yılından itibaren 7-15 yaş arası çocuklara yönelik olarak alanında uzman kişiler tarafından, doğru ve güvenilir

Ahlaki Gelişim Süreçlerine Katkısı Yönüyle Çocuk Yayınları

bilgilerle dolu ve reklam amacı gütmeyen hazırlanmış, her biri 80 sayfadan oluşan 10 ayrı kitap şeklinde yayımlanmış bir eserdir. Kitap serisinin her biri, farklı bir dini-ahlaki değeri ele almakta olup sırasıyla “Kul Hakkını Gözetmek”, “Dürüstlük”, “Sorumluluk”, “Yardımseverlik”, “Tutumlu Olmak”, “Büyüklerle Saygı”, “Azimli Olmak”, “Minnettarlık”, “Merhamet” ve “Dostluk” değerlerine yer verilmiştir. Kitap serisinin dış kapağında İslam Peygamberi Hz. Muhammed’in: “Ben güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim.” sözüne yer verilerek kitap serisinin içeriği ve ne amaçla hazırlanıp muhatap kitleye sunulduğuna dair kısa bir açıklama bulunmakta, Müslümanlar olarak bizlerin de ahlaki değerleri yaşamaya büyük önem vermemiz gerektiği zira bizi biz yapanın bu yüce değerler olduğu vurgulanmıştır. Derginin sayılarına hem basılı olarak hem de D.İ.B. resmi internet adresinden ulaşılabilir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Ahlak

Ahlak, sözlük manası itibariyle Arapça “hulk” (yaratma, yaratılış, yaradılıştan gelen huy, tabiat, insanın iç dünyası) kelimesinin çoğulu olup (Çağrı, 2012), insanın doğuştan getirdiği ya da sonradan eğitimle kazandığı, ruh ve gönül durumu manalarına gelmektedir (Par, 1984). Sözlük manası dışında ahlak kavramının pek çok tanımı yapılmıştır. Bu bağlamda Ahlak; insanlığın kabul ettiği değerler toplamı ve kesinlik ölçüleriyle ölçülemeyen hareketlerimizi temsil eden bir kurallar sistemi (Ülken, 2022), toplumca kabul gören ve davranışın kabul edilebilir olup olmadığı yargısında kullanılan bir davranış standardı (Budak, 2009); doğruyu yanlıştan ayırt edip bu ayrıma göre davranmak, erdemli davranışlar sergileyerek onur duygusu yaşamak, yaptığı eylemler için suçluluk veya utanç duyma yeteneği (Güngör, 2010), toplumsal bilinç biçimi (Hançerlioğlu, 1988), başlangıçta düşünüp taşınma ile meydana gelip gittikçe bir alışkanlık ve huy haline gelen, nefsin düşünüp taşınmadan kendi fikirlerini ortaya koymasını sağlayan meleke/yeti (Miskeveyh, 2017), nefsi kötü hareketlerden arındırma ve iyi hareketlerle bezeme metodunu gösteren bir ilim (Karaman, H., 2000), akıl ve irade sahibi bir insanın, hayır gayesiyle, hür olarak yaptığı şuurlu hareketler (Karaman, F., 2009), hiçbir zorlama olmadan, severek ve isteyerek iyi davranışları yapma, kötü davranışlardan sakınma alışkanlığı (Çağrı, 1981), insanların davranışlarını idare eden ideal kuralların bilimi ve bunları hayatın çeşitli durumlarına en iyi şekilde uygulayabilme sanatı (Pazarlı, 1980); nefiste (ruhta) köklü bir şekilde yerleşip kendisinden fiil ve davranışların, tekrar tekrar düşünmeye, zorlamaya ihtiyaç duymadan, kolaylıkla meydana gelmesi ve süreklilik kazanması (Erdem, 2003), toplumun iyiye ve güzele ilişkin davranış kuralları (Başaran, 1998), kişide huy olarak bilinen, iyi ve güzel olan nitelikler (Püsküllüoğlu, 1994); insanın karakter yapısını, neyi yapıp neyi yapmayacağını belirleyen ve bu kurallarla ilgili değerlendirme ve davranışlarını düzenleyen kurallar (Özeri, 2004), toplu olarak yaşayan bireylerin uymak zorunda buldukları eylem ve davranış kuralları (Oğuzkan, 1981), insanın iyi ve kötü olarak nitelendirilmesine neden olan özellikleri ve bunlardan hareketle gerçekleştirdiği davranışlar (Aydın, 1989), bir toplumda insanların birbirleriyle olan ilişkilerini düzenlemek amacıyla geliştirilmiş olan kural, ilke ve değerler bütünüdür (Cevizci, 2012) şeklinde tanımlanmıştır.

2.2. Gelişim ve Ahlak Gelişimi (Moral Development):

Gelişim, “organizmanın, döllemeden başlayarak bedensel, zihinsel, dilsel, duygusal, sosyal yönden yaşamının sonuna kadar sürekli ilerleme kaydeden değişim göstermesi süreci (Senemoğlu, 2012); insanın belli bir görevi yapabileceği yönünde büyümesi, olgunlaşması, bu görev için gerekli bilgi, beceri ve tutumu öğrenecek düzeye ulaşması (Özyılmaz, 2003); özetle, öğrenme, yaşantı ve olgunlaşma sonucunda bireyde görülen

düzenli ve sürekli değişikliklerdir (Selçuk, 2001). Ahlak Gelişimi ise; bireylere doğru-yanlış ile ilgili ölçütler arasında ayırım yapma gücü kazandıran ve bireyleri, toplumsal davranış bakımından giderek daha etkili duruma getiren olgunlaşma süreci (Oğuzkan, 1981); bireyin ilk yaşlardan başlayarak toplumca beğenilen, iyi ve doğru davranışları öğrenerek yapması (Başaran, 1998); bireylerin zamanla bağımsızlaşması, kendi değerlerini özgür olarak seçmesi ve kararlarını özgür olarak vermesi (Çileli, 1986); bir kişinin ahlâki inanç ve davranışları itibari ile olgunlaşması süreci (Deniz, 2007); doğru ve yanlışın belirlenmesinde geçerli olan prensip ve ilkelerin gelişimi (Özbay, 1999); severek ve isteyerek iyi davranışları yapma, kötü davranışlardan sakınma alışkanlığı (Çağrı, 1981); çocukların belirli davranışlarını doğru ya da yanlış olarak değerlendirmelerine rehberlik eden ve kendi eylemlerini yönetmelerini sağlayan ilkeleri kazanmaları süreci (Onur, 1991); bireyin, toplumca kabul edilmiş olan görüşleri, inançları demek olan ‘değer yargıları’ ile ‘kültürel çevreye uyumunun gelişimi (Binbaşoğlu, 1995); davranışı kontrol eden içsel süreçlerin (ahlaki ilkeler) kazanılması süreci (Hökekleli, 1998) olarak tanımlanmıştır.

2.3. Ahlak Gelişim Kuramları ve Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Kuramı

Ahlak gelişimine dair farklı isimler tarafından geliştirilen birden fazla kuram bulunmaktadır. John Dewey, Jean Piaget, Lawrence Kohlberg, Carol Gilligan bunlardan en bilinenlerdir. John Dewey, ahlak gelişiminin temelinde zihin gelişiminin yer aldığı, ahlak gelişiminin bireyin eğitim düzeyiyle yakından ilişkili olduğu ve bireyin aldığı eğitimle kendini geliştirip kendi değerler sistemini oluşturduğu fikrini savunmuştur (Bacanlı, 2007). Jean Piaget’e göre de ahlak gelişimi, bilişsel gelişime paralel olarak şekillenmektedir (Yeşilyaprak, 2003). Kohlberg, Jean Piaget’in 1932 yılında “Çocuğun Ahlaki Yargısı (Moral Judgement of the Child)” eserinde işlediği kuramını revize ederek “Zihinsel Ahlaki Gelişim Kuramı (The Cognitive Developmental Theory of Moralization)” ismiyle daha kapsamlı yeni bir kuram geliştirerek Piaget’in kuramını daha ileri bir noktaya taşımıştır (Çileli, 1986; Woolfolk, 2015). Kohlberg’e göre ahlak, hak, haksızlık, doğru, yanlış, iyi, kötü konularında bilinçli yargılama ve karar vermeyi ve bu kararlar doğrultusunda davranışta bulunmayı kapsayan bilişsel bir yetenektir (Çiftçi, 2003). Kohlberg’in Ahlak Kuramı, J. Piaget ve J. Dewey’in görüşlerinden yola çıkarak ortaya konmuş en kapsamlı Ahlak Kuramı olarak (Akboy, 1997; Güngör, 2000) geçerliliğini sürdürmekte ve ahlaki gelişim konusunda en fazla başvuru yapılan kuram olma özelliği taşımaktadır (Bacanlı, 2004). Kohlberg kuramında, insanların ahlaki bakımdan bir gelişme içinde olduğunu, çevresel koşulların, bireyin yargı yeteneğinin gelişmesini etkileyebileceğini (Çiftçi, 2003), bireyin karşılaştığı bir durum karşısında ahlaki yargıda bulunurken, bir dilemma içinde olduğu ve verdiği tepkilerin onun ahlak anlayışını yansıttığını (Yeşilyaprak, 2003), ahlaki yargılamadaki gelişmenin yaşa ve zihni olgunluğa bağlı olarak altı evrede geliştiğini (Çileli, 1986), evrelerinin evrensel (Cesur, 2018), değişmez bir sırada ve gelişerek ilerleyen bir yapıda olduğunu (Bee-Boyd, 2009), her evrenin kendinden önceki düzeyin sonucu ve kendinden sonraki düzeyin temelini oluşturduğunu, yani evrelerin hiyerarşik bir bütünleşme içerdiğini (Akboy, 1997; Aydın, M. Z., 2011; Hood ve diğerleri, 2004), her evrenin öncekinden daha karmaşık bilişsel yapıyı içerdiğini (Çileli, 1986; Özen, 2017; Çiftçi, 2007), ahlaki gelişim düzeylerinin en düşük evrenin karakteristik özelliği olan bencillikten en yüksek evrenin karakteristik özelliği olan özgeciliğe doğru hareket ettiğini (Şengün, 2018), her bireyin ahlaki gelişiminin farklı bir evrede sonlandığını, bireyin bir önceki evreyi sindirmeden sonraki evreye geçemeyeceğini, evrelerin gerçekleşme yaşının tüm insanlarda aynı olmadığını, bazı gençlerin yetişkinlerden daha üst düzeyde özellikler sergileyebildiklerini, her bireyin 6. evreye çıkamayacağını ve yetişkinlerin genellikle 4. evrede sabit kaldığını (Kağıtçıbaşı, 2010) bireylerin içinde olduğu evre düşüncesinden bir alt evre düşüncesine yönlentilemeyeceği ancak bir üst evre

Ahlaki Gelişim Süreçlerine Katkısı Yönüyle Çocuk Yayınları

düşüncesine yöneltebileceği ve ahlak gelişiminde önemli olan şeyin bir sonraki evreye geçebilmek olduğunu belirtmiştir (Kohlberg, 1975; Bee, 2009).

2.4. Kohlberg'in Ahlaki Gelişim Düzey ve Evreleri

Kohlberg, ahlak gelişiminin üç düzeyde ve her bir düzeyin de içerisinde ikişer olmak üzere 6 evrede gerçekleştiğini belirtmiştir. Kohlberg'in kuramında yer alan bu üç ahlaki gelişim düzeyi, ahlak gelişiminin kapsamını belirlemektedir (Windsor ve Cappel, 1999).

I. Düzey: Gelenek Öncesi (Bencil) Ahlâk

Kohlberg'in kuramının en alt düzeyi olup bu gelişim düzeyindeki bireylerde, otoritenin koyduğu kurallara körü körüne, sorgulamadan bir bağlılık vardır. Bireylerin ahlaki yargıları otorite temellidir (Kohlberg, 1975; Kohlberg ve Richard, 1977). Bu düzeyde, çocuk, iyi-kötü, doğru-yanlış gibi kültürel kural ve değerlere açıktır. Ancak bunları, ceza ve ödül gibi fiziksel sonuçlarına göre ya da bu kuralları ortaya koyan kimselerin fiziksel gücüne göre değerlendirir (Güngör, 2000; Kağıtçıbaşı, 2010). Yetişkinlere daha büyük ve daha güçlü oldukları için itaat edilir. (Bee ve Boyd, 2009). Gelenek öncesi düzeye ait ahlaki tutum ve yargılar 10 yaşına kadar olan çocuklarda ve bazı yetişkinlerde görülmektedir (Kulaksızoğlu, 2006).

Bu düzeyin birinci evresi, “İtaat ve Ceza Eğilimi”dir. Bu evrede otorite tarafından konulan kurallara mutlak bir itaat söz konusudur. Bireyler bu kurallara doğru oldukları ya da kurallara saygı duydukları için değil cezadan kaçmak için uyarılar (Kohlberg, 1975). Birey için önemli olan, başının derde girmemesidir (Kulaksızoğlu, 2006). Böyle olunca da kural koyucu otorite göz önünde yoksa kurallar çiğnenebilir anlayışı söz konusudur. (Kağıtçıbaşı, 2010). Bu aşamadaki birey için ödül alan davranış doğru, cezayla neticelenmiş davranış ise yanlıştır (Çileli, 1986; Hood, ve diğerleri, 2004). Bu düzeyde sosyal duyguların yeterince gelişmemiş olması nedeniyle ahlaki yargılarda benmerkezcilik hakim olup bencillik ön plandadır (Şentürk, 2018). Bu sebeple diğer insanların duygu ve düşünceleri önemsenmez (Kağıtçıbaşı, 2010; Senemoğlu, 2012; Kulaksızoğlu, 2006).

Bu düzeyin ikinci evresi ise, “Saf Çıkarıcı Eğilim”dir. Bu evrede yer alan insanların ilişkileri çıkar ve menfaat ilişkileridir. Kohlberg, bu ilişkilere “piyasa ilişkileri” adını verir (Kohlberg, 1975). Bu aşamanın temel özelliği; birey için her şeyin karşılıklı olmasıdır. (Moshman, 2005). Bu aşamada belirgin düşünce eşitlik olduğu için, hâkim düşünce, alışverişe dayalı ilişkilerin somut ve karşılıklı olması şeklindedir (Yeşilyaprak, 2007). (Çileli, 1986; Kulaksızoğlu, 2006). Evredeki bireyler, ihtiyaçlarını koruyan kurallara uyarlar. Uyduğu kural karşılığında ne alacağına odaklanırlar (Bacanlı, 2004). Bireyin faydasına olan ve onun egosuna hizmet eden kurallar doğru olarak kabul edilir (Selçuk, 1999). Bu dönemde doğru davranış bireyin ihtiyaçlarına karşılık veren, bireyin hoşuna giden ve onu doyuma ulaştıran davranıştır (Kohlberg, 1976). Bu doğrultuda ödüle götüren ve cezadan kurtaran davranışlar tekrarlanma sıklığı kazanır. Kohlberg'e göre bu aşamadaki ahlaki yargı düzeyi 10 yaşındaki bireylerde baskındır (Kağıtçıbaşı, 2010; Moshman, 2005; Senemoğlu, 2012).

II. Geleneksel Düzey:

Bu düzeyde benmerkezcili düşünce yerini empatik düşünceye bırakmıştır. Bu dönemdeki çocuklar kendilerini başkalarının yerine koyabilme becerisine sahiptirler (Bilgili, 2005). Bu düzeydeki bireyler için üyesi olduğu aile, akran grubu ya da çevrenin beklentileri önemlidir. (Kağıtçıbaşı, 2010; Senemoğlu, 2012). Birey, yalnızca, toplumun veya otoritenin kurallarına, beklentilerine, geleneklerine uymakla kalmaz aynı zamanda, bu kuralları destekler ve kurallara sadakat gösterir (Çileli, 1986). Bu düzeydeki birey, gelenek öncesi düzeyin egoist bakış açısından, grup değerlerini ve kurallarını bilişsel açıdan tanıma düzeyine

geçiş yapmaktadır (Dönmezer, 2004; Mahon, 2000). Birey artık birinci düzeydeki sadece kendi isteklerini düşünen bencil bakış açısından ziyade ailesinin, arkadaş grubunun değerlerini, bakış açılarını ve kurallarını benimser, onlarla iyi ilişkiler kurmaya, içinde olduğu grupla özdeşleşmeye çalışır (Kohlberg, 1975). Ergenlerin ve yetişkinlerin çoğu bu düzeydedir” (Yapıcı ve Yapıcı, 2003).

Ahlak gelişiminin üçüncü evresi, “İyi Çocuk Eğilimi”dir. Bu evrede birey, ait olduğu bir gurubun, topluluğun ya da bir milletin menfaatini öne alma eğilimindedir. “İyi çocuk olma”, grubun hoşuna gitme isteği ön plandadır (Erden ve Akman, 1997). Evreye göre doğru davranış hem başkalarını memnun eden hem de onlardan onay alan davranıştır (Kohlberg, 1975). Bu dönemdeki ahlaki yargılamada esas olan, toplumda kabul görmektir. "Kurallara bağlılık ve iyi adam olma, altın kuraldır" (Aydın, M. Z., 2011). Bu düzeyde toplumun kabul edeceği, sahip çıkılan, çevredekileri mutlu eden, onlar tarafından takdir edilen ve beğeni gören davranışlar doğru olarak kabul edilir. (Çileli, 1986; Kağıtçıbaşı, 2010; Güngör, 2000). Başkalarını sevmemek ve onaylanmamak kaçınılması gereken bir davranış biçimidir (Kulaksızoğlu, 2006). Sosyalleşmenin artmasıyla bencillik hali yerini özgeciliğe bırakır. Olaylar başkalarının düşünceleri de önemsenerek, empatik bir bakış açısıyla değerlendirilir (Şentürk, 2018).

Ahlak gelişiminin dördüncü evresi ise, “Kanun ve Düzen Eğilimi”dir. Bu aşamada birey genel olarak toplum tarafından koyulan kurallara uyum sağlama eğilimindedir (Kohlberg, 1975). Bu dönemdeki çocuklar toplumun ahlak kurallarını olduğu gibi kabul edip benimser. (Çiftçi 2003). Birey için toplumsal sistemi korumak, bireyin temel ahlaki yükümlülüğüdür (Moshman, 2005). Birey için önemli olan artık çevredekileri memnun etmek değil, toplumsal düzeni korumak ve kurallara koşulsuz uyum sağlamaktır (Kağıtçıbaşı, 2010; Senemoğlu, 2012). Birey için doğru davranış, toplumsal düzeni korumak, toplumun ve grubun refahı doğrultusunda davranmak hususunda kendini vicdanen sorumlu hissetmektir (Kulaksızoğlu, 2006). Kohlberg'e göre bu aşamadaki ahlaki yargı düzeyi, ergenlerde görülmekle birlikte yetişkin insanların büyük çoğunluğu bu düzeyde kalmaktadır. (Kağıtçıbaşı, 2010; Moshman, 2005; Senemoğlu, 2012).

III. Gelenek Sonrası/Üstü Düzey:

Kohlberg'e göre çok az sayıda kişi bu düzeye ulaşabilmektedir (Aydın, 2011; Yeşilyaprak, 2003). Bu düzeye ulaşmış insanlar inançlarına ve değerlerine göre hareket ederler. Hareketin kontrol mekanizması da vicdandır (Kohlberg 1977). Bu düzeyde, çıkarıcı bakış açısı artık tamamen sonlanmış olduğundan birey için kendisinden beklenen ödevler birinci, benlik ikinci plandadır (Çiftçi, 2003). Bireylerin ahlaki yargılarının temelinde insan hayatının kutsallığı, insana verilen değer, saygı, eşitlik, adalet vb. evrensel değerler yer alır (Haynes, 2002). Bu düzey, ‘toplumla sözleşme yönelimi’ ve ‘evrensel ahlak ilkeleri yönelimi’ olmak üzere iki evreden oluşmaktadır (Mercin, 2005).

Ahlak gelişiminin beşinci, “Sosyal Sözleşme ve Yararlılık Eğilimi”dir. Bu evrede birey toplumun benimsediği sosyal kurallardan daha üst seviyede bir görüş açısına sahiptir. Kurallar herkesin yararı için vardır. Kurallar, yasalar hakkaniyeti korudukları ölçüde önemlidir. (Bee ve Boyd, 2009). Bu evredeki birey kanunların gerekliliğinin farkındayken aynı zamanda kanunların varoluş amacına ne kadar hizmet ettiğini sorgulamaktadır (Arı, 2016). Yasa ve kurallar, herkes için eşit, geçerli ve toplumun ihtiyaçlarıyla özellikle olmalıdır (Taylı, 2013). Bu doğrultuda insani değerlerle uyuşmayan yasal düzenlemeler gerektiğinde bireylerin lehine değiştirilebilir (Kohlberg, 1975). Sosyal sözleşme eğilimi aşamasındaki bireyler için doğru eylem, herkes için geçerli, bireysel haklara ve topluma yarar sağlayan davranıştır. (Kohlberg, L. 1975). Kohlberg çok az sayıda insanın bu evreleri içeren ahlaki

Ahlaki Gelişim Süreçlerine Katkısı Yönüyle Çocuk Yayınları

yargılama gücüne erişebileceği görüşünü savunmuştur. (Kohlberg, 1976; Kulaksızoğlu, 2006).

Ahlak gelişiminin altıncı evresi ise, “Evrensel Ahlak İlkesi Eğilimi”dir. Bu evre ahlaki gelişimin ulaşılabilir en üst noktasıdır. Bu ileri evrede, doğru ve yanlış, sosyal düzenin yasa ve kurallarıyla değil, kişinin kendi vicdanıyla ve kendi geliştirdiği ahlak ilkeleriyle tanımlanmaktadır. Bu ilkeler, evrensel adalet ilkelerini, insan haklarının eşitliğini ve bireysel bir kişi olarak insanın onuruna duyulan saygıyı içermektedir (Kulaksızoğlu, 2006). Altıncı evreye göre ahlaki açıdan doğru davranış, evrensel ilkelere uyan davranıştır. Evrensel ilkelere uyan davranış ise insanın ve insanlığın değerleriyle ilgili olan, kişinin kendi vicdanı ve ahlaki ilkeleriyle uyumlu olan, insana sadece insan olduğu için değer vermeyi uygun gören her yerde ve herkes için geçerli olan davranıştır. (Kohlberg, L. 1975; Cüceloğlu, 2000; Çiftçi, 2007). Kohlberg’e göre bu düzey seçkin insanların bulunduğu bir düzeydir (Güngör, 2010).

Özetlenecek olursa; Kohlberg kişilerin herhangi bir durum karşısında, davranışları ne şekilde tarif ettiklerini anlamak için hikâye anlatıp, hikâyedeki durumla alakalı karar verilmesini istemiş, problemlere çözüm aranırken kullanılan bakış açısını ve değerlendirme şeklini gözlemlemiştir (Cafaoğlu ve Aksüt, 2008). Kohlberg, tercihlerini cezadan kaçmak veya otoriteye itaat doğrultusunda gerçekleştirmişlerse birinci evre, menfaatlerini öncelemiş ise 2. evreye, içinde bulunduğu grubun kural ve değerlerini korumak için gerçekleştirmişse 3. evreye, düzeni korumak için gerçekleştirmişlerse 4. evreye, insanın değerli bir varlık olduğu inancı ile davranışları şekillenmiş ise 5. evreye, insan hayatının her şeyden üstün ve kıymetli olduğu düşüncesi ile gerçekleştirmiş ise 6. evreye yerleştirmiştir.

3. BULGULAR

Bu çalışmada kitap serisinde yer alan bütün bölümler betimsel ve içerik analizi yöntemi ile dikkatlice incelendikten sonra metin türleri ve içeriklerine göre “Kavram Açıklaması”, “Rol Model Sunma”, “Öyküsel Anlatım”, “Etkinlikler”, “Empati”, “Özlu Sözler” şeklinde sınıflandırılmış olup ahlaki gelişimlerine ve Kohlberg’in Ahlak Gelişimi Kuramı’na göre bir üst ahlaki düzeye yönlendirmedeki işlevselliği bu ana başlıklar altında betimsel yöntemle değerlendirilmeye alınmıştır.

3.1. KAVRAM AÇIKLAMASI

Ahlâki prensiplere uygun davranışlar sergilemede, benimsenen değerlerin kalıcı olması ve içselleştirilmesinde en önemli güdü kaynağı dindir (Uysal, 2007). Din, insanın Allah’a inanarak kendisine, toplumuna, hatta tüm varlıklara karşı sorumluluk hassasiyeti kazanmasına vesile olan önemli bir değerdir (Türer, 2007). Dini değerler, insanlara hayatı anlamlandırma ve böylece yaşam tarzlarını oluşturma (Kılavuz, 2007), hem fert hem de toplum olarak insanları etkileme, yönlendirme (Uysal, 2007), daima iyiye, güzele, gelişmeye ve yükseltmeye teşvik etme (Okumuş 2003) gücüne sahip olmuştur. Bu doğrultuda kitap serisinde ele alınan her değer kavramsal açıdan tanımları yapılırken Kur’an ayetleri ve Hz. Peygamberin hadisleri referans alınarak açıklanmaya çalışılmıştır. Kitap serisinde yer verilen değerler ve açıklamaları sırasıyla aşağıda verilmiş ve içeriği kısaca özetlenmiştir.

İslam dininde insanın yerine getirmekle yükümlü olduğu hakların, Allah’ın ve kulların hakları olarak iki kısma ayrıldığı, Allah’ın hakkının, O’nun emir ve yasaklarına saygı göstermek, kul hakkının ise insanların birbirlerine karşı hak ve sorumluluklarını gözetmek, söz ve davranışlarla bir başkasına zarar vermemek olduğu vurgulanarak (2019, S.1, s.8-11) empati geliştirmeye yönelik yönlendirmede bulunulmuştur.

Dürüstlük, özü-sözü bir olmak, güvenilir olmak, verdiği sözü tutmak olarak tarif edilmiş ve Müslüman’ın söz verdiğinde mutlaka sözünü tutan, kimseyi kandırmayan, zira

yaptığı hilenin hesabını ahirette vereceğini, cezasını çekeceğini bilen yani başkasını kandırduğunda kendisinin zarar göreceğini bilen kimse olduğu ifade edilerek dürüstlüğün Müslüman'ın önemli bir özelliği olduğuna dikkat çekilmiş ve Hz. Peygamber'in "Doğruluktan ayrılmayın. Çünkü doğruluk iyiliğe, iyilik de insanı cennete götürür." (Buhari, Edeb 69; Müslim, Birr 105) sözüne yer verilerek dünyada huzurlu, mutlu olmanın, ahirette de cennete gitmenin yolunun dürüstlükten geçtiği vurgulanmıştır (2019, S.2, s.8-11).

İsrafin, aşırı gitmek ve nimetleri gereğinden fazla harcamak, cimrilüğün ise imkanı olduğu halde harcamalardan kısmak veya verebileceği halde vermemek olduğu; insanın parasını, malını, eşyalarını, zamanını ve sağlığını gerektiği gibi koruması ve kullanmasına, harcamalarında cimrilik ve savurganlıktan (israftan) uzak durması yani gereğinden az veya çok harcamaktan kaçınmasına tutumlu olmak denildiği belirtilmiş ve iyi bir insan ve iyi bir Müslüman'ın, nimetleri düşüncesizce saçıp savurarak ziyan etmenin özellikle insanlığın ortak kaynaklarının bilinçsizce tüketilmesinin Dünya'yı tehdit edeceğinin ve sonuçta herkesin zarar göreceğinin bilincinde olan kimse olduğu vurgulanmıştır (2019, S.5, s.8-11).

Dünyaya her insanın aynı anda gelmediği, birilerinin önce, birilerinin sonra hayata gözlerini açtığı, öncekilerin özellikle anne-babalarımızın her hususta hiçbir karşılık beklemeden üzerimizde binbir emeği olduğu ve bu sebeple büyüklerimize saygı göstermemiz gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca anne-babalarımızın dışında; sofrada yediğimiz yiyeceklerin, giydiğimiz elbiselerin vs. bize ulaşmasında emeği olan dünyadaki bütün insanların bizim üzerimizde hakları olduğunu ve onların da saygıyı hak ettikleri, nerede olursa olsun yaşlarına ve emeklerine saygı göstermede kusur etmemek gerektiği örnekler ile anlatılmaya çalışılmıştır (2019, S.6, s.8-11).

Allah'ın verdiği yetenekleri sonuna kadar kullanmaya, yılmadan sabırla çalışıp devam etmeye "azimli olmak", hoşlanılmayan bir durumla karşılaşıldığında bilinçli olarak dayanma ve direnmeye "sabır", bir işi yılmadan sonuna kadar götürmek veya kararından dönmemeye "sebat" denildiği bilgisi paylaşılmış ve bir Müslüman'ın en büyük hedefinin Allah'ın rızasını kazanmak olduğu, bunun için de daima azim etmesi ve tembellikten kaçınması gerektiği anlatılmaya çalışılmıştır. (2019, S.7, s.8-11).

Merhametin insanın temel insani duygularından biri olup insanı kendine ve kendinin dışındakilere iyilik ve yardım etmeye yönlendiren bir acıma duygusu olduğu şeklinde tanımlanmış ve merhametin bütün yaratılmışlara sevgi ve şefkatle yaklaşma, onları kötülükten ve zulümden koruma ve kurtarma, yardım etme, bağışta bulunma, affetme gibi güzel huy ve davranışları içerdiği belirtilmiştir (2019, S.9. s.8-11).

Dostluğun insanların birbirlerine sevgi ve saygı içinde güzel duygular beslemesi, değer vermesi ve şartlar ne olursa olsun daima birbirlerinin durumlarını gözetmesi olarak tanımlanmıştır. Kur'an'dan ve Hadislerden misallerle İslam'ın insanların birbirleriyle dostça geçinmelerine büyük değer verdiği, bu hususta insanların birbirleriyle dostça geçinmeleri ve birbirlerini önemsemelerinin imanın bir göstergesi olduğuna dikkat çekilmiştir (2019, S.10, s.8-11).

3.2. ROL MODEL SUNMA

Toplumların ahlak değerlerini oluşturan kurallar o toplumda yaşayan insanların değer verdikleri kişilerin davranışları ile büyük ölçüde etkilidir (Kasap, 1991). Doğru davranış kalıplarını aşlamak için birçok tarihi karakter ve kahraman rol model olarak kullanılmaktadır. Metinlerde yer verilen karakterler, yaşantılarıyla örnek olan şahsiyetlerdir. Kahramanların davranışları çocuklarda iyilik güzellik duygusunun gelişmesini ve erdemli davranış kazanmalarını sağlayan niteliktedir. Bu doğrultuda bu başlık altında "En Güzel Örneğim Peygamberim" başlığıyla Hz. Peygamberin hayatından somut örneklerle yer verilmiş, "Asr-ı Saadetten Hatıralar" isimli başlıkta Hz. Peygamberin ashabıyla birlikte iken

Ahlaki Gelişim Süreçlerine Katkısı Yönüyle Çocuk Yayınları

yaşanan örnek olaylara yer verilmiş, “Örnek Kişilik” adlı başlıkta, İslam ve Türk dünyasından ismini tarih sayfalarına yazdıran mümtaz şahsiyetlerin örnek davranışlarına yer verilmiş, “Gazete: Yaşanmış Güzel Örnek” başlığı altında ise geçmiş yıllarda sergiledikleri örnek davranışlarla gazete sayfalarına konu olan bazı olaylara yer verilmiştir.

3.2.1. En Güzel Örneğim Peygamberim

Müslümanların rehberi olan Hz. Peygamberin hayatından somut örneklerle yer verilmiştir. “Hırsızın Cezası” isimli olayda, zengin ve asil bir kadının birkaç kişiden ödünç mal alıp geri vermemesi sebebiyle Hz. Peygambere gelen şikayet üzerine görülen davada kadının hırsızlık suçu işlediğine hükmolunması sonrasında yakınlarının bu suça verilecek cezayı kaldırmak amacıyla kendisini geri çeviremeyeceğine inandıkları Üsame’yi aracı yapmak istemeleri üzerine Hz. Peygamber’in “Ey Üsame! Rabbimiz’in koymuş olduğu bir cezanın verilmesi için aracılık mı ediyorsun? Allah’a yemin ederim ki, benim kızım Fatıma bile hırsızlık yapsa onun da cezasını hiç tereddüt etmeden verirdim.” (Buhari, Enbiya, 54; Muslim, Hudud, 8,9) buyurmuş olduğu nakledilerek kul hakkına riayet etmek gerektiği vurgulanmıştır (2019, S.1, s.50).

3.2.2. Asr-ı Saadetten Hatıralar

Bu başlık altında Hz. Peygamberin ashabıyla birlikte iken yaşanan örnek olaylara yer verilmiştir.

“Akan Suyun Kenarında Olsan Bile” başlıklı metinde Hz. Peygamberin yalnızca yemede içmede değil her konuda israfa karşı olduğu, tutumluluğu ile ashabına örnek olduğu hususuna dikkat çekilmiştir. Bu hususta bir örnek olarak; bir gün ashabından Hz Sa’d’ın namaz için abdest alırken suyu bolca kullandığını görmesi üzerine; “Bu israf da ne?” buyurması, Sa’d’ın da “Abdestte de israf olur mu?” şeklindeki cevabı üzerine; Allah Resulü’nün: “Evet, akan bir nehir kenarında olsan bile” (İbni Mace, Taharet, 48; Ahmed, II, 221) buyurduğu rivayetine yer verilerek Peygamberin hayatında cimriliğe de israfa da asla yer olmadığı bilgisi verilmiştir (2019, S.5, s.46-47).

“Acı Hurmalar” isimli yazıda, Medine’de yaşayan Rafi isimli küçük bir çocuğun hurma bahçesinin önünden geçerken dallardaki nefis görünen hurmalara gözü takılır, ağaca tırmanmak zor olduğu için yerden aldığı taşlarla ağacı taşılayıp hurmaları yere düşürerek karnını tıka basa doyurması sonrası bahçe sahibi gelip izinsiz hurmalardan yediği ve ağaçlarını taşıdığı için şikayet etmek üzere çocuğu da alıp Hz. Peygamberin huzuruna çıkarlar. Hz. Peygamber, ona bir daha ağaçları taşlamamasını ve ağacın altına düşenlerden alıp yemesini tavsiye eder. Rafi, bir daha ne kadar acıkırsa acıksın kimsenin ağacını taşlamayacağına dair Hz. Peygambere söz verir ve ardından bahçe sahibinden özür dileyip helallik ister. Bahçe sahibi de onu bağışlar ve aralarında uzlaşma sağlanır. (Ebu Davud, Cihad, 85; İbn Mace, Ticarat, 67) (2019, S.1, s.46-47).

3.2.3. Örnek Kişilik

Bu başlıkta ismini tarih sayfalarına yazdıran mümtaz şahsiyetlerin örnek davranışlarına yer verilmiştir. Dostluk denince ilk akla gelen isimlerden birinin Hz. Peygamber’in en yakın arkadaşı, sırdaşı ve yoldaşı Hz. Ebubekir olduğu ifade edildikten sonra dostluğun diğerkam olmak, kardeşini gerektiğinde kendine tercih edebilmek olduğu (2019, S.10, s.18-19); adaletiyle tanıdığımız Halife Ömer’in şahsına ait işleri göreceği zaman devlet malına el sürmediği, devlet hazinesinden bir mum dahi kullanmayacak kadar hassas davrandığı anlatılarak bir Müslüman’ın her işinde kul hakkını gözetken bir kişiliğe sahip olması gerektiği (2019, S.1, s.18,19); geçimini süt satmakla temin eden, kocası vefat etmiş bir kadın ile kızı arasında geçen ve dönemin halifesi Hz. Ömer’in şehrin düzenini kontrol

etmek amacıyla dolaştığı bir akşam vakti şahit olduğu bir olaya yer verilmiştir. Annesinin kızına: “Bugün sütümüz az oldu.” diyerek süte su katmasını istemesi üzerine; “Anneciğim sen ne söylersin, Halife Ömer’in bunu yasakladığını bilmez misin?” diye yanıt verdiği, annesinin ise; “Aman kızım, halife bizim süte su kattığımızı nereden bilecek, kalk da dediğimi yap.” diye üstelediğinde; “Her dediğini yaparım; ama bu dediğini yapamam Anne. Evet halife Ömer görmez ama Allah bizi daima görür!” diye yanıt verdiği, sonrasında Hz. Ömer’in dürüstlüğüne ve kalbi Allah sevgisiyle dolu olmasına hayran kalarak bu kızı oğluna istemiş ve onları nikahlamış olduğu anlatılarak, haktan ve doğruluktan ayrılmayan kimselere Allah’ın ikram edeceği (2019, S.2, s.18-19); Üzerinden yüzyıllar geçmesine rağmen sağlamlığını ve güzelliğini koruyan cami, medrese, kervansaray gibi muhteşem eserleriyle bugünün mimarları ve sanatkarlarının hayranlık duyduğu, bizim de kendisi ile iftihar ettiğimiz dahi bir dedemiz ve büyük sanatkar olan Mimar Sinan’ın baş eserlerinden Süleymaniye Camii’nin Restorasyonu (tamiri) sırasında Mimar Sinan’ın inşa ettiği eserin asırlar sonraki tamirinin doğru yapılmasında bile kendisini mes’ul gören bir sorumluluk duygusuyla hareket ettiği ifade edilmiş ve bir Müslüman’ın, işini böyle bir sorumluluk duygusuyla yapması gerektiği (2019, S.3, s.18-19); Osmanlı padişahlarından II Abdülhamid Han’ın çok merhametli ve şefkatli bir insan olduğu, halkın tüm dertleri ile ilgilendiği, büyük-küçük demeden, insan ayırmadan herkesin ihtiyaçlarını gidermek için gayret ettiği belirtilmiş ve birileri için önemsiz olan şeylerin bir başkası için hayatı derecede önemli olabileceği bilinci aşılacak istenmiştir (2019, S.4, s.18,19).

3.3. ÖYKÜSEL ANLATIM

Bu başlık altında Zeynep, Musa ve Esra isimli üç kardeşin başından geçen olaylar, çocukların sevdiği karakterlerden Keloğlan ve kadim kültürümüzün önemli şahsiyetlerinden Mevlana’nın meşhur eserlerinden Mesnevi’de geçen hikayelere yer verilerek çocukların ahlaki gelişimlerine katkı sunulmaya çalışılmıştır.

3.3.1. Öykü

Kitabın her serisinde içerikte yer verilen temayla ilişkili; Zeynep, Musa ve Esra isimli üç kardeşin güzel bir rol model olarak konumlandırıldıkları, eğitici ve öğretici içerikte mesajların yer aldığı öyküler aracılığıyla okurlara doğru davranış kalıpları aşılarmaya çalışılmıştır. Zeynep, Esra ve Musa kardeşlerin başından geçen olayların işlendiği öykülerden bazılarına aşağıda yer verilmiştir.

“En Güzel Mektup” isimli öyküde, Zeynep isimli 8 yaşında bir kız çocuğunun Esra ablası ve Musa ağabeyi ile arasında geçen bir olay anlatılmıştır. Hikayede, özür dilemenin kalpte açılan yarayı tam anlamıyla onaramayacağı, maddi mağduriyetlerin giderilebileceği fakat manevi olarak ortaya çıkan mağduriyetlerin maalesef tam olarak giderilemeyeceği, hiç kimsenin bir başkasından üstün olmadığı ve hiç kimsenin bir başkasının hakkını çiğnemeye, emeğini çalmaya hakkı olmadığı vurgulanmıştır (2019, S.1, s.12-16).

“Acil Tasarruf Planı” isimli başlıkta, Esra, Zeynep ve Musa kardeşlerin ailesinin bir aylık faturalarının çok kabarık gelmesi sonrasında aile meclisinin toplanıp tasarrufa gidilmesi ve daha tutumlu olunması gerektiği hususunda karar alma süreci hikaye edilmiştir. Biz Müslümanların yalnızca paramız yetsin diye değil, dinimiz emrettiği için de tutumlu davranmamamız gerektiği; çünkü israfın haram kılındığı; bütün nimetlerin bir emanet olduğunun bilincinde olunması gerektiği, Müslüman’ın yeryüzündeki bütün kaynakları yerli yerince kullanmayı bilen insan olduğu vurgulanmak istenmiştir (2019, S.5, s.12-16).

“Boyacı Çocuk” isimli metinde, her Müslüman’ın yeryüzünün dört bir yanında yaşanan olaylara, zulme ve haksızlığa uğrayan insanlara duyarsız kalmaması gerektiği vurgulanmıştır (2019, S.9, s.12-16).

Ahlaki Gelişim Süreçlerine Katkısı Yönüyle Çocuk Yayınları

“Döner ile Ekmek” isimli köşede, lokanta işletmelerinde özellikle de döner satışı yapılan yerlerde satılan ürünlerin dükkanın yanından geçen herkesin görebileceği yerlere konulmasının satılan ürünü alamayacak durumda olanlar için göz hakkına sebebiyet vereceği belirtilerek sadece kendisini değil, başkalarını da düşünen insan olmaya çalışılması vurgulanmıştır (2019, S.1, s.28,29).

3.3.2. Mevlana’dan

Mevlana’nın meşhur eserlerinden Mesnevi’de geçen hikayelere yer verilmiştir. “Ağaçtaki Hırsız” adlı hikayede iş yapmaktan, çalışmaktan hoşlanmayan, tembel, hazıra konan, sorumluluk nedir bilmeyen ve çenesi düşük bir adamın başından geçen bir olaya yer verilerek emek hırsızlığının doğru olmadığı (2019, S.1. s.20,21); “Tembel Köpek” isimli hikayede sorumsuzca yaşamının ve tembelliğin, bugünün işini yarına bırakmanın, işleri tehir etmenin bedelinin ağır olacağı (2019, S.3. s.20,21); “Aç Gözlü Öküz” isimli masalda aç gözlü ve hırslı davranmanın hem beden hem de ruh sağlığına zarar verdiğini, kişinin mutlu olmasına engel olduğunu (2019, S.5. s.20,21); “Büyük Define Peşinde” isimli hikayede savurganlık yapılsa sahip olunan her şeyin kaybedilebileceği, hatalarının farkına erken varıp azimle çalışanların başaracağı, çok umarsız olmanın da gerektiğinden fazla kaygılı olmanın da yanlış olduğu, itidal üzere bir hayatın kişiyi mutlu edeceği (2019, S.7. s.20,21) vurgulanmıştır.

3.4. ETKİNLİKLER

Ahlak gelişiminin temelleri ilk çocukluk dönemlerinde ailede atılmaktadır (Killen ve Smetana, 2006; Vozzola: 2014). İnsanın ahlaki eğitimini aldığı ve şahsiyetini kazandığı, her konuda ilk eğitimi aldığı yer toplumun temelini oluşturan ve çocuğun en yakın çevresi olan ailesidir. (Arı, 2016; Dodurgalı, 2010; Özeri, 2004). Dolayısıyla çocukların ahlaki ilkeleri benimserken ilk örnekleri ve öğreticileri de genellikle anne ve babalardır (Çağdaş ve Seçer, 2002). Ebeveynler, davranışlarını taklit eden çocuk için model olmaktadır” (Doğan ve Tosun, 2003). Ahlak açıdan, model alma, bilişsel öğrenmelerde de temel yöntemlerden biridir. Çocuklara, etrafında benimseyeceği modelleri sergilemek veya bunları eğitim ortamında etkin hale getirmek daha uygundur. Küçük yaşlardan itibaren çocuklara aileleri tarafından, insanların duygu ve davranışlarının nedenleri, neye izin verilir veya verilmediği, adil olma, başkalarına ait olan eşyalara zarar vermeme gibi konuların anlatılması onların ahlak konusunda gelişimlerini desteklemektedir (Dunn, 2006). Bununla birlikte Anne, baba, öğretmen gibi çocuğun yakın çevresindeki yetişkinlerin çocuğa karşı tutumları da ahlâk gelişimi açısından da destekleyici olmaktadır. (Erden ve Akman, 1997).

Kitap serisi içeriğindeki bazı etkinliklerde “ebeveyn veya eğitimciyle birlikte oynanır” ifadesine yer verilerek çocukların bir yetişkin gözetiminde birtakım uygulama, drama ve teatral etkinlikler yapmaları istenerek, oyunlar ve dramalar ile yaşantıladıkları durumların iyi ve kötü, olumlu ve olumsuz yönlerini bizzat yaşayarak davranışların sonuçları üzerinden ders almaları, olay örtüntüleri hakkında çok yönlü düşünme ve empati yapmalarını sağlamak amaçlanmaktadır.

Bilişsel gelişim arttıkça ahlaki gelişim de buna paralel olarak aşama aşama artacaktır. Bu yüzden, bilişsel yapıyı geliştirecek faaliyetlerde bulunmak da ahlaki yapının temellendirilmesinde büyük öneme sahiptir. Öğrenciyi etkin öğrenme tecrübesine katmak ahlaki gelişimi olumlu yönde etkileyecektir (Senemoğlu, 2012).

Kohlberg, ahlak gelişimi üzerinde dururken, çocuğa, çevresinin verdiği rol alma imkanının önemli olduğunu vurgulamıştır. Kohlberg, rol alma yeteneğinin ahlaki evreler boyunca bireyin ilerlemesini sağlayan mekanizma olup, daha üst bir ahlaki evreye geçmek için ön koşul olduğunu savunmuştur. Aile üyeleri ve arkadaşlarla olan kişiler arası ilişkiler,

eğitimsel aktiviteler bireylere rol alma ile ilgili fırsatlar sunarak yüksek düzeyde ahlaki yargı gelişimine katkıda bulunmaktadır (De May ve Schulze, 1996; Walker ve Moran, 1991). Oyunlar, dramalar ve teatral etkinlikler çocuklara rol alma imkanı sunmakta, onların bilişsel gelişim düzeylerine olumlu etkide bulunma ve bir takım ahlaki değerleri kazanma ve içselleştirmelerinde önemli bir işleve sahiptir. Oyun birçok toplumsal kuralın ve sosyalleşmenin öğrenildiği önemli bir değerdir. Çocuğun gelecekte toplum ve ahlâk kurallarına uyum göstermesinde kurallar çerçevesinde oyun oynamanın payı büyüktür (Başaran, 1998). Çocuğun dünyasında çok önemli bir yer işgal eden oyun, çocuğun dışarıdan baskı altında kalmadan özgürce gerçekleştirdiği bir eylemdir. Arkadaşlarıyla oyunlar oynamak, çocuğa işbirliğini ve toplu yaşam için gerekli kuralları öğretir (Yörükoğlu, 1998; Yavuzer, 1997). Çocuk oyun yoluyla hayatın gerçeklerini anlama, duygu, düşünce ve zekâsını geliştirme imkanı bulmaktadır (Tezcan, 1980; Yalçınkaya, 1993). Çocuk, gerçek hayatla ilgili pek çok gerçeği oyun içerisinde yaşayarak öğrenmektedir. Çocuk, oyun sırasında davranışlarıyla ailesinden öğrendiklerini, kişilik özelliklerini, yaşadığı çevreyi, aldığı eğitimi ortaya koymakta, oyun aracılığı ile hem kolay hem de kalıcı tutum ve davranışlar edinmektedir (Yalçınkaya, 1993). Bu doğrultuda kitap serisinin her bir sayısında “Oyun” ve “Etkinlik” başlıkları altında boş zamanlarının büyük bir kısmını tablet ve akıllı telefonlardaki dijital oyunlarla geçiren çocuklara, evde aileleri, okulda öğretmenleri ve arkadaşları ile hoş ve eğlenceli vakit geçirerek oynayabilecekleri oyunlara yer verilmiş ve oyun sonunda “Bu oyundan ne anladık?” sorusu sorulup “Biz bu oyundan şu sonuçları çıkarabiliriz.” denilerek çocukların oyun ile ahlaki gelişim düzeylerine katkı sağlamak amaçlanmıştır. Etkinlik başlığı altında yer verilen “Drama”, “Yaşayarak Öğrenme” ile ilgili bazı örneklerle aşağıda yer verilmiştir.

3.4.1. Oyun (Drama)

Bu başlık altında, kitap serisinde yer verilen değerler drama ve oyun eşliğinde çocuklara yaşayarak, uygulayarak öğretilmeye, kazandırılmaya çalışılmıştır.

“Köpükten kalp” isimli oyunda, kalp kıracak sözler ve davranışlarda bulunmanın karşındaki kişiye nasıl etki ettiğini anlatmak amacıyla bir drama hazırlanmıştır. Oyun sonunda okuyucuya “paramparça olmuş olan kalbi görünce ne hissettiği, parçalanmış kalbin eski haline getirilebilir olup olmadığı soruları yöneltilerek empati yoluyla konu hakkında düşünmeye yöneltilmiştir. Ayrıca görsellerde de kırılmış, parçalanmış ve bantlarla yapııştırılmaya çalışılmış ama asla eskisi gibi olmayan kalp resimlerine yer verilerek görsel olarak da konu zihinlere kazınmaya çalışılmıştır (2019, S.1, s.59).

3.4.2. Yaşayarak Öğrenme

Bu başlık altında, kitap serisinde yer verilen değerler eğlenceli etkinlikler eşliğinde çocuklara kazandırılmaya çalışılmıştır.

“İki Fidan” isimli etkinlikte farklı saksılara ekilmiş iki fidandan birisine düzenli şekilde su vermek, güneş ışığından faydalanabileceği bir ortamda tutmak ve yapraklarını sevmek, diğerine ise arada bir su vermek, güneş görmeyen, karanlık bir yerde tutmak ve ara ara da yapraklarını koparmak suretiyle son aşamada iki fidanın ne hale geldikleri yönündeki gelişimlerini gözlemlemeyi içeren bir uygulamalı etkinliğe yer verilmiştir. Etkinlik sonunda; okuyucuya hangi fidan olmak istedikleri, arkadaşlarına iyi davranılırken kendisine kötü davranılması durumunda kendisini hangi fidan gibi hissedeceği, benzer şekilde tüm insanların hakkı yendiğinde dünyanın nasıl bir fidanlığa benzeyeceği ve böyle bir durumda ne yapmak gerektiği soruları sorularak empati duygusu geliştirilmeye çalışılmıştır (2019, S.1, s.66-67).

Ahlaki Gelişim Süreçlerine Katkısı Yönüyle Çocuk Yayınları

“Pazara Gel Pazara” isimli etkinlikte öğrenci topluluğundan bir grubun pazarcı, diğer grubun müşteri olduğu ve ertesi gün rollerin değiştirildiği bir oyuna yer verilmiştir. Burada amaç; pazarcı olarak ürünlerinin beğenilip beğenilmemesinin, müşteri olarak alışverişte reklama bakıp aldanmanın nasıl bir duygu olduğu, ürün alırken nelere dikkat edilmesi gerektiği, alış-verişte dürüstlüğüne kişiye ne sağlayacağı, alışveriş ahlakının nasıl olması gerektiğini satıcı ve alıcı rollerinde yaşantılayarak dürüstlüğüne önemine değinilmiştir (2019, S.2, s.66-67).

“Unutmuşum Pastası” isimli oyunda, birinde yapımında tarifte yer alan malzemelere ve miktarlarına dikkat edilmeyerek, dikkatsizce, özensizce ve rastgele yapılan diğerinde ise tarifte yer aldığı şekliyle özenle hazırlanan iki farklı pasta yapımına yer verilmiş ve “Hangi durumda yaptıklarımız beğenilir ve takdir edilir?” sorusu yöneltilerek, ortaya çıkan durumun üzerinde düşünülmesi istenmiştir (2019, S.3, s.66-67).

3.5. Empati

Bir davranışın ahlaki olarak nitelendirilebilmesi için kişinin yaptığı davranıştan ötürü vicdanen rahat olması ve bu davranışının sonucundan başka hiç kimsenin bir incinmeye uğramamış olması gerekmektedir (Altıntaş, 2018). Çocukta vicdan gelişmesi için önemli olan şey, çocuğun yaptığı kötülüğün karşılığı ceza çekmesi değil, kötülük yaptığı kişinin yerine kendini koyup onun için üzülmesi, empati kurabilmesi ve yaptığından pişmanlık duyabilmesidir (Hökelekli, 1998). Ayrıca etkili öğrenme yaşantıları ahlaki gelişimi hızlandırmaktadır (Senemoğlu, 2012). Ahlak gelişiminde üst düzeylere ulaşabilmek için geçirilen öğrenme yaşantılarının önemi büyüktür. Örnek olay incelemesi, bir olay hakkındaki gerçek ve geçerli bilgileri analiz ederek ve değerlendirmeler yaparak problem hakkında çözüm önerilerinin ortaya konması temeline dayanan bir öğretim yöntemidir (Hesapçioğlu, 1994). Özellikle günlük hayatta kaşımıza çıkacak bazı durumlarda, toplumsal ahlak kuralları ve değerlerin öğretilmesinde sıkça kullanılacak bir yöntemdir. Bu yöntem sayesinde öğretici sevgi, saygı, adalet, hoşgörü, merhamet gibi birçok erdemi günlük hayattan örnekler sunarak doğru bir şekilde çocuklara kazandırma olanağı bulmakta, çocuklar ise empati, problem çözme, başkalarına karşı duyarlı olma, ahlaki değerleri içselleştirme gibi birçok olumlu kazanım elde edebilmektedir (Aydın, 2018). Bu çerçevede kitap serisinde çocukların empati kurmalarını sağlamaya yönelik yer verilen “Duygularını Dinle”, “Ne Olurdu?”, “Örnek Olay İncelemesi (Ne Yapardın?)” başlıklarına ve içerikleri aşağıda verilmiştir.

3.5.1. Duygularını Dinle

Bu başlık altında, okuyucu geçmişte yaşayan bazı insanların karşılaştıkları ve günümüz dünyasında insanların karşılaşılabilecekleri türden hayali yolculuklara çıkarılıp “.....ne hissederdin?” sorusu yöneltilerek, böyle durumlarla karşılaşması durumunda ne tepki vereceği sınınmaya çalışılmıştır.

“Hesap Günü” isimli yazıda okuyucu, kıyametin kopmuş, sonsuzluk aleminin kapılarının açılmış, tüm insanların tekrar diriltilip mahşerde toplanmış ve amel defterlerinin veriliş dünyada yapıp ettiklerinin önüne serildiği, bütün vücut azalarının da dile gelerek bir bir her yaptıklarını itiraf ettikleri bir sahneyi hayal etmesi istenerek “Ne hissettiği”, “Ahirette mutlak ortaya çıkacağını bildiği halde, bu kısa ve geçici dünyada doğruluktan uzak yaşamının akıllıca bir hareket olup olmadığı” soruları yöneltilerek iç muhasebe yapması, kendisini sorgulaması ve davranışlarını gözden geçirerek bundan sonraki davranışlarını hesap vereceği bilinciyle gerçekleştirmesi kazandırılmak amaçlanmıştır (2019, S.2, s.17).

“Başkan Olsan!” isimli metinde okuyucunun okulda yapılacak olan başkanlık seçiminde aday olduğunu düşünmesinin istendiği bir olay örgüsüne yer verilmiştir. Seçim sürecinde rakip aday yapılabilecek vaatlerde bulunurken, kazanmak hırsıyla yapılamayacak

onca vaatleri ardı ardına sıraladığı ve bu vaatlerden birinin okula lunapark yapmak bir de engelliler için yürüyen merdiven yaptırmak olduğu, çetin bir mücadele sonunda seçimi açık ara kazandığı, bir süre sonra vaatlerinin ne zaman gerçekleştirileceğini merak eden çocukların yanına gelip sormaya başladıkları ve altından kalkamayacağı sözler için zor durumda olduğu, tam bu sırada; tek ayağı olmayan, bastonlu bir çocuğun yanına yaklaşarak “Merdivenleri inip çıkarken çok zorlanıyordum. Yürüyen merdiven fikri harikaydı. Merdivenimiz ne zaman yapılıyor” diye sorduğunda “Ne cevap verirsin?”, “Kendini nasıl hissedersin?” soruları sorularak konu hakkında derin derin düşünmesi ve sorumluluk bilincine sahip olunması hedeflenmiştir (2019, (3), s.48).

3.5.2. Ne Olurdu?

Bu başlık altında, kitap serisinde yer verilen değerler ile ilişkilendirilebilecek ve günlük hayatta insanların hoşlanmayacağı, toplumsal normlardan uzak ve insanların rahatsızlık duyacağı türden bir takım kısa olay örnekleri verilip “böyle durumlarla karşılaşsa idin ne söyledin?”, “ne yapar”, “nasıl tepki verdin?” soruları sorularak, soruların altında yer alan boşluklara yazmaları istenmektedir. Bu etkinlikler ile çocuklara kendilerini ifade edebilmeleri, duygularını kaleme dökülebilmeleri, olay örüntüleri hakkında çok yönlü düşünme ve empati yapmalarını sağlamak amaçlanmaktadır. Örnek olaylardan bazıları şunlardır:

- Hızır acil servis, İtfaiye ve Kızılay çalışanları, “Her çağrıldığında gitmek zorunda mıyız canım!...”(C.2019, S.4, s.25), “şimdi televizyon başında dizi seyretmek varken sizinle mi uğraşacağız?” deyip yardıma gitmeseler; (C.2019, (9), s.25)
- Askerler, düşmanlara karşı ülkemizi gece gündüz azmedip korumaya çalışmasalar; (C.2019, S.7, s.25)
- Çocuklar, büyüdüklerinde anne babalarına, “Ne yani, bize o kadar baktınız diye sizi başımızın üzerinde mi taşıyacağız? Bakmasaydınız, ne yapalım!” deyip onları terk etseler; (C.2019, S.8, s.24)
- Anne babalar; “Ne yani her ağladığınızda, acıktığınızda, hastalandığınızda biz mi ilgileneceğiz sizinle? Gidin, kendinize bakacak başka birilerini bulun!” deyip çocukların terk etseler; (C.2019, S.9, s.24) “ne olurdu?” gibi.

3.5.3. Örnek Olay İncelemesi (Ne Yapardın?)

Bu başlık altında, kitap serisinde yer verilen değerler ile ilişkilendirilebilecek ve günlük hayatta insanların karşılaşabileceği türden bir takım örnek olaylar verilip “böyle durumlarla karşılaşılması durumunda “Ne olurdu?” sorusu yöneltilerek ne gibi problemlerin ortaya çıkacağı; “Ne söyledin, Ne yapardın?” sorusu yöneltilerek de ne tepki verecekleri sinanmaya çalışılmış, nasıl davranılması gerektiği üzerinde okuyucunun düşünmesi istenmiştir.

Marketteki Sıra isimli örnek olayda Hasan isminde bir ilkokul öğrencisinin ilk derste sınavının olduğu bir sabah okula giderken kalemını yanına almadığını fark etmesi sonrası en yakın markete yönelmesi ve markette kırtasiye reyonunu ararken gözünün oyuncak reyonuna takılması sebebiyle bir süre oyalanıp sınava geç kalacağını fark edip kalem alarak kasiyere yöneldiğinde, birbiriyle sohbet eden iki yaşlı teyzenin de kasada ödeme yapmak üzere sırada beklediklerini ve ağır ağır hareket ettiklerini görmesi üzerine sıranın kendisine gelmesinin uzun zaman alacağı ve bu sebeple sınava geç kalacağını düşünmeye başlaması karşısında, bu iki yaşlı teyzenin alışverişinin bitmesini beklemesi durumunda okula geç kalıp sınavı kaçırabileceği, onların dalgınlığından yararlanıp onların önüne geçse okula yetişebileceği ama bu sefer de onların hakkına girmiş olacağını düşünmesi şeklinde ikilemde kalmasını

Ahlaki Gelişim Süreçlerine Katkısı Yönüyle Çocuk Yayınları

gerektiren bir durumla karşılaşılması durumunda, “Sen ne yaptın?, Siz Hasan’ın yerinde olsanız, nasıl davranırdınız?, İki yaşlı teyzenin kasada hatalı davranışları var mı? Varsa nelerdir?, Hasan ne yaparsa kul hakkına girmeden okula yetişebilir?, Hasan, yaşlı teyzelere sezdirmeden, onların önüne geçerse neler olabilir? (2019, (1), 36-37) soruları yöneltilerek okuyucunun bu ahlaki ikilemde ne tavır takınacağı düşündürölmek istenmiştir.

3.6. ÖZLÜ SÖZLER

3.6.1. Atasözleri ve Deyimler

Kitap serisinde hangi dini ve ahlaki değer konu edinilmişse o konuyla ilgili atasözleri ve deyimlere yer verilmiştir. Kitap serisinde yer verilen atasözlerinden bazıları konularına göre aşağıda belirtilmiştir:

“Hak alan iflah olmaz”, “Alma mazlumun ahını çıkar aheste aheste” (2019, S.1, s.75); “Hak deyinice akan sular durur”, “Emanete hıyanet olmaz”, “Ekmeden biçilmez” (2019, S.3, s.74); “İyilik eden iyilik bulur”, “İyilik yap, at denize; balık bilmezse Hâlik bilir” (2019, S.4, s.74); “Öpülecek el ısırılmaz” (2019, S.6., s. 75); “Tekkeyi bekleyen çorbayı içer” (2019,S.7,s.74); “Bir kahvenin kırk yıl hatırı var” (2019, S.8, s.74); “Dost acı söyler” (2019, S.10, s.74) atasözlerine yer verilmiş ve kısaca açıklanmıştır. Burada “Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar.”, “Doğru söz zehirden acıdır.” atasözleri ile “Doğru söyleyenin bir ayağı üzengide gerek” (2019, S.2, s.74,75); deyiminin açıklamalarında, doğru sözlü olan kişilerin, dürüst olmayan insanlarca sevlilmeyen, istenmeyen kişi olacağından, onlar arasında barınamayacağı, bu yüzden bulunduğu yerden her an ayrılmaya hazır olması gerektiği anlamlarına geldiği belirtilmiştir. Açıklamalarda doğru söz söylemenin faydadan ziyade zarar getiren yanlış bir davranış olduğu şeklinde yanlış algıya sebep olabileceği göz önünde bulundurulurken atasözleri ve deyimlerin seçimlerinde daha dikkatli olunması ve izahlarının çocukların gelişim düzeylerine göre yapılması önem arz etmektedir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME

Eğitimle bireyler ahlaki gelişim düzeyleri ile ilgili bir üst seviyeye geçme konusunda güdülenebilirler. Toplum genelinde geçerli ahlak kural ve ilkeleri bakımından eğitim almaları bireylerin daha üst seviyeli ahlaki değerlere ulaşabilmelerini sağlayacaktır. (Kulaksızoğlu 2006). Bu sürecin, ahlaki gelişimi sağlayacak şekilde iyi bir eğitimle desteklenmesi gerektiği açıktır (Erden ve Akman; 1997). Bununla birlikte insanın ilgi, ihtiyaç ve eğilimleri onun gelişim evrelerine göre çeşitlilik ve değişiklik göstermektedir. Bu sebeple çocuğun ahlaki gelişim evrelerini dikkate alan bir eğitim hedefe ulaşabilecektir. Bu doğrultuda çocuğun içinde bulunduğu evreye uygun bir ahlâk eğitimi yapılarak onun bir sonraki aşamaya ulaşması sağlanabilir (Binbaşioğlu, 1995).

Kitap serisi sağlam bir kurguya sahip olması yanında, içeriğinde yer alan türler ve metinler, metinlerde kullanılan dil ve üslup, seçilen sözcük türleri, kurulan cümleler, metinlerde yer verilen olaylar, hikayeler, hikayelerdeki kahramanlar, kurgusal içerikli yazılar ve görseller hedef kitle olan 7-15 yaş arası çocukların yaş grubu, gelişim düzeyleri, ilgi, merak, beğeni ve ihtiyaçları ile örtüşen nitelikte olup çocukların ahlaki gelişimlerini destekleyici ve bir üst düzeyde ahlaki gelişime güdüleyici bir özelliğe sahiptir.

Kitap serisinin içeriğinin geneline bakıldığında, dini ve ahlaki değerlere sahip olunması durumunda ne gibi kazanımlar elde edileceği ile ilgili olarak; bireyin kendisine yönelik dünyevi ve uhrevi açıdan olumlu katkılar sağlayacağı; başarılı olacağı, elde ettiği başarıların ve kazandığı zaferlerin kendisine olan güvenini artıracacağı, sorumluluklarını yerine getirdiği için kimsenin hakkının üzerinde kalmayacağı, tertemiz, sağlıklı bir beden ve çevreye sahip olunacağı, elinden geleni yaptığı ve çalıştığı için vicdanının rahat ve huzurlu olacağı, insanlar tarafından sevilen, kendisine güvenilen, kendisiyle birlikte yaşanılmak

istenen biri olunacağı, davranışlarından dolayı herkes tarafından saygı ve takdir ile anılan, örnek gösterilen kişi olunacağı, çevresindeki kişilerin ona hayranlık duyarak gıpta ile bakacakları, sosyal ilişkilerinin ve çevredeki insanların hayatlarının olumlu şekilde etkileneceği, hiç eskimeyen ve daima yanında olmak isteyen dostlara sahip olunacağı ve onlarla sınırsız ilişkiler kurabileceği, yardıma ihtiyacı olduğunda etrafının yardımına koşan insanlarla dolacağı, yalnız olmadığını bilerek sorunlarla daha rahat mücadele edilebileceği, fayda sağladığı hayvanların bile sevgisini kazacağı, fayda sağlayarak insanların mutlu olmasına katkı sağladığı için işe yaramış olma hissiyatının insanın hayat enerjisini artıracığı, böylece mutlu ve huzurlu olunacağı, yardım ettiği insanların onu arkasından hayırla anıp, onun için dua edecekleri, aldığı hayır duaların onu bu dünyada tehlikelerden koruyacağı, ahirette de faydalı olacağı, birisinin kendisine kötülük yapacağı endişesinden uzak olunacağı, Kur'an'da ve hadislerde hayırla ve güzelliklerle müjdelenen insanlardan olunacağı, öldükten sonra da amel defterinin kapanmayacağı, sevap kazanmaya devam edeceği, Allah'ın sevdiği ve övdüğü kulları arasına girerek huzurlu ve mutlu olacağı, ahirette hiç eskiyip bitmeyecek nimetlere sahip olunacağı, nihai olarak dünyada ve ahirette kazançlı çıkılacağı vurgulanmıştır (C.2019, (1-10), 26, 27, 34,35,56,57).

Dini ve ahlaki değerlerden yoksun bir yaşantı tercih edilmesi durumunda neler kaybedileceği hususunda ise; olumsuz davranışlar yüzünden arkadaşlığı tercih edilmeyen bir kişi olunacağı, istenilmeyen, sevilmeyen, hiç kimsenin saygı ve sevgiyle bakmadığı biri olunacağı, kendisini seven insanları yavaş yavaş kaybedip yalnızlaşacağı, etrafında ona güvenen kimselerin kalmayacağı gibi onun da güvenebileceği kimselerin kalmayacağı, kendisini hayırla anan, iyiliği için dua eden arkadaşlarının olmayacağı, sevinçli günlerde sevincini, kötü gününde üzüntüsünü paylaşan kimselerin bulunmayacağı, yaptığı olumsuz hareketler yüzünden üzülen insanların durumunun zamanla vicdanını rahatsız edeceği böylece kendini kötü, huzursuz ve mutsuz hissedeceği, bunların etkisiyle çeşitli hastalıkların bedenini saracağı ve üzüleceği, dünyada yaşayan diğer insanların hakkını görmezden gelerek kısa vadede kar edeyim hesabındayken anlık, geçici bir mutluluk yaşayacağı ama uzun vadede zarara uğrayanın aslında yine kendisi olacağı, ahirette hesabını veremeyeceği bir amel defteri olacağı, zor durumda kalınacağı ve pişmanlık duyulacağı ifade edilerek bireyin kendisine ve çevresine bakan yönüyle pek çok olumsuzluklarla karşı karşıya kalacağı, nihayetinde hem bu dünyada hem de ahirette kaybedenlerden olunacağı vurgulanmıştır (C.2019, (1-10), 26,27,34,35,56,57).

Elde edilen bulgularda görüldüğü üzere, kitap serisinde hem milli (ulusal), hem evrensel hem de dini-manevi ahlaka dair değerlere yer verilmiştir. Kitap serisinde çocuklara kazandırılmaya çalışılan her değer ne anlama geldikleri çocukların yaşlarına uygun bir üslup ile izah edildikten sonra konuyla ilintili Kur'an ayetleri ve Hz. Peygamberin hadisleri referans alınarak bu değerlerin evrensel değerler olmakla birlikte aynı zamanda yüce bir otorite tarafından konulduğu bilgisi de verilerek dini bir yönü olduğu vurgulanmakta, ahlaki davranışların hem dünyevi hem de uhrevi yönüne değinilerek her an bir gözetimde oldukları ve yapılan her davranışın mutlaka karşılığının verileceği bilinci aşılanarak evrensel değerler dini değerlerle pekiştirilmeye çalışılmakta, okurun evrensel ahlak ilkeleri aşamasına gelmeleri için gerekli alt yapı tesis edilmek istenmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, "Dini Değerler" isimli kitap serisinde yer alan edebi türler betimsel ve içerik analizi yöntemleri ile incelenmiş ve araştırma sürecinde elde edilen bulgulardan hareketle, kitapların içerik ve donanım olarak hedef kitle olan 7-15 yaş arası çocukların bilişsel, duyuşsal, sosyal, ahlaki gelişim düzeylerine uygun olup onların ilgisini çekebilecek ve ahlaki gelişimlerine olumlu katkılar sağlayabilecek yetkinliğe ve ahlak gelişim düzeylerini

Ahlaki Gelişim Süreçlerine Katkısı Yönüyle Çocuk Yayınları

bir üst evreye yönlendirici içeriğe sahip olduğu tespit edilmiş olup kitap serisinin çocuklara değer kazandırma ve ahlaki gelişim düzeylerini bir üst evreye yönlendirmede başvurulabilecek nitelikli kaynaklar arasında önerilebileceği kanaatine ulaşılmıştır. Bununla birlikte kitap serisinde Kohlberg'in Ahlak Gelişimi Kuramında yer alan 6 basamak ile ilintili ve bir üst basamağa yönlendirici, güdüleyici ve teşvik edici içeriklere yer verildiği tespit edilmiş olmakla birlikte, 12 yaşından küçük çocukların soyut bilişsel yetenekleri, özellikle soyut muhakeme yeteneğini kazanamamaları sebebiyle ahlaki gelişimin "Gelenek Sonrası Düzey" olan en üst evrelere çıkamamaları hususunu dikkate alarak kitap serisinin içeriğinin gözden geçirilip okul dönemi, erinlik dönemi, son çocukluk dönemi, ergenlik dönemi gibi farklı süreçleri ve farklı bilişsel yapıyı esas alarak hedef kitlesinin 7-15 yaş arası çocukların tamamını kapsar bir şekilde değil de 7-12 yaş arası çocuklar için ayrı bir içerik, 12-15 yaş arası çocuklar için ayrı bir içeriğin oluşturulmasının, yaş gruplarına göre böyle bir ayırım yapılmasının eğitimsel açıdan daha isabetli olacağı değerlendirilmiştir.

Yukarıda belirtilen şekilde içeriğin gözden geçirilip yaş gruplarına göre bir ayırım yapıldıktan sonra araştırmaya konu olan kitap serisinde yer alan etkinliklerden, okullarda hem Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersine yardımcı kaynak olarak hem de başlı başına Değerler Eğitimi kapsamında çocuklara evrensel ahlaki değerlerin kazandırılması süreçlerinde yararlanılabileceği değerlendirilmiştir.

Ayrıca, çocuklara yönelik değerler eğitimi ve ahlak gelişimini desteklemek üzerine kaleme alınan eserler incelemeye konu edilirken muhatap kitlenin ahlak gelişim düzeylerini bir üst evreye yönlendirmede işlevsel olup olmadığının da detaylı şekilde incelenmesinin daha kaliteli eserlerin ortaya konmasına ve muhatap kitlelerin gelişimlerine daha fazla katkı sunmasında yararlı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akboy, R. (1997). Eğitim Psikolojisi., Bornova Can Ofset, İzmir.
- Altıntaş, H. (2018). Psikoloji Sözlüğü, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Arı, R. (2016). Eğitim Psikolojisi - Gelişim ve Öğrenme, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık.
- Aydın, M. (1989). "Ahlak", TDV İslam Ansiklopedisi, C.II, İstanbul.
- Aydın, M. Z. (2011). Ahlak öğretiminde Örnek Olay İncelemesi Yöntemi. (4. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Aydın, M. Z. (2018). Din Öğretiminde Yöntemler. Ankara: Nobel Yayınları.
- Bacanlı, H. (2004). Gelişim ve Öğrenme (8. Baskı). Ankara: Nobel.
- Bacanlı, H. (2007). Eğitim Psikolojisi. Ankara: Pagem.
- Başaran, İ. E. (1998), Eğitim Psikolojisi, 16. B. (Beşinci Yazım), Aydan Web Tesisleri, Ankara.
- Bee, H., Boyd, D., (2009), "Çocuk Gelişim Psikolojisi", Okhan Gündüz (Çev.), İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Bilgili, F. M., (2005). Çocuğun Din Eğitimi ve Karşılaşılan Güçlükler, Beyan Yayınları, İstanbul.
- Binbaşıoğlu, C. (1995). Gelişim Psikolojisi, Ankara, Hacettepe Taş Matbaacılık.
- Budak, S. (2009), Psikoloji Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Cüceloğlu, D. (2000). İnsan ve Davranışı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- De May, L. ve Schulze, H.J. (1996). Indoctrination and Moral Reasoning: A Comparison between Dutch and East German Students, Journal of Moral Education, Vol. 25(3); 309-324.
- Cafaoğlu Z, ve Aksüt M. (2008). Eğitim Psikolojisi. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Cesur, S. (2018). Ahlakın Sosyal Psikolojisi. İstanbul: Pales.
- Cevizci, Ahmet (2012), "Ahlak" md. Felsefe Sözlüğü, Say Yayınları, İstanbul.

- Çağdaş, A., & Seçer, Z., (2002). “Çocuk ve Ergende Sosyal ve Ahlak Gelişimi”. Nobel Yayınevi, Ankara.
- Çağrııcı, M (1981). Ahlakımız. İstanbul: Ertu Matbaası.
- Çağrııcı, M. (2012). İslam Düşüncesinde Ahlak, Dem Yayınları. İstanbul.
- Çiftçi, Nermin. (2007). Ahlak Gelişimi. Alim Kaya (Ed.), Eğitim Psikolojisi (2. Baskı) içinde. Ankara: Pegem A.
- Çiftçi, N. (2003). Kohlberg’in Bilişsel Ahlak Gelişimi Teorisi: Ahlak ve Demokrasi Eğitimi, Değerler Eğitimi Dergisi, 1 (1); 43-77.
- Çileli, M. (1986). Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi., V yayınları, Ankara.
- Deniz, M. (2007). Eğitim Psikolojisi, Akademi Yay., 1.B., Ankara.
- Dini Değerler Serisi-Kul Hakkımı Gözetmek (2019), 1.(1),1-80. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Dini Değerler Serisi-Dürüstlük (2019), 1.(2),1-80. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Dini Değerler Serisi-Sorumluluk (2019), 1.(3),1-80. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Dini Değerler Serisi-Yardımseverlik (2019), 1.(4),1-80. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Dini Değerler Serisi-Tutumluluk (2019), 1.(5),1-80. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Dini Değerler Serisi-Büyüklerle Saygı (2019), 1.(6),1-80. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Dini Değerler Serisi-Azimli Olmak (2019), 1.(7),1-80. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Dini Değerler Serisi-Minnettarlık (2019), 1.(8),1-80. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Dini Değerler Serisi-Merhamet (2019), 1.(9),1-80. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Dini Değerler Serisi-Dostluk (2019), 1.(10),1-80. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Dodurgalı, Abdurrahman, (2010). Ailede Din Eğitimi, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Doğan, R., ve Tosun C. (2003), İlköğretim 4. ve 5. Sınıflar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi, 2. Baskı, PegemA Yayıncılık, Ankara.
- Dunn J. (2006). Moral development in early childhood and social interaction in the family. Handbook of Moral Development, 331-350.
- Dönmezer, İ. (2004). Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi., Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir.
- Erdem, H. (2003). Ahlâk Felsefesi, Konya, Hü-Er Yayınları.
- Erden, M.; & Akman, Y., Eğitim Psikolojisi, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 1997.
- Güngör, E. (2000). Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırma, Ahlak Psikolojisi, Ahlaki Değerler ve Ahlaki Gelişme., Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul.
- Güngör, E., (2010) Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak, 6.B., Ötüken Yayınlar, İstanbul.
- Hançerlioğlu, O. (1988) Ruh Bilim Sözlüğü. Remzi Kitapevi. İstanbul.
- Haynes, F. (2002). Eğitimde Etik., Çev. Akbaş SK., Ayrıntı Yayınları, Birinci Basım, İstanbul.
- Hesapçıoğlu, M. (1994). Öğretim İlke ve Yöntemleri, Eğitim Programları ve Öğretim, Beta Basım, Yayım, Dağıtım, A.Ş. İstanbul.
- Hökekleli, H. (1998). Çocukta Ahlak Gelişimi ve Eğitimi, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi. Ed: Halis Ayhan, 1. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Hood, R.W., & Spilka, J.B., Hunsbeger, B. and et al. (2004). Dini Gelişim Kuramları, Çev. Karacoşkun M.D., Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 4 (4); 205-221.

Ahlaki Gelişim Süreçlerine Katkısı Yönüyle Çocuk Yayınları

- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Günümüzde İnsan ve İnsanlar, Sosyal Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Evrim Yayınları.
- Karaman, F. ve diğerleri (2009) *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yayınları, İstanbul.
- Karaman, H. (2000), *Nurettin Topçu'da Ahlâk Felsefesi*, Dergâh Yay. 1. Baskı, İstanbul.
- Kasap H. (1991) *Spor Ahlakının Oluşmasına Antrenör Faktörü*, Türk-Alman Kültür Diyalogunda Spor Ahlakı ve Spor Felsefesine Yeni Yaklaşımlar, Meva Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul.
- Kılavuz, M. A. (2007). "Yaşlılık Döneminde Kayıplar ve Ölüm Olgusuna Anlam Vermede Dini Değerlerin Rolü". *Değerler ve Eğitimi*. İstanbul:Dem Yayınları. 241-259.
- Killen M, Smetana JG, Smetana J. (2006). Social-cognitive domain theory: Consistencies and variations in children's moral and social judgments. In *Handbook of moral development* (pp. 137-172). Psychology Press.
- Kohlberg, L. (1975). The Cognitive-Developmental Approach to Moral Education. The Phi Delta Kappan. (A Special Issue on Moral Education). 56 (10), 670-677.
- Kohlberg, L., ve Richard H. H. (1977). Moral Development: A Review of the Theory, Theory Into Practice. 16 (2), 53-59.
- Kulaksızoğlu, A. (2006). *Ergenlik Psikolojisi*, 8. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Mahon, M.J. (2000). The Effects of Cognitive Moral Development and Reinforcement Contingencies on Ethical Decision Making, Faculty of the Virginia Polytechnic Institute, State University, Master of Science, Blacksburg.
- Mercin, Levent, (2005). "Piaget ve Kohlberg'in Ahlâk (Moral) Gelişim Kuramlarının Özellikleri ve Karşılaştırılması", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*.
- Moshman, D. (2005). *Adolescent Psychological Development: Rationality, Morality, and Identity*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Miskeveyh İ. (2017). *Ahlak Eğitimi: Şener A, Kayaoğlu İ, Tunç, C, (Çeviri editörleri). Tehzibu'l Ahlak, 2.B., İstanbul, Büyüyen Ay Yayınları*
- Nevevî, Muhyiddin, Riyazu's-Salihin, I-III, (Buhari, Enbiya, 54), (Çev: Kıvamuddin Burslan-Hasan Hüsnü Erdem), Ankara, 1949.
- Nevevî, Muhyiddin, Riyazu's-Salihin, I-III, (Muslim, Hudud, 8,9), (Çev: Kıvamuddin Burslan-Hasan Hüsnü Erdem), Ankara, 1949.
- Nevevî, Muhyiddin, Riyazu's-Salihin, I-III, (Ebu Davud, Cihad, 85), (Çev: Kıvamuddin Burslan-Hasan Hüsnü Erdem), Ankara, 1949.
- Nevevî, Muhyiddin, Riyazu's-Salihin, I-III, (İbn Mace, Ticarat, 67), (Çev: Kıvamuddin Burslan-Hasan Hüsnü Erdem), Ankara, 1949.
- Oğuzkan, A. F. (1981). *Eğitim Terimleri Sözlüğü*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Okumuş, E. (2003). *Toplumsal Değişme ve Din*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Onur, B. (1991). *Gelişim Psikolojisi. Yetişkinlik, Yaşlılık, Ölüm*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Onurcan Y. (Ed.), *Sosyal Psikolojide Değerler ve Ahlak: Kuramlar ve Ölçekler*, içinde (89-96). Ankara: Nobel.
- Özbay Y., *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, Ankara 1999. Empati Yayınları.
- Özen, H. (2017). *Ahlaki Yönelim Ölçeği*, Sevim Cesur, Çağdan Erdoğan, Beyza Tepe, Aydın Bayad,
- Özeri, Z. N. (2004), *Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi*, 1. Baskı, Dem Yayıncılık, İstanbul
- Özyılmaz, Ö. (2003). *Çocukluk ve Gençlik Çağında İslami Eğitim ve Psikolojik Temelleri*, İstanbul, Pınar Yayınları.
- Par, A. H. (1984) *Osmanlıca Türkçe Sözlük*, Serhat Yayınları, İstanbul.
- Pazarlı, O. (1980). *İslam'da Ahlâk*, İstanbul, Remzi Kitapevi.
- Püsküllüoğlu, A (1994) *Arkadaş Türkçe Sözlük*,Arkadaş Yayınları, Ankara.

- Selçuk, Z. (2001). Gelişim ve Öğrenme, Nobel Yayınları, 8.B., Ankara,
- Selçuk, Z. (1999). Gelişim ve Öğrenme Eğitim Psikolojisi., Nobel Yayın Dağıtım LTD. ŞTİ., 6. Basım, 86-91, Ankara.
- Senemoğlu, N. (2012). Gelişim, Öğrenme ve Öğretim-Kuramdan Uygulamaya. Yargı Yayınları. Ankara.
- Şengün, M. (2018). Ahlaki Olgunluk Ahlak Eğitiminde Teori ve Uygulama, Ankara: Nobel.
- Şentürk, H. (2018). Eğitim Psikolojisi, İstanbul, İz Yayıncılık.
- Taylı, A. (2013). Ahlak Gelişimi. Şerife Işık Terzi (Ed.), Eğitim Psikolojisi içinde (169- 205). Ankara: Pegem.
- Tezcan, M. (1980). “Çocuk, Çalışma Yaşamı ve Boş Zaman Uğraşları”, Çocuk ve Eğitim. Türk Eğitim Derneği Yayınları, Ankara, (s.171-190)
- Türer, C. (2007). Ahlakım. Ed: Mehmet Emin Özafşar, Recai Doğan. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Uysal, V. (2007). “Yetişkinlerde Dindarlık ve Değerler”. Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumunda sunulan bildiri. (26-28 Kasım 2004, İstanbul, s. 215-241), İstanbul: DEM Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2022) Ahlak. Doğu Batı Yayınlar, Ankara.
- Vozzola, E. C. (2014). Moral development: theory and applications. New York, NY: Routledge
- Walker, L.J., & Moran, T.J. (1991). Moral Reasoning in a Communist Chinese Society, Journal of Moral Education, Vol. 20(2); 139-155.
- Windsor, J.C., & Cappel, J.J. (1999). A Comparative Study of Moral Reasoning College Student Journal, 33(2); 281-288.
- Yalçınkaya, T. (1993). Eğitimin Önemli Bir Aracı Oyun. Çağdaş Eğitim. Sayı:194, Tekışık Matbaası, Ankara, (s.39-43).
- Yapıcı, Ş. ve Yapıcı, M, (2003). Çocukta Ahlaki Gelişim. Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi. C.5, S.3.
- Yapıcı, Ş. ve Yapıcı M., (2005). Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yeşilyaprak, B. (2003). Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi. 6.B. PegemA Yayıncılık. Ankara.
- Yörükoğlu, Atalay, (1998). Çocuk Ruh Sağlığı, 23. basım, Özgür Yayınları, İstanbul.
- Yavuzer, Haluk, (1997). Çocuk Eğitimi El Kitabı, 4. basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

❖TEMSİLCİLİKLER / REPRESENTATIVES / ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВА❖**YURT İÇİ / ВНУТРИ СТРАНЫ / DOMESTIC**

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT – ANTALYA * Dr. Öğretim Üyesi Bilşen İNCE ERDOĞAN – AYDIN * Doç. Dr. Salim ÇONOĞLU – BALIKESİR * Dr. Öğretim Üyesi Ali ATALAY – BOLU * Halis TEKİN – BURDUR * Dr. Öğretim Üyesi Rahman ÇAKIR – GİRESUN * Dr. Öğretim Üyesi Fatma Sibel BAYRAKTAR – EDİRNE * Prof. Dr. Davut KILIÇ – ELAZIĞ * Dr. Öğretim Üyesi Hilal OYTUN ARSLAN – İSTANBUL * Prof. Dr. Özkan ÖZTEKTEN – İZMİR * Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ – KAYSERİ / NİĞDE * Prof. Dr. Cengiz GÖKŞEN – MERSİN* Osman KABADAYI – KIRŞEHİR * Dr. Erkan KALIPÇI - KONYA-NEVŞEHİR * Dr. Öğretim Üyesi Adnan Menderes KAYA – MALATYA * Dr. Öğretim Üyesi İbrahim Ethem ÖZKAN – NEVŞEHİR * Prof. Dr. Hikmet KORAŞ – NİĞDE * Prof. Dr. Ergin AYAN – ORDU * Prof. Dr. Bekir ŞİŞMAN – SAMSUN * Dr. Öğretim Üyesi Doğan KAYA – SİVAS * Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ – TRABZON * Doç. Dr. Rezzan KARAKAŞ – SİİRT / DİYARBAKIR * Dr. Öğretim Üyesi Turgay KABAK – BAYBURT / GÜMÜŞHANE * Dr. Ramazan ERGÖZ – SİİRT / BİTLİS * Prof. Dr. Mehmet EROL – GAZİANTEP * Doç. Dr. Mehmet TEYFUR - AĞRI

YURT DIŞI / ЗА РУБЕЖОМ / ABROAD

Mehmet Akif KORKMAZ – ALMANYA ▪ Jale İSMAİLOV – AZERBAYCAN ▪ İlya İVANOV – ÇUVAŞİSTAN ▪ Serpil KUP – FRANSA ▪ Maria CİKİA – GÜRCİSTAN ▪ Prof. Dr. Tacide HAFİZ – KOSOVA ▪ Prof. Dr. Hamdi HASAN – MAKEDONYA ▪ Lübov ÇİMPOYEŞ – MOLDOVA ▪ Eden MAMUT – ROMANYA ▪ Doç. Dr. Miryana MARİNKOVİÇ – SİRBİSTAN ▪ Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA - RUSYA FEDERASYONU ▪ Hakan KARAKOÇ - RUSYA FEDERASYONU – YAKUTİSTAN ▪ Doç. Dr. Nadya TIDİGOVA – ALTAY ▪ Murat TOYLU - TATARİSTAN M.C. ▪ Doç. Dr. İrina KAYAN - POKROVSKAYA – UKRAYNA ▪ Prof. Dr. İneborg BALDAUF – ALMANYA ▪ Dr. Öğretim üyesi Taylan ABİÇ - KKTC ▪ Dr. Öğretim üyesi Nina PETROVİÇE - MOLDOVA ▪ Prof. Dr. Tursun GABİTOV – KAZAKİSTAN ▪ Prof. Dr. Kadir GOLKAYRAN – İRAN ▪ Doç. Dr. Ergali ESBOSUNOV – KAZAKİSTAN ▪ Prof. Dr. Ebulfez AMANOĞLU – NAHÇIVAN ▪ Dr. Kızıl Maadır SİMÇİT, RUSYA FEDERASYONU – TUVA. ▪ Ertuğrul KULAÇ - RUSYA FEDERASYONU – BURYATİA ▪ İrina JERNOSENKO – RUSYA FEDERASYONU – ALTAY KRAY. Prof. Dr. Ruslan KADİROV, (RUSYA FEDERASYONU - DAĞİSTAN CUMHURİYETİ,) ▪ Dr. Nursaule AKHATOVA (KAZAKİSTAN) ▪ Prof. Dr. Gous KHAN, (HİNDİSTAN) ▪ Doç. Dr. Sönmez ABBASLI (AZERBAYCAN) ▪ Prof. Dr. Jabbor ESHONKUL (ÖZBEKİSTAN)

❖YAZIM VE YAYIN İLKELERİ❖

Dergiye gönderilen makaleler özgün olmalıdır. Daha önce kısmen ya da tamamen yayınlanmış yazılar ve intihal içeren makaleler dergiye gönderilmemelidir.

Dergiye yayın gönderen yazar(lar), yayının telif ve yayın hakkı gibi tüm haklarını dergiye verdiğini kabul ve beyan eder.

Dergimizde çift kör hakemlik uygulandığından aşağıdaki kurallara azami ölçüde önem gösterilmelidir.

- Dergiye gönderilen metinler, Microsoft Word programında, Times New Roman karakterinde, 10 punto, iki yana yaslı, 1.5 cm. paragraf başı girintisi ve tek satır aralığıyla yazılmış olmalıdır.
- Makale başlığı, büyük harflerle, ortalanmış ve koyu olarak yazılmalı ve 12 kelimeyi geçmemelidir. Türkçe, İngilizce ve Rusça başlıklar **en yukarı ve üst üste yazılmalıdır**;
- Varsa metin içindeki diğer bütün başlıklar numaralandırılmalı, başlık(lar) koyu ve her kelimenin ilk harfleri büyük olacak biçimde yazılmalıdır.
- Çalışmalarda Türk Dil Kurumunun Yazım (İmla) Kılavuzu esas alınmalı, yabancı sözcükler yerine olabildiğince Türkçe sözcükler kullanılmalıdır.
- Metinlerin kaynakça ile birlikte 25 sayfayı geçmemesi tercih edilir.
- Yazar adı/adları başlığın hemen altında sola yaslı yazılmalıdır. Yazar adı/adlarına (*) ile dipnot verilerek, yazarın ORCID numarası bilgileri (unvanı, çalıştığı kurum, yazışma adresi, e-posta) yer almalıdır. Örnek: **Araş. Gör, ORCID: 0000-0001-9160-4288, Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, bunyamintetik@gmail.com**. Ana metnin öncesinde, 200-250 kelime arasında, Türkçe, İngilizce ve Rusça olarak yazılmış bir "Öz" yer almalıdır. Özde araştırmanın kapsamı ve amacı belirtilmeli, kullanılan yöntem tanımlanmalı ve ulaşılan sonuçlar kısaca ifade edilmelidir. Özün hemen altında en az beş en fazla sekiz anahtar kelime yer almalı ve bu anahtar kelimeler, özel adlar dışında, küçük harflerle yazılmalıdır. **Öz ve anahtar kelimeler 10 punto ile yazılmalı, paragraf girintisi bırakılmamalıdır.**
- Tablo, şekil, resim, grafik ve benzerlerinin bir numarası ve başlığı olmalıdır. Bu materyallerin derginin sayfa boyutları dışına taşmaması için 10x17 cm'lik alanı aşmaması, 10 punto ile ve tek aralık kullanılarak yazılmış olmaları gerekir. Resim, grafik ve benzerlerinin ayrı bir dosya hâlinde ve jpeg formatında kaydedilmesi baskı kalitesi açısından gereklidir. Bu materyaller metnin üçte birinden az olmalıdır.

ATIFLARIN VE KAYNAKÇANIN DÜZENLENMESİ

- Ana metindeki tüm göndermeler, APA standardında metin içi kaynak gösterme sistemi ile belirtilir. Düzenleme ve kontrol sırasında kolaylık sağlanması ve hataları minimuma indirmesi için MS Word programının otomatik kaynak gösterme sisteminin kullanılması önerilmektedir.
- Manuel girecek yazarlar için APA standartlarına ulaşmak için Türk Kütüphaneciler Dergisi'nin "Bilimsel Yayınlarda Kaynak Gösterme, Tablo ve Şekil Oluşturma Rehberi APA 6 Kuralları" eserine müracaat edilebilir; http://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf

❖ WRITING AND PUBLICATION PRINCIPLES ❖

Articles submitted to the journal must be original. Articles containing plagiarism or published partially or fully before should not be submitted.

The author(s) who send articles to the journal accept and declare that they give full rights, such as copyright and broadcasting rights, to the journal.

Since two-blind review is applied in our journal, the following rules should be given maximum importance.

- The texts sent to the journal should be in Times New Roman, 10pt, 1.5 cm on the left and right margins, with single space in Microsoft Word program.
- Never use the space or tab key for formal corrections in the article.
- The title of the articles should be written in capital letters, centered and bold, and not exceed 12 words.
- The headings in Turkish, English and Russian should be written at the top, as in the example below;
- If present, all other headings in the text should be numbered, the title(s) should be bold, and the first letter of each word should be capital.
- The Turkish Language Institution's Spelling (Imprint) Guideline should be taken as a basis in studying, and as many Turkish words as possible should be used instead of foreign words.
- It is preferred that texts do not exceed 25 pages including bibliography.
- Author name(s) should be written on the left just under the heading. Authors' names/titles should be accompanied by an asterisk(*) and the author's information (title, institution, address, e-mail) should be included. An "Abstract" written in Turkish, English and Russian between 200 – 250 words should be placed before the main text. The scope and purpose of the study should be specified, the method used should be defined and the results achieved should be briefly stated. At least five and a maximum of eight keywords should be placed immediately below the abstract, and these keywords should be written in small letters except for private names. Abstract and keywords should be 10 points, and no paragraph indent should be left.
- The table should include the number and title of figures, figures, graphics, and the like. These materials must be 10 pt with a single spacing so that the journal does not exceed 10 x 17 cm. The recording of pictures, graphics and the like should be submitted in a separate file in JPEG format. These materials should be less than one third of the whole text.

CITATIONS AND BIBLIOGRAPHY

- All citations in the main text are specified by the in – text citation system in the APA6 standard. It is recommended to use the automatic citation system of MS Word program for ease of editing and control and to minimize mistakes.
- Authors preferring to do citation manually can refer to Turkish Librarians' Journals' APA6 Guidelines on Sourcing, Tables and Figures for Scientific Publications'. This link can be accessed at http://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf

❖ ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ ❖

Статьи, отправленные в журнал, должны быть оригинальными. Статьи, опубликованные частично или полностью или же содержащие элементы плагиата не принимаются.

Автор (авторы), которые будут присылать статьи для публикации, автоматически заявляют, что отказываются от гонорара и передают право на гонорар журналу, а так же передают право журналу для публикаций высланной статьи в следующий раз.

В виду того, что в нашем журнале применяется “слепое” рецензирование, максимальное внимание уделяется следующим правилам.

- Тексты, отправленные в журнал, должны быть написаны шрифтом Times New Roman, 10 шрифта, начало абзаца 1,5 см. интервал одиночный. Отступы с левой и правой стороны одинаковые.
- Название статьи должно быть написано заглавными буквами, в середине, жирным шрифтом и не должно превышать 12 слов. **Название пишется сначала. На турецком, английском и русском языках, один за другим**
- Все остальные заголовки в тексте должны быть пронумерованы. Подзаголовков (ки) должны быть выделены жирным шрифтом. Первая буква каждого слова должна начинаться с большой буквы.
- Правописание должно быть основано на правилах “Института Турецкого Языка”. По возможности вместо иностранных слов, должна быть использована турецкая лексика.
- Предпочитается, что объем текста не превышал 25 страниц с библиографией.
- Имя автора/имена авторов должны быть написаны под заглавием ближе к левой стороне. Под именем (именами) авторов даётся информация, которая должна включать в себе следующие ORCID данные (должность, учреждение, адрес, адрес электронной почты). К примеру: **ORCID: 0000-0001-9160-4288, соискатель, Ардаганский университет, гуманитарный факультет, отделение турецкого языка и литературы, bunyamintetik@gmail.com**
- Перед текстом статьи необходима аннотация. Аннотация должна быть на турецком, английском и русском языках в пределах 200-250 слов. Необходимо указать объем и цель исследования, должен быть определён использованный метод и краткое изложение достигнутых результатов. По меньшей мере пять и максимум восемь ключевых слов должны быть помещены непосредственно после аннотации. Эти ключевые слова должны быть написаны строчными буквами, за исключением собственных имён. **Аннотация и ключевые слова должны быть написаны 10 шрифтом без абзаца.**
- Таблицы, схемы, рисунки, графика и т. п. должны иметь номер и заглавие. С целью соблюдения размеров страниц подобный материал не должен превышать размера в рамках 10 x 17 см. Они должны быть написаны 10 шрифтом, одинарным интервалом. Для достижения качества печати рисунки, изображения необходимо присылать в отдельном файле в формате jpeg. Эти материалы должны составлять менее одной трети текста.

Правописание цитат и библиографии

- Вся представленная в основном тексте библиография обозначается системой текстовых ресурсов по стандартам APA 6. Рекомендуется использовать автоматическую систему отображения исходного текста программы MS Word для автоматического редактирования и минимизации ошибок.
- Для введения источников вручную по стандартам APA 6 авторы могут пользоваться “Правилами APA 6 журнала библиотек Турции” по эл. адресу http://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf.

Fiyatı / Price / Стоимость

1000 TL (Yurtiçi / для граждан Турции / Interior)
36 \$ / 35 Euro (Yurtdışı / для граждан других стран / Abroad)